

YIRMİNCİ YÜZYIL TÜRKİYE SAHASI ÂŞIK ŞİİRİNDE ELEŞTİRİ

Rabia Gökçen KAYABAŞI

**DOKTORA TEZİ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK HALK EDEBİYATI BİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

Temmuz–2014

ONAY

Rabia Gökçen KAYABAŞI tarafından hazırlanan, Yirminci Yüzyıl Türkiye Sahası Âşık şiirinde Eleştiri” adlı tez çalışması, aşağıdaki jüri tarafından OYBİRLİĞİ/ OY ÇOKLUĞU ile Gazi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim, Halk Edebiyatı Bilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Unvanı Adı SOYADI

Anabilim Dalı, Üniversite Adı

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/ onaylamıyorum.....

Başkan: Unvanı Adı SOYADI

Anabilim Dalı, Üniversite Adı

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/ onaylamıyorum.....

Üye: Unvanı Adı SOYADI

Anabilim Dalı, Üniversite Adı

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/ onaylamıyorum.....

Üye: Unvanı Adı SOYADI

Anabilim Dalı, Üniversite Adı

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/ onaylamıyorum.....

Üye: Unvanı Adı SOYADI

Anabilim Dalı, Üniversite Adı

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/ onaylamıyorum.....

Tez Savunma Tarihi:/...../.....

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Doktora Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

.....
Prof.Dr. Hikmet KAVRUK
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge ve değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,
Bildirir, aksi durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Rabia Gökçen KAYABAŞI

15 Temmuz 2014

YIRMİNCİ YÜZYIL TÜRKİYE SAHASI ÂŞIK ŞİİRİNDE ELEŞTİRİ

(Doktora Tezi)

Rabia Gökçen KAYABAŞI

GAZİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Temmuz 2014

ÖZET

Türk kültüründe önemli bir yer tutan âşık şiirinin toplumsal açıdan rolü oldukça büyüktür. Bu çalışmada XX. yüzyılda eser veren, eserleri kitap hâline getirilmiş ve yine bu yüzyılda hayatını kaybetmiş bazı âşıkların şiirleri taranıp, eleştiri yüklü ifadeler bulunarak, konusu bakımından sınıflandırılmış ve XX. yüzyılda âşık şiirindeki eleştiri anlayışının gelişimi değerlendirilmeye çalışılmıştır. Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, çalışmanın amacı, kapsamı, yöntemi ile ilgili açıklamalar yapılmış ve XX. yüzyıl âşık edebiyatı ve âşık şiiriyle ilgili bilgiler ortaya konulmuştur. Ayrıca yine bu bölüm içerisinde Türk edebiyatında eleştirinin nasıl algılandığı ve eleştiriye karşılayan kavramların neler olduğu açıklanmaya çalışılmış, eleştiri ve eleştiri kavramının tarihçesi hakkında bilgiler verilmiş, dünden bu güne âşık şiirinin ne şekilde seyrettiği hakkında bilgilere yer verilmiştir. Halkın sözcüsü durumunda olan âşıkların şiirlerinde toplumda gördükleri aksaklıkları eleştirmesi, topluma karşı olan sorumluluklarını yerine getirmesi bakımından önemlidir. Çalışmanın inceleme bölümünde her bir bölüm konularına göre ana başlıklar hâlinde sınıflandırılmış, ardından eleştiri şiirleri hem ana hem de alt başlıkları verilerek içerik bakımından ayrı ayrı tasnif edilmiş ve şiirler söylendikleri bağlam göz önünde bulundurularak incelenmeye çalışılmıştır. Her edebi eser gibi bu çalışmada toplumun sosyal, siyasi, kültürel, sanatsal, ekonomik, dinî vb. pek çok özelliğini yansıtmaktadır. Çalışmanın sonuç bölümünde ise XX. yüzyılın eleştiri anlayışı ve bu anlayışın Türk Halk edebiyatına bağlı olarak gelişen âşık edebiyatındaki yeri belirlenmeye çalışılmıştır.

Bilim Kodu : 310

Anahtar Sözcükler : Âşık şiiri, eleştiri, XX. yüzyıl, âşık edebiyatı, edebiyat

Sayfa Adedi : 266

Danışman : Prof. Dr. Ali YAKICI

CRITIQUE IN 20TH CENTURY TURKEY PITCH MINSTREL POEMS

(PhD Thesis)

Rabia Gökçen KAYABAŞI

GAZI UNIVERSITY

INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

July 2014

SUMMARY

The role of minstrel poems held an important place in Turkish culture from a societal perspective is quite large. In this study minstrels who worked in XX. century, whose works have been turned into books and some lost their lives again in this century their poems are scanned, criticism installed sentences are found, classified according to subject and the development of criticism understanding is studied in the minstrel poems at XX century. The study consist of four chapters. In the introduction, the purpose, content and methods of the study are explained and informations related to the XX. century minstrel literature and poems are put forth. Also within this chapter, how the criticism is perceived in Turkish literature and what concepts meets the critique have tried to explain, information provided about the history of concept of criticism, and in what way the minstrel poems are evolved from yesterday to today are also explained in this section. The criticism about the failures in society which minstrels, spokesman of the people, made in their poems are important with regard to fulfill their responsibilities to society. In the review section of the study, every part is headlined and classified by the subject. Criticism poems are disaggregated while giving the both main and subtitles in terms of content. Poems have been studied taking into account the context in which they told. Like every literary works this study also reflects many features of the society such as social, political, cultural, artistic, economic, religious, and so on. In the conclusion, the understading of the criticism in XX. century and place of this understanding is tried to be determined in Minstrel Literature which is developing due to Turkish Folk Literature.

Science Code: 310

Key Words: Minstrel Poems, XX. century, Minstrel Literature, Literature

Number of Pages: 266

Consultant - Mentor - Adviser: Prof. Dr. Ali YAKICI

TEŞEKKÜR

Her çalışma gibi, bu çalışma da maddi, manevi ve bilimsel katkılarla oluştu. Çalışmamızda engin kültürü, bilgisi ve tecrübeleri ile bize yol gösteren Prof.Dr. Dursun YILDIRIM' a, olumlu eleştirileri ile destek olan Prof. Dr. İsa ÖZKAN' a, kaynakların temini konusunda benden yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Ali Berat ALPTEKİN' e ve Prof. Dr. Pakize AYTAÇ' a, araştırma konusunda düşüncelerimizi ifade ettiğimizde bilgilerini bizimle paylaşan Prof. Dr. İbrahim DİLEK' e, çalışmayı sınıflandırmamda yardımcı olan Prof. Dr. Hayati BEŞİRLİ' ye, çalışmam esnasında karşılaştığım zorluklarda bana yol gösteren, fikirlerinden yararlandığım danışmanım Prof. Dr. Ali YAKICI' ya teşekkür ederim.

Akademik hayata atılmam konusunda beni yönlendiren, ancak akademik çalışmalarımda ilerleyişime ömrü vefa etmeyen, böyle bir konuyu seçmemdeki büyük nedenim toplum sevdalısı, Sarı Ozan rahmetli babama sonsuz teşekkürlerimi sunuyor, Allah' tan kendisine sonsuz rahmet diliyorum.

Bana hayatımın her döneminde olduğu gibi bu dönemde de destek olan fedakâr anneme, çalışmalarımın her safhasında yanımda olup, desteğini esirgemeyen meslektaşım, hayat arkadaşım, sevgili eşime ve çalışmam esnasında küçük yaşına rağmen beni anlayışla karşılayan oğlum Kayrahan'a teşekkür ediyor ve tezimi onlara ithaf ediyorum.

Rabia Gökçen KAYABAŞI

Ankara, 2014

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
SUMMARY	ii
TEŞEKKÜR	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR	vi
1.GİRİŞ	1
<i>Hiciv</i>	4
<i>Yergi</i>	5
<i>Taşlama</i>	6
Eleştirinin Tarihçesi	8
Türk Edebiyatında Eleştiri Konusuna Genel Bir Bakış	11
Sözlü Edebi Metinlerde Eleştiri	15
Âşık Şiirinin Tarihçesine Genel Bir Bakış	18
XX. yüzyılın İlk Yarısında (1900- 1950) Âşık Şiirinde Eleştiri	23
2. DOĞAL DURUM, OLAY VE KİŞİLERE YÖNELİK ELEŞTİRİ	31
2.1. Doğa Olaylarının Olumsuz Etkisine Yönelik Eleştiri	31
2.1.1.Mevsimlere eleştiri	31
2.1.2.Doğal afetlere eleştiri	34
2.2. Hayvan ve Haşerelere Yönelik Eleştiri	38
2.2.1.Hayvanlara yönelik eleştiri	38
2.2.2. Haşerelere yönelik eleştiri	39
2.3. Hastalıklara Yönelik Eleştiri	41
2.4. İhtiyarlığa Yönelik Eleştiri	43
2.5. Feleğe, Bahtsızlığa ve Kısmetsizliğe Yönelik Eleştiri	44
2.6. Dünyanın Gelip Geçiciliğine Yönelik Eleştiri	57
2.7. Ölüme Yönelik Eleştiri	63
3. KÜLTÜREL OLAY, kişi ve Durumlara yönelik ELEŞTİRİ	71
3.1. Sosyokültürel Olumsuzluklara Eleştiri	71
3.1.1.Toplumdaki Olumsuz Tiplere Yönelik Eleştiri	71
3.1.1.1.Kibirli, ikiyüzlü ve döneke insanlara eleştiri	71
3.1.1.2.Din adamlarının dine muhalif uygulamalarına yönelik eleştiri	78
3.1.1.3.İnançsızlara, münafıklara, ham sofulara yönelik eleştiri	81
3.1.1.4. Dünya malına aşırı değer veren maddeci ve menfaatçi tiplere yönelik eleştiri	84
3.1.1.5.Cahillere ve boş konuşanlara yönelik eleştiri	89
3.1.1.6.Düşman ve kavgacı tiplere yönelik eleştiri	94
3.1.1.7.Madde bağımlıları, tembeller vb. tiplere yönelik eleştiri	95
3.1.2. Sosyal Kurumlarda Yaşanan Olumsuzluklara Yönelik Eleştiri	100
3.1.2.1. Devlet ve toplum ilişkisine yönelik eleştiri	100
3.1.2.2.Devlet görevlilerine yönelik eleştiri	104
3.1.2.3.Aile ve toplum ilişkisine yönelik eleştiri	109

3.1.2.4. Medyaya yönelik eleştiri.....	112
3.1.3. Sanat Alanındaki Yozlaşmaya Yönelik Eleştiri	114
3.1.3.1. Sanat, siyaset ve toplum ilişkisine yönelik eleştiri	114
3.1.3.2. Âşık sanatının yozlaşmasına yönelik eleştiri.....	115
3.1.3.3. Sanattaki üslup ve saygınlık kaybına yönelik eleştiri	119
3.1.4. Yaşanılan Zamana ve Toplumsal, Kültürel Yozlaşmalara Yönelik Eleştiri	125
3.1.4.1. Yaşanılan zamana yönelik eleştiri.....	126
3.1.4.2. Vefasızlığa yönelik eleştiri.....	140
3.1.4.3. Gurbetin yaşattıklarına yönelik eleştiri	150
3.1.4.4. Emeğin boşa gitmesine yönelik eleştiri	152
3.1.4.5. Gaflete yönelik eleştiri.....	155
3.1.4.6. Etnik ayrımcılığa yönelik eleştiri.....	158
3.1.5. Savaşa Yönelik Eleştiri	159
3.1.5.1. Savaşın toplumda ve insanda bıraktığı tahribata yönelik eleştiri... ..	159
3.1.5.2. İç Savaşa ve terör örgütlerine yönelik eleştiri.....	163
3.1.6. Ahlaki Değerlerden Uzaklaşmaya Yönelik Eleştiri.....	165
3.1.6.1. Haksız kazanç sağlayan ve yolsuzluk yapanlara eleştiri.....	166
3.1.6.2. Yalan söyleme, nefse uyma ve gıybet etmeye yönelik eleştiri	170
3.1.6.3. Namussuzluk, fitne ve fesatlık, zorbalık, haksızlık ve zulüm vb. baskılara yönelik eleştiri.....	178
3.1.6.4. Mesleklerin Bozulmasına Yönelik Eleştiri	189
3.1.7. Dinin Yozlaştırılması ve Kötüye Kullanılmasına Yönelik Eleştiri.....	192
3.1.7.1. Dinin gerektiği gibi yaşanmamasına yönelik eleştiri.....	192
3.1.7.2. Din düşmanlığı yapanlara yönelik eleştiri.....	199
3.1.7.3. Din ve mezhep ayrımcılığı yapanlara yönelik eleştiri	202
3.1.8. Siyaset ve Siyasetçilerin Olumsuzluklarına Yönelik Eleştiri	203
3.1.8.1. Siyasetçilerin ilgisiz tavırlarına yönelik eleştiri.....	204
3.1.8.2. Etnik yapılanma ve ideolojilere yönelik eleştiri	211
3.1.9. Kadına Yönelik Eleştiri	216
3.1.9.1. Kadının toplumsal kimliğine yönelik eleştiri.....	217
3.1.9.2. Toplumun kadına bakışına yönelik eleştiri	220
3.2. Sosyoekonomik Olumsuzluklara Eleştiri.....	226
3.2.1. Ekonomik olumsuzluklara yönelik eleştiri	226
3.2.1.1. Kıtık ve pahalılığa yönelik eleştiri	226
3.2.1.2. Zengin-fakir ayrımına yönelik eleştiri	234
3.2.1.3. İthal ürünleri kullanmaya ve israfa yönelik eleştiri	238
3.2.2. Yoksulluğun tahribatına yönelik eleştiri	240
3.2.2.1. Kentte ve kırsalda yoksulluğun yaşattıklarına yönelik eleştiri	240
3.2.2.2. Âşıkların yoksulluk içinde yaşamalarına yönelik eleştiri	242
4. SONUÇ	247
KAYNAKÇA.....	249
ÖZ GEÇMİŞ	255

KISALTMALAR

age.	: adı geçen eser
bk.	: bakınız
C	: cilt
ev.	: Çeviren
ed.	: editör
hzl.	: hazırlayan
S	: sayı
s.	: sayfa
TDK	: Türk Dil Kurumu
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerkleri
Yay. hzl.	: yayına hazırlayan
Yay.	: yayını, yayınları
yy.	: yüzyıl

1.GİRİŞ

Âşıklar; içinde yaşadıkları toplumun bir parçası ve halkın dili, kulağı, gözü, rehberi olarak kabul görürler. Bu sebeple toplumun duygu ve düşünceleri âşıkların eserlerinde anlam bulurlar. Âşıklar; mensubu oldukları toplumun duygu ve düşüncelerini dile getirmenin yanı sıra birçok konuda ışık tutup, yol gösterirler. Âşıklar halkla ilgili olan her konuyu şiirlerinde işlemekte; beğendikleri şeyleri övmekte, olumsuz gördükleri, beğenmedikleri konuları da olumsuz bir bakış açısıyla eleştirmektedirler.

Birincil sözlü kültür döneminin önemli bir parçası olan âşık şiirinin gelişen teknolojiyle birlikte değişen yaşam şartlarının da etkisiyle, günümüzde değerini kaybettiği görülmektedir. Bu durumun toplum ve sanat için büyük bir kayıp olduğu muhakkaktır. Bu çalışmada Türk halk şiirinin önemli bir parçası olan âşık şiiri ele alınmış, özelde de âşık şiirinde eleştiri konusu araştırılmıştır. Bununla birlikte eleştiri ile ilgili bir kavram analizi yapılarak, Türk edebiyatında genel olarak eleştirinin gelişim seyrinin ortaya konulması, çalışmanın yönteminin belirlenmesi açısından gerekli görülmüştür.

Araştırmanın kapsamı “XX. yüzyıl âşık şiiri” olarak belirlenmiştir. Bu sınırlamanın yapılmasının sebebi; bu döneme kadar âşık şiirinde eleştiri ile ilgili yapılan çalışmaların azlığı ve bu konuda geniş kapsamlı bir eleştiri çalışmasının yapılmamış olmasıdır. Bu sebeple çalışmanın ismi “Yirminci Yüzyıl Türkiye Sahası Âşık Şiirinde Eleştiri” olarak belirlenmiştir. Bu çalışmada XX. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan bazı âşıkların şiirleri esas alınmıştır. Ancak, 1950 yılından önce âşıklığa başlamış ve aynı yüzyılda hayatını kaybetmiş olan kimi âşıkların şiirleri de bu çalışmada değerlendirilmiştir. Bu dönem içerisinde yer alan ancak henüz hayatta olan âşıkların görüşlerinde ve eleştirel bakışlarında değişiklik olabileceği düşüncesi ile bu âşıkların şiirleri değerlendirmeye tabi tutulmamıştır. Bu çalışmada XX. yüzyılda yaşamış ve hakkında müstakil bir çalışma yapılmış olan âşıkların şiirleri değerlendirilmiştir.

Bu çalışmanın amacı antolojik bir kitap oluşturarak bu yüzyılda eleştirel şiir söylemiş tüm âşıkları tespit edip şiirlerine yer vermek değil; o dönemde yaşayan âşıkların şiirlerinde yapmış oldukları eleştirileri tespit etmektir.

XX. yüzyılın ilk yarısında; âşık şiirinde dönemin sosyokültürel, sosyoekonomik, siyasî, dinî gelişmeleriyle ilgili olarak eleştiriye yer veren şiir metinleri bulunmaktadır. Bu çalışmada XX. yüzyılın ilk yarısı ağırlıklı olmak üzere toplam on üç âşığın şiirlerine yer verilmiştir. Bu kapsamda şiirleri incelenen âşıklar arasında; Âşık Mehmet Yakıcı, Kağızmanlı Cemal Hoca, Âşık Veysel, Âşık Talibî Coşkun, Âşık Efkârî, Âşık Ali İzzet Özkan, Fehmi Gür, Posoflu Âşık Müdamî, Âşık Davut Sularî, Âşık Halil Karabulut, Âşık Sefil Selimî, Âşık Abdulvahap Kocaman ve Âşık Kul Gazi yer almaktadır.

Sözlü geleneğe bağlı olarak gelişen âşık şiirinde orjinal metinlere ulaşmanın zor olduğu muhakkaktır. Bu sebeple bu çalışmada çeşitli antolojilerden, biyografik ve akademik çalışmalardan ve âşık şiiri üzerine yapılmış diğer eserlerden yararlanılmıştır.

Doğal olan şeyler ve sosyal bir düzen içinde var olanlar, bizim yani insanın elinden değil kendi içerisinde mevcut olan bir gerçeklikle (ölüm, hastalık, felek vb.) kendini göstermektedir. Kültürel olan şeyler ise tamamen doğal olanın karşıtı olarak insan elinden ortaya çıkan ve gerçekliklerini insanların bir arada yaşamasıyla birlikte oluşturmaya başlayan bir olgudur. Doğal olan, insanın doğanın gerçekliğine müdahale etmeden önce içinde bulunulan durumdur. İnsan yaprağı alıp pişirdiği, onunla giyim ve barınma ihtiyacını karşıladıktan sonra yaprak, doğallığından çıkarak kültürel bir nesne haline gelmiştir. İnsanlar doğayı, kültüre dönüştürmektedir. “Kültür, çoğunlukla toplum yerine kullanılan bir terimdir. Kültür, sosyal bir grubun üyesi olduğu zaman yaşanan sembolik dünyayı tanımlayan bir kavramdır. Dolayısıyla büyük ya da küçük olsun her toplumun farklı bir kültürü, farklı sembolleri, farklı ritüelleri ve kendini ifade etme konusunda farklı yolları bulunmaktadır.” (Thomas, 2012: 176) Âşıklar da ait oldukları toplumun ifade aracıdır. Bu sebeple toplumdan kendilerini uzaklaştırmamışlar toplumun

karşılaştığı her türlü sıkıntıyı -ister doğal olsun ister kültürel- eserlerinde işlemekten kaçınmamışlar, ortaya koydukları eserlerinde bunları eleştirmişlerdir. İnceleme sonucunda âşıkların hem doğal hem de kültürel konulardaki olumsuzları eleştiren eserler ortaya koydukları görülmüştür. Bu sebeple araştırmalar sonucunda elde edilen şiirlerde yer alan eleştiriler, doğal/ kültürel dikotomiler¹ esas alınarak tasnif edilmiştir. Gerçekleştirmiş olduğumuz bu çalışma; teşekkür, içindekiler, kısaltmalar ve kaynakça dışında toplam 4 bölümden oluşmaktadır.

Çalışmamızın giriş kısmında yani ilk bölümde çalışmanın amacı, kapsamı, yöntemi ile ilgili açıklamalar yapılmıştır. Ayrıca Türk edebiyatında eleştirinin nasıl algılandığı ve eleştiriye karşılayan kavramların neler olduğu açıklanmaya çalışılmış, eleştiri ve eleştiri kavramının tarihçesi hakkında bilgiler ortaya konulmuştur. Yine bu bölüm içerisinde, dünden bu güne âşık şiirinin durumu ele alınmış, sözlü edebi metinlerdeki eleştirinin ve XX. yüzyılın ilk yarısında âşık şiirinde eleştirinin ne şekilde seyrettiği hakkında bilgilere yer verilmiştir.

İkinci bölüm, “Doğal Durum, Olay ve Kişilere Yönelik Eleştiri” lerden, üçüncü Bölüm “Kültürel Olay, Kişi ve Durumlara Yönelik Eleştiri” den oluşmaktadır. Dördüncü Bölüm, ise sonuç kısmından oluşmaktadır. Bölümler konularına göre ana ve alt başlıklar hâlinde sınıflandırılmış, ardından eleştiri şiirleri içerik bakımından âşıkların doğum tarihlerine göre kronolojik olarak ayrı ayrı tasnif edilmiştir. Şiirler söylendikleri bağlam göz önünde bulundurularak incelenmeye çalışılmıştır. Kaynakçada ise, hem eleştiriye temel teşkil eden şiirleri tespit etmede kullanılan hem de inceleme sırasında yararlanılan kaynaklar verilmiştir.

Âşık şiiri üzerine yapılan bu tür çalışmalar, toplumsal yapının çözümlenmesinde ve kimi sosyal, siyasal ve toplumsal gerçeklerin tespit edilmesinde hem alana katkı sağlayacak hem de araştırmacılara kaynaklık edecektir. Yapılan bu çalışmanın Türk edebiyatındaki eleştiri konusu ve âşık edebiyatında eleştiri yaklaşımına katkı

¹ Dikotomiler iki bölüme ayrılmış olan görüşlerdir ve bu bölümler genellikle birbirinin zıttıdır. Çift görüşler yani alternatif neden çiftleri dikotomileri meydana getirmektedir (Jenks, 2012: XVIII).

sağlayacağına inanmaktayız. Ayrıca konuyla ilgilenen araştırmacılara rehberlik etmesi de en büyük dileğimizdir.

TÜRK EDEBİYATINDA ELEŞTİRİ VE ELEŞTİRİ KAVRAMLARI

Türk edebiyatında eleştiri kavramının eş anlamlısı olarak kimi farklı terimlerin kullanıldığı görülmektedir. Bu terimlerin anlamlarının sınırlarını çizmek, hangi tür eserler için kullanıldıklarını anlamak çok güçtür. Eleştiri, “bütün bu terimleri içerisine alan bir anlam genişliğine sahip midir, hangi eserler eleştiri olarak kabul edilmelidir, eleştirinin söylenmesi veya yazılması bir sebebe bağlı mıdır, eleştirinin belli bir amacı var mıdır?” gibi sorulara cevap verebilmek için önce eleştiriyle birlikte kullanılan kelimelerin tanımlarına bir göz atmak gerekmektedir.

Hiciv

Türkçeye Arapçadan geçmiş bir kelime olan “*hiciv*” ile ilgili çeşitli kaynaklarda tanımlar yapılmıştır. “Hiciv” terimi Türkçe Sözlük’te “*yeri*” kelimesinin karşılığı olarak (TDK, 2005: 888) tanımlanmaktadır. Aytaç bu terimi, “birini şiir ile zemmetmek onu gülünç hâle koymak. Bu şekilde yazılan şiir veya manzûme. Alay etmek.” (Aytaç, 2010: 9) şeklinde açıklamaktadır. Uslucan ise hicvi, “Bir saldırı vasıtası olup hedef alınan varlığı, sistemi, kavramı ve insanı yıkmayı, küçük düşürmeyi ve hatta mümkünse yok etmeyi amaçlayan, çoğunlukla şiir şeklinde ifade edilen sözler” (Uslucan, 2004: 226) olarak görmektedir.

Hiciv ile ilgili olarak yapılan tanımlardan yola çıkıldığında; hicvin toplumdaki, bireydeki veya sistemdeki aksaklıkları göz önüne serdiği ve görülen bu aksaklıkların düzeltilmesini sağlamaya çalıştığı söylenebilir.

Hicvin en büyük özelliği iğneleyici, alay edici, aşağılayıcı hatta küfür edici olmasıdır. Kusurları, kötü âdet ve alışkanlıkları ortaya çıkardığı için de tenkîdi bir analiz hüviyetini taşır. Amacı ifşâ yoluyla dile düşürmek ve rezil etmektir. Onun için ders vermek ve bir şeyleri düzeltmek için söylenmesi amacı, hicvin asıl söylenme amacı değil, hicvin teşhirciliği sonucunda musibetlerden ders alma yoluyla ortaya çıkan bir neticedir (Kılıç, 2012: 1745).

İğneleyici sözler ve alaylı ifadelerle sosyal bir durumu eleştiren manzum hicivler, Divân edebiyatında daha çok kişilere yönelik eleştiri içeren bir tür olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk edebiyatında da ilk önemli hiciv örneği 15. yüzyılda yaşayan Şeyhî'nin, *Harnâme* adlı eseri olarak kabul edilmektedir. Mesnevi nazım şekliyle yazılan *Harnâme*, bir eşeğin konuşturulması yoluyla, Şeyhî'nin uğradığı bir saldırı olayına karşı eleştiri içermektedir. Dolayısıyla Türkiye Sahası Türk edebiyatında eleştirinin ilk örneklerinin hicivle ortaya çıktığı görülmektedir.

Hiciv yazarı, ele aldığı kişinin fiziksel ve kişisel ne kadar güzellikleri ve iyilikleri varsa onların hepsini yok sayarak bütün kötü ve çirkin sıfatları karşısındakine yükleyerek onunla alay etme, mevcut kötü yanlarını mübalağalı bir şekilde ortaya koyma, yer yer sataşma ve küfür yoluyla küçük düşürme suretiyle hicvini gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla hicvin içerisinde alaya alarak yermek, mübalağada bulunma ve kötüleme unsurlarının aynı anda bulunduğu görülmektedir (Çıblak, 2008: 4).

Cumhuriyet döneminde de zengin hiciv örneklerinin ortaya konduğu ve kimi usta hicivcilerin yetiştiği görülmektedir. İlk dönemlerde küfür, hakaret niteliğinde örnekler içeren hicivler, daha sonraları daha seviyeli bir şekilde kendini göstermektedir. Yine bu dönemde genel anlamda hicvin siyasi yönünün ön plana çıkartıldığı görülür. (Öngören, 1998: 157)

Dolayısıyla hicivler Cumhuriyet döneminden önce aşağılayıcı, onur kırıcı ifadeler ve müstehcenlik gibi unsurlarla yapılırken, Cumhuriyet döneminde yani XX. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra yerini siyasi ve hayat içinden örneklerle bırakmıştır.

Yergi

Yergi kavramına; Türkçe karşılık bulma çabaları, Eski Anadolu Türkçesinde de bulunan ve “zemmetmek, kötülemek, beğenmemek, hor görmek, çekiştirmek” anlamına gelen “hiciv” kavram alanı içinde değerlendirilebilecek anlama sahip bulunan “yermek” fiilinden “yergi”nin türetilmesine yol açmıştır (Dilçin, 1983: 243). “*Yergi*”, Türkçe Sözlük’te; “Bir kimseyi, bir toplumu, bir düşüncüyü, bir nesneyi, bir göreneği yermek için yazılmış yazı veya söylenmiş söz, hicviye, hiciv, satır” (TDK, 2005: 2171) olarak tanımlanmıştır.

Dolayısıyla yergi, toplumun, bireylerin ya da olayların kusurlu, kötü veya gülünç yönlerini ele alan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. “Yergi kavramının tarihsel oluşumu, başlangıçta bir tören ve büyü olgusuna bağlıdır. Bu nedenle yergide, uçları nereye varırsa varsın dünyanın her yerinde aynı konular işlenmiştir” (Zelyut, 1982: 76). “Yergi; öfkenin, düşmanlığın dışa vurulduğu, toplumsal eleştirinin dile getirildiği önemli bir edebiyat türüdür. Türk halkının sağduyusu ve iğneleyici özellikleri birleştirilerek ortaya çıkmıştır. Yergilerin bir bölümü sosyal içeriklidir. Yergilerde kişiselle toplumsalı ayırmak zordur. Yergilerin yazılma nedenleri bilinmezse; toplumsal olarak nitelenir” (Saraç, 2006: 15).

Sosyal bir varlık olan insan toplumla iç içe yaşamak zorundadır. Yergi de insan ihtiyacını karşılamak için ortaya çıkmıştır. Bu ihtiyaçlar da sanat ürünleri sayesinde aktarılmaktadır. Bir sanat ürününü değerlendirirken içinde bulunduğu toplumsal çevreyi de iyi bilmek gerekir. Bu nedenle toplum sorunlarını dile getirmesi bakımından yergiler dikkatli ve iyi yapıldığında, aynı zamanda gerçeklere uygunluk derecesinde değer kazanmaktadır.

Taşlama

Halk şiirinin en önemli türlerinden biri olan *taşlama*yla ilgili olarak çeşitli kaynaklarda birbirine benzer nitelikte tanımlar yapılmıştır: “Taşlama”, “Alaylı halk şiiri. Kapalı bir biçimde, dolaylı olarak söz söyleme, tariz” (TDK, 2005: 1916), “toplumun aksayan yönlerini, kişilerin olumsuz hâl ve hareketlerini eleştiren yeren şiirlerin genel adı, divân şiirinde hiciv türünün karşılığı ”(Karataş, 2001: 185), “bir kimseyi yermek ya da toplumun bozuk yönlerini eleştirmek amacıyla yazılan şiirler” (Dilçin, 2005: 339) gibi çeşitli şekillerde tanımlanmaktadır.

Taşlama: Kişilerin kusurlarını yahut gülünç taraflarını alaylı bir dille ele alan ya da toplumla ilgili olayları eleştiren şiirlere verilen ad. Divan edebiyatındaki hicviye, modern türk edebiyatında satir ve yerginin karşılığıdır. Ferdi ve sosyal tenkidi ihtiva eden taşlamalarda, kimi zaman küfür boyutlarına varan yaklaşımlar, kimi zaman da insanları güldürürken iğneleyen tavırlar görülür. Taşlamalar bireysel ve toplumsal olmak üzere iki cephede kendini gösterir. Bireysel taşlama şiirleri hiciv niteliğinde olup kızgınlık, kırgınlık, eleştiri vb. amacıyla söylenir. Bir bakıma bu taşlamalarda âşığın karakteristik özelliği

görülür. Toplumsal taşlamalarda toplumda değerlerine uymayan sahneler yerilir (Kaya, 2010: 696).

Taşlamalar, genel anlamda halk şiirindeki yergi şiirleri olup, divan edebiyatındaki hiciv türünün karşılığı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte bu tür şiirleri dar bir kapsamda değerlendirmek doğru değildir. Çünkü taşlamalarda yerginin yanı sıra kimi zaman “alay”, “şaka”, “iğneleme”, “güldürme”, “nükte” gibi unsurları da görmek mümkündür. Âşıklar, olumsuz yönlerini tespit ettikleri kişi, olay ya da herhangi bir unsuru, alay etmekte dâhil olmak üzere en ağır sözlerle hakaret ederek doğrudan eleştiride bulunmuşlardır. Kimi zaman da eleştirilerini güldürürken, ya da insanları eğlendirirken gerçekleştirmişlerdir. Bu yönüyle taşlama ile mizahı birbirinden ayırmak kolay değildir ancak her ikisinin de temelinde eleştiri olduğu göz önünde bulundurulmalıdır (Çıblak, 2008: 3- 4).

Yapılan tanımlamalardan hareketle; yeren, kötüleyen ve alay eden şiirlere *taşlama* denmektedir. Taşlamalar; beğenilmeyen kimseleri, âdetleri, huyları kötülemek, onlarla alay etmek için söylenmiştir.

Halk edebiyatında bir kimsenin, bir topluluğun, bir yerin kusurlarını, kötü ve çirkin yönlerini ortaya dökmek, toplumun bozuk yönlerini eleştirmek amacıyla söylenen bu tarz şiirler ile gerçeklerle ilgisi olmayan yergi veya sövgülerin yer aldığı taşlamalar halk tarafından pek ilgi görmemiştir. Bu nedenle taşlama en çok âşık edebiyatında görülen bir tür olarak kendini göstermiştir (Albayrak, 2004: 490).

“Âşık şiiri geleneği, küçümsenemeyecek bir kınama, yergi ve taşlama nakışı da geliştirmiştir. Yergi ve taşlama, kişiye dönük olabildiği gibi topluma dönük de olmuştur”(Başgöz, 2013: 222). Genellikle yapılan haksızlıklar, kötülükler, yalanlar, maddi sıkıntılar, toplumla ilgili çeşitli olumsuzluklar vb. konuların ele alındığı taşlamalarda gerçekçi ve samimi bir üslupla karşılaşılmaktadır. Halkla ilgili sorunlar, halkın anlayabileceği bir dille aktarılmıştır. Adeta; “*Sanat halk içindir*” düşüncesi hâkimdir. Dolayısıyla taşlamaların temelinde “*halk*” vardır. Şiirlerinde bu türe örnekler veren âşıkların belli başlıları Dertli, Seyrâni ve Ruhsâtî, Âşık Ali İzzet vb. âşıklardır.

Eleştirinin Tarihçesi

“Eleştiri nedir, ne zaman ortaya çıkmıştır, nasıl devam etmiştir?” vb. sorulara karşılık arayan bilim adamı ve araştırmacılar ortak bir eleştiri tanımı yapamamışlardır. Yapılan tanımlarda eleştiri kavramının “incelemek, ölçmek, biçmek, çözümlmek, değerlendirmek, yargılamak” gibi sözcüklerle karşılık bulunduğu görülmektedir.

Edebiyatçılar eleştiri anlamına gelebilecek bir terim arayışına devam ederken Tahirü'l Mevlevî'nin sözlüğünde nazmın kusurlarını bildiren ilmin adı olarak bildirilen “ilm-i nakd ” (Ercilasun, 2009: 11) tamlaması ile karşılaşılır. “ilm-i nakd” şiirin iyisini kötüsünden ayırma ilmidir. Bu tamlamada yer alan Arapça “nakd” terimi yerine de Fransızca’da eleştiri kavramını karşılayan “critique” kelimesini kullanmayı uygun görürler. Bugün terim, İngilizce’de “criticism”, Fransızca’da “critique”, İtalyanca’da “critica”, Almanca’da “kritik” *şeklindedir*. Yunanca’da “hüküm verme sanatı” anlamına gelen “kritike” kelimesinden gelir. Kullanılan bu terimin yaygın manası şudur: Bir sanat eserinin şahsi zevke ve bazı estetik prensiplere göre, sistemli bir şekilde değerlendirilmesidir (Ercilasun 2009: 14).

Türkçe Sözlük’ te eleştiri; “Bir edebiyat veya sanat eserini her yönüyle sağlamak ve değerlendirmek amacıyla yazılan yazı türü, tenkit, kritik” (TDK, 2005: 626) olarak tanımlanmaktadır. Mehmet Kaplan ise eleştiriye; “Bir sanat ve edebiyat eseri hakkında ileri sürülen bir hükme veya onun üzerinde yapılan bir inceleme ve değerlendirme” olarak açıklamaktadır (Kaplan, 1978: 6).

Dizdaroğlu’ na göre eleştiri sanattır. “Eleştiri ilk sanat ve edebiyat ürünleriyle birlikte ortaya çıkmıştır. Çeşitli ülkelerde farklı milletlerden yetişen sanatçılar çağlarında ve daha öncesinde yazılmış sanat eserleri üzerinde düşünmüşler ve bu eserleri inceleyerek onlara değer biçmişlerdir” (Dizdaroğlu, 1962: 719- 721). “Eleştiri herhangi bir yapıt üzerine eleştiricinin kişisel görüşünü tikelden (cüziden)-tümele (külliye) ya da tümelden-tikele hiçbir etki altında kalmaksızın açıklamasıdır.” şeklinde tanımlayan Eren, eleştirinin övgü ya da yergi olarak düşünülmemesi gerektiğini ifade etmiştir (Eren, 1965: 17- 18). Ataç, eleştiri kavramını bir yazısında “bir eserin özelliklerini görmek, onları göstermek” (Ataç, 1999: 58) diye tanımlarken bir başka bir yazısında da “bir şairin, bir romancının

nasıl yarattığını araştırmak, kavramağa çalışmak (...) yaratılmış olanları, başkalarının yarattıklarını incelemek” (Ataç, 2000: 161) olarak açıklamıştır.

Filizok, eleştiriye hem bir işin adı, hem bu iş sonunda ortaya çıkan ürünün adı olarak yorumlamış ve bundan dolayı bu teriminin genel kullanımda iki farklı anlamı olduğunu söylemektedir. “En geniş anlamında eleştiri, sanatın yahut edebiyatın incelenmesi, tartışılması, değerlendirilmesi, yargılanması işidir. Bir diğer anlamıyla ise edebî bir eser yahut bir sanat eseri üzerine verilen hükümdür” (Filizok vd. 2012: 3). Arapça’ da eleştiri için kullanılan sözcükler; “Mübahase, münakaşa, muaheze, takriz ve muhakeme” (Özgül, 2003: 7) dir.

Bu terimlerden *muaheze*, *takriz* ve *muhakeme* yazılı gelenekte eleştiriye yansıtmaktadır. Tanzimat şairleri de “critique” karşılığı olarak “muâheze” ve “muhâkeme” kelimelerini tercih ederler. Tanzimat sonrası edebiyatın ikinci nesli ile Servet-i Fünûn topluluğu arasında yer alan ve “Ara Nesil” olarak adlandırılan edebiyatçılar, “critique” kelimesinin karşılığı olarak “tenkit”, “intikat” ve “muâheze” kelimelerini kullanmışlardır (Babacan, 2003: 71- 73).

Yeni Türk edebiyatında; “Edebiyat tenkidinin gelişimi 18.yy sonu 19.yy başı romantizm döneminde belirgin bir hız kazanır” (Pospelov, 1984: 43). Bu yüzden Thibaudet: “19. yüzyıldan önce eleştiriciler vardı ancak eleştiri yoktu” (Carlaui-Fillox, 1985: 7) der.

Arapça “nakd” kökünden geldiği belirtilen; “iyiyi kötüden ayırma” anlamına gelen “tenkit” kelimesi, bu kökten Tanzimat döneminde türetilmiş, Servet-i Fünûn döneminde de bu şekliyle kullanılmaya devam edilmiştir. “19. yüzyılın sonlarından itibaren yarım asırlık bir süreç içinde hüküm süren “tenkid” (Özgül, 2003: 9) kavramını Muallim Naci, sözlüğünde şöyle açıklamaktadır.

“Edebî, fennî, sınaî âsârı tedkik ile iyi ve fena cihetlerini bilmuhakeme göstermek bu türlü âsâr tedkik olunarak iyi ve fena cihetleri bilmuhakeme gösterilmek. Âsâr-ı edebiye hakkında isti’mali galibdir: Bir manzumeyi tenkid, bir romanın tenkidî. Tenkid’in manasında tedkik olunan eserin iyi cihetlerini göstermek bittabi mülâhaza olunur. Bir eserin yalnız fena cihetlerini göstermek de, tenkidîdir, fakat yalnız iyi cihetlerini göstermek tenkid değildir. Demek ki tenkid bir eserin hem iyi hem fena yahut yalnız fena cihetlerini göstermekten ibaret olmak üzere iki türlü olur. Tenkid, intikad ile müterâdiftir. Bunlara bedel

tenakkud dahi kullanılır. Tenkid lafzının Arabîde müstamel olmaması bizim istimâlimize mani olmaz. Hatta tenkidi intikada tercihan istimâl ederiz... Cem'i tenkidat "(Naci, 1322: 259).

19. yüzyılın sonlarından itibaren "*tenkid*" kelimesi üzerinde tartışmalar yaşanmaya başlar. Çünkü alfabe değişimiyle birlikte kelimelerin sonundaki "d"lerin "t" ile yazılması mecburiyeti doğar, "*tenkid*" kelimesi de noktalama anlamına gelen "*tenkit*" ile karışır. Bu nedenle de "*critique*" kelimesinin anlamına denk düşecek bir kelime arayışı sonucunda "*eleştiri*" kelimesi türetilir. (Özgül, 2003: 9)

"Eleştiri kelimesi, günlük yaşamda çoğunlukla '*yerği*' anlamında kullanılmaktadır. İster bireysel, ister toplumsal alanda olsun bir kişiyi ya da bir kurumu eleştirmek öncelikle bu kişinin ya da bu kurumun kusurlarını, yetersizliklerini sayıp dökmek olarak görülmektedir" (Yücel, 2012: 1). "Tarihsel süreç içinde eleştirinin çoğu zaman, kişisel beğenilerin, nefretlerin veya kıskançlıkların ortaya koyulduğu bir etkinlik alanı olduğu görülmektedir" (Uçan, 2003: 23). Türk edebiyatında eleştiri ilk olarak hiciv örnekleriyle ortaya çıkmıştır.

Türk edebiyatında eleştiri ilk olarak hiciv örnekleriyle ortaya çıkmıştır. Eleştiri terimi; Divan edebiyatında '*hiciv*', Halk edebiyatında '*taşlama*', halk şiirinde '*yerği*', Yeni Türk edebiyatında ise '*tenkit*' kelimesi ile kendini göstermiştir.

Eleştiri, XIX. yüzyılda kurumlaşmaya, bir sanat ögesi olarak görünmeye başlasa da, ilk şiirle birlikte kendini gösterdiği söylenebilir. Bir şiirin beğenilip, beğenilmemesi noktasında söylenen ifadeler eleştirel bir bakış olarak kendini göstermektedir. Eleştiri konusunda yapılan müşterek tanımlardan hareketle, eleştirinin; bir eseri her yönüyle değerlendirme ve inceleme işi olduğu sonucuna varılabilir.

Tarihi süreç içerisinde değerlendirildiğinde de eleştiri kavramını karşılayan sözcüklerin hemen hemen hepsinde olumsuz yönde bir değerlendirme olduğu görülmektedir. Bütün bu anlatılanlardan hareketle eser eleştirisinde, olumsuzluklardan yola çıkılarak eleştirilerin ne yönde yapıldığını ortaya konulmaktadır.

Türk Edebiyatında Eleştiri Konusuna Genel Bir Bakış

Diğer edebiyatlarda olduğu gibi Türk edebiyatının da bütün dönemlerinde değişimler ve dönüşümler yaşanmıştır. Bu değişimler içerisinde ortaya çıkan yeni bir kavram da eleştiri (tenkit) kavramıdır. “Bir edebiyatın nasıl olduğunu öğrenmeden evvel, ne olduğunu bilmek lâzımdır. Edebiyatın ruhu demek olan tenkidin vazifesi, edebiyatın ne olduğunu, ne olması gerektiğini araştırmak ve açıklamaktır” (Ercilasun, 2009: 214). “Nitekim edebiyat da bir sanattır. Bir sanat olayında rol oynayan dört unsur vardır: Sanatçı, eser, okur ve bunların içinde bulunduğu dış dünya” (Moran, 2010: 9- 10).

İnsan, kendi dışındaki varlıklarla sürekli ilgilenme ihtiyacı duymuştur. Kendi dışındaki bütün varlık ve oluşumlara, insanın yaklaşımı ya olumlu ya olumsuz olmuştur. Her ne şekilde olursa olsun, insan bir şekilde etrafında olup bitenlerle ilgilenme ihtiyacı hissetmiştir. Eleştiri de insanın bu ihtiyacını gidermesinde kullandığı yöntemlerden biridir (Sağlık, 2003: 397).

İnsanın hayatı algılayabilmek, ihtiyaçlarını karşılayabilmek adına yaptığı her türlü çözümlemede eleştiri kendini göstermektedir.

Eleştirmek (to criticize), etimolojik olarak “çözümleme” (analiz) ve “yargılama” demektir. Eğer günümüzdeki kullanımları bu iki anlamla sınırlandırılırsa, kapsamı şimdilerde tehlikeli bir biçimde genişleyen bu terime, daha tutarlı bir anlam vermek mümkün olabilir. Öyleyse edebiyat uzmanlığı ve edebi tarih bu tarzda isimlendirilmeli ve edebi eleştirinin bir parçası değil, onun tamamlayıcısı olarak kabul edilmelidir. Eleştiri kuramı da eleştiriden ayrı olarak ele alınmalıdır. Çünkü eleştiri kuramı eserlerden çok, kavramların çözümlenmesi ve değerlendirilmesi ile ilgilenir. Eleştirinin temelini oluşturması gereken öge, felsefi bir faaliyettir, bu da yine eleştirinin bir parçası sayılmamalıdır (Boynukara, 1997: 64).

“Eleştiri-edebiyat-sanat hakkında bir değerlendirme yaparken bu üç unsurun sınırlarının müstakil değil bir bütün olarak algılanması gerektiği düşünülmelidir. Eleştiriye yalnızca öteki yazınsal metinler üstüne yazılan metinler olarak görmek, onu edebiyatın dışına itip düşünce metnine indirger” (Gümüüş, 2012: 30).

“Eleştiri veya tarih olmaksızın bir edebiyat teorisinin, teori ve tarih olmaksızın bir edebiyat eleştirisinin, teori ve eleştiri olmaksızın da bir edebiyat tarihinin düşünülmesi mümkün değildir” (Wellek, 2013: 45).

Türk edebiyatında eleştiri konusu, Batı edebiyatında olduğu kadar düzeyli ve kapsamlı bir şekilde ele alınarak incelenmiştir. Tarihsel süreç içerisinde eleştiri, çoğu zaman öznel beğenilerin ya da nefretlerin sergilendiği bir etkinlik alanı olmuştur.

Edebiyatta eleştiri; tarihi, sosyal, toplumsal, siyasal olaylar ve değişimler çerçevesinde gelişmiştir. Türk edebiyatının doğduğu coğrafya, pek çok siyasal ve sosyal değişime tanıklık etmesi sebebiyle; yazarların, şairlerin, âşıkların eserlerini bu doğrultuda vermesine zemin hazırlamıştır.

Günümüzdeki eleştiri geleneğinin ne şekilde geliştiği çalışma açısından önem arz etmektedir. Ancak Türk edebiyatında eleştiri geleneğinin ne zaman, nasıl başladığı sorusuna cevap aramak bu çalışmanın sınırları açısından oldukça güçtür. Türk edebiyatında eleştiri geleneğiyle ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde kaynakların bir kısmında eleştiri, “tenkit” adı altında Tanzimat’la başlatılmış, bir kısmında ise “tenkit” (eleştiri) geleneğinin vâir olduğundan farklı örneklerle bahsedilmiştir.

Albert Thibaudet 19. yüzyıldan önce eleştircilerin var olduğundan, ancak eleştiri kavramının yokluğundan söz eder. 19. yüzyıl öncesinde eleştiri yapan bir zümrenin varlığı kabul edilirken eleştirinin bir edebi tür olarak yokluğuna vurgu yapılır. Dolayısıyla bilinen anlamıyla bir edebi tür olarak eleştiri 19. yüzyıldan itibaren ortaya çıkar. 19. yüzyıl öncesi eleştiri anlayışı günümüzdeki modern anlamıyla esere değil, daha çok kişiye yönelik olup tenkitte var olan mutlak doğrular etrafında cereyan eder. Bir şey ya vardır veya yoktur türünden bir eleştiri geleneği hüküm sürerken günümüzdeki gibi eleştirinin mutlak ölçülerine rastlanamaz. Bu nedenledir ki, eski ölçütler mutlak var olanı yansıtır, klasisizmin şaşmaz doğrularını esas alır. “Divan edebiyatında da eleştirinin olmadığı Tanzimatın ilk devirlerinden itibaren söylene gelmektedir”. Yeni bir edebiyatın kurulması için eski edebi anlayış ve tezahürlerinin karşısında olanlar eski edebiyatın her şeyini kötüleyerek yok sayıp kabul etmedikleri gibi tenkide dair bölümlerini de bir karalama politikası içinde yok sayarlar. Öyle ki Mehmet Akif, Thibaudet kadar hoşgörülü davranmayarak tenkit için: “Bizde evvelce intikadın kendisi şöyle dursun, ismi bile yoktu” der ve edebiyatımızda tenkidin ilk örneği

olarak Namık Kemal'in "Tahrib" ve "Takib"ini gösterir. Eski edebiyat diğer yönleri ile olduğu gibi tenkit anlayışıyla da yeni edebiyat yanlılarının eleştiri odağındadır (Tökel, 2003: 17).

Tenkit; "İnsanlık kadar değilse bile yaratma kadar eskidir. Fakat bizdeki tenkit daima şifahî kalmış ve bazı teknik dikkatlerin ötesine geçememiştir" (Tanpınar, 2007: 76).

"Tanzimattan önceki Türk edebiyatında tenkit, kavram olarak mevcut olmakla birlikte bir 'tür' şeklinde gelişmiş değildi. Edebiyatın ne olduğu ne olması gerektiği üzerinde duran nazarî tenkit, dîvân edebiyatında daha az görülür" (Ercilasun, 2009: 30). "Türk edebiyatında gerçek edebi tenkidin de, Tanzimât'tan sonra başlamıştır. Tanzimât devrinde tenkîd, daha çok, Doğu-batı edebiyatlarının mücadelesini mihver yapan, Divân edebiyatı için yıkıcı ve Avrupaî Türk edebiyatı için de yapıcı bir karakter göstermektedir" (Akyüz, 1995: 84- 86). "Bu dönemde eleştiri, daha çok eski edebiyatı yıkmaya yönelik bir araç olarak kendini göstermiştir" (Özçelebi, 1998a: 18).

Tanzimat döneminde sistemsiz bir şekilde ele alınan tenkit, Servet-i Fünun döneminde ciddi bir tür ve mesele olarak ele alınmıştır. Servet-i Fünuncular, Türk edebiyatındaki tenkit anlayışını birçok noktalarda kusurlu bularak edebiyatımızda yeni bir tenkit görüşü yaratmak istediler. Batılı yazarların eserlerini daha büyük bir dikkatle inceledikleri gibi, tanınmış tenkitçilerin fikirlerinden de geniş olarak faydalanmışlardır. Tenkide edebî bir tür haysiyeti kazandırmışlardır (Ercilasun, 2009: 67- 217).

"Servet-i Fünûn devresi, gerek teori gerek tesir bakımından Türk tenkidinin ihmal edilemeyecek bir safhasıdır" (Ercilasun, 2009: 222). "Servet-i Fünun edebiyatının dışında kalanların bir kısmı, bu edebiyata şiddetle karşı koydukları için, onu tenkîd etmekten de geri kalmamışlardır" (Akyüz, 1995: 146). "Fecr-i Âtî döneminde ise sanatçılar teoride de uygulamada da tek bir eleştiri anlayışına bağlı kalmamışlar, çalışmalarının özelliğine göre öznel ya da nesnel bir bakışı tercih etmişlerdir" (Gür, 2013: 71).

“Millî edebiyat devri, eser tenkidi bakımından oldukça zengindir. II. Meşrutiyet devrinde çıkan edebiyat ve sanat dergilerinin birçoğunda tenkit, tahlil ve incelemelerin ağırlıkta olması, tenkide verilen önemi göstermektedir” (Ercilasun, 1995: 281).

Milli edebiyatçılar tenkidi popüler bir tür haline getirmişlerdir. Yeni bir tenkit tarzı ortaya çıkarmışlardır ki bu Türkçü tenkittir. Bu devrin tenkidinin önceki dönemlerden farkı, aydınların dikkatini Fransız edebiyatı dışındaki dünya edebiyatlarına da yönlendirmeleridir. Millî edebiyatçılar edebiyat ve tenkidin yalnız sanat olmadığı, aynı zamanda hayatın kendisi olduğu gerçeğini kavramışlardır. Edebiyata hem bir sanat, hem de bir sosyal vakıa olarak bakmasını bilmişlerdir (Ercilasun, 1995:284- 287).

Tenkidi hayatın kendisi gibi gören edebiyatçılar, sanat, toplum, edebiyat üçlüsünü de birbirinden bağımsız değerlendirememişlerdir.

Gerçektende insanın insanla ilişkisi, hayatın anlamı, insanın kaderi gibi sorunlar edebiyatta önemli yer tutar, çünkü esere olan tepkimiz sadece yapıya olan bir tepki değildir. Eserin dünya görüşüne, genellikle içeriğine gösterdiğimiz tepki, tüm tepkimizin bir parçasını teşkil eder ve bundan ötürü değerlendirmede elbette ki hesaba katılmalıdır (Moran, 2010: 98).

“Cumhuriyet döneminde ise edebî tenkit daha geniş bir kadro tarafından, daha ciddi bir yaklaşımla ele alınmıştır. Dönemin geneli dikkate alındığında ilk defa bu tür kanalıyla adlarını duyuranların yanı sıra, eleştirmenliği kendilerine meslek olarak seçenler, hatta edebiyatın belli bir dalında tenkit yazarlar bile görülmektedir” (Gür, 2013: 81). Bu dönemde tenkit, edebiyat tarihçiliği etkisinde yol alırken sonrasında, etkisini artırdığı gözlenmektedir. Cumhuriyetten sonra dünya edebiyatına olan ilgi Doğuya yönelerek, Hint, Çin ve Japon edebiyatlarından yapılan tercümeler, dergi sayfalarını kaplamıştır.

Eleştiri, edebiyatımızda önce yeni bir anlayışın yerleşmesi yolunda etkin bir araç olarak kullanılmıştır. Tanzimat yazarlarının vazgeçilmez yardımcısıdır eleştiri. Servet-i Fünûn ve Millî edebiyat yazarları da aynı amaçla sarılmışlardır bu türe. Bunun yanı sıra eleştiriye farklı ve yararlı boyutlar kazandırdıkları da bir gerçektir. Tanzimat Döneminde bir kavram olarak ortaya çıkan eleştiri, edebî tür niteliğini Servet-i Fünûn döneminde kazanmıştır. Servet-i Fünuncular Batı eleştirisini tanıtip benimsettikleri gibi, kendilerinin bu kuramlar üzerindeki

görüşlerini de bildirmişlerdir. Onlar savundukları sanat anlayışı çerçevesinde eleştiriye izlenimlere dayanarak yapmayı tercih etmişlerdir. Millî edebiyatçılarsa millî ve bilimsel bir boyut kazandırdıkları eleştiriye sistemleştirmeye çalışmışlardır (Özçelebi, 1998a: 25-26).

Önceleri kavram, sonrasında bir tür olarak karşımıza çıkan eleştiri zamanla sistemli bir bütün hâline gelmiştir.

Edebi dönemlerle alakalı eleştirilerde bir fikir birliği olmadığı gibi, bu eleştirilerde sistemli bir yaklaşım da söz konusu değildir. Ele alınan edebi dönemle ilgili eleştirilerin genellikle bakış açısından kaynaklanan bir mantıkla olumlu ya da olumsuz yönde kendilerini göstermeleri söz konusudur (Filizok vd., 2012: 136).

Millî edebiyatçıların gerek toplum hayatında gerekse edebiyat ve tenkit alanında yarattıkları popüler değişim, birkaç nesil boyunca olumlu ve yaratıcı bir şekilde devam etmiştir. Hazırlık safhasından geçerek yavaş yavaş gelişimini sürdüren “Tenkit” terimi “eleştiri, taşlama vb.” adlarla anılarak farklı tarz ve türlerde hem teorik hem de uygulamalı olarak hayatın içinde yer almıştır.

Sözlü Edebi Metinlerde Eleştiri

Her toplumun tarihin en eski dönemlerinden başlayarak devam eden ve edebi metinlerle olgunlaşan sözlü kaynakları vardır. Bu edebî metinler, oluşturuldukları döneme ait kültürel ve dini değerler ile sosyal, siyasal, tarihî ve ekonomik unsurları içlerinde barındırdıkları için birer kaynak niteliğindedirler. “Edebi metinle profesyonel düzeyde bir karşılaşma ve nesnel bir betimleme olan edebi eleştiri; çözümleme, açıklama ve yorumlama gibi alt uğraşlara ayrılır ”(Solak, 2014: 27).Edebi metinlere yönelik yapılan bu eleştiri tarzı ise sosyolojik açıdan bir değer verme değil, bir değerlendirme olarak karşımıza çıkmaktadır.

Toplumsal olanı merkezine alan sosyoloji, eleştiriye de topluma dönük olarak kurmaktadır. Sosyolojik eleştiri bir edebi metin arkeolojisi ve kazıdan maksat edebî metnin izlek kabul edilerek toplumsal gerçekliğe ilişkin ipuçları elde etmek, toplumsal gerçekliği eldeki verileri de devreye sokarak daha bütünlüklü görmektir. Eleştirinin yönünü çizme çabası, sosyoloji-eleştiri ilişkisini doğuran temel imkândır (Alver, 2012: 291- 292).

Sözlü edebi metinlere yönelik eleştiri yapılırken, eleştirinin sosyolojik ve edebi boyutunu da ele almak gerekmektedir. Çünkü bu tarz metinlerde yapılan eleştiriler toplum ve sanat aracılığıyla; sözlü kültürden yazıya, yazıdan elektronik ortama doğru gelişimini sürdürmüştür.

“Milletlerin kültürleri –sırasıyla- ‘sözlü’, ‘yazılı’ ve ‘elektronik’ ortamlarda oluşmaya devam eder. Bir millete ait yazılı edebiyat ürünleri ‘ferdî’ (bireysel) özellikler taşır ve doğrudan veya dolaylı olarak o milletin ‘sözlü’ kültüründen beslenir” (Görkem, 2009: 411). Bu anlamda sözlü kültür, “bir milletin hayatında, fertlerin sözlü ve yazılı geleneklerinde yer alan kabulleriyle, müştereklik gücüne erişen ve milli kimliği oluşturan maddi ve manevi faaliyetlerin bütünüdür.” (Yıldırım, 1998: 38) şeklinde tanımlanmaktadır. Walter Ong, sözlü kültürün oluşum ve gelişim aşamalarını inceleyerek, bu kültürün ‘yazılı kültür’ le olan bağlantısını ortaya koymaktadır. Ong, yazı ve matbaa gibi kavramların varlığını bile bilmeyen, iletişimin yalnızca konuşma dilinden oluştuğu kültürleri “birincil sözlü kültür”, günümüz ileri teknolojisiyle yaşantımıza giren telefon, radyo, televizyon ve diğer elektronik araçların “sözlü” nitelikleri, üretimi ve işlevi önce yazı ve metinden çıkıp sonra konuşma diline dönüştüğü için de bu dönemi “ikincil sözlü kültür” olarak adlandırmaktadır (Ong, 1993: 23-24).

Sözlü kültür kapsamına yer alan bu unsurlar sözlü geleneğe bağlı olarak gelişen âşık edebiyatında da kendini göstermektedir.

Âşık edebiyatı, saz ve dil ile yani sözle ve sesle yaşayan sözlü bir edebiyat olduğu için tarihte ve coğrafyada yayılırken değişmelere uğrar. Âşık edebiyatının sözlü olması üç özelliği içerir: Bunlar sözlü yaratım, sözlü gösterim ve insandan insana, kuşaktan kuşağa dil ve tel ile yazısız, yani sözlü aktarımdır. Âşık şiirinin yayılması da sözlüdür. Ama 17. Yüzyıldan başlayarak, okuryazarlığın yaygınlaştığı çevrelerde bu şiirler “cönk” veya “sığır dili” denen, tepeden açılan defterlere veya “mecmualara” yazılarak sınırlı bir yayılma ve korunma alanı bulmuştur (Başgöz, 2013: 26-28).

Âşık şiirini de sözlü olarak icra edildiği için, “sözlü ortam kaynağı” olarak görmek mümkündür: “Çünkü sözlü ortam kaynağı, hangi biçim içinde ifade ediliyorsa edilsin, zaman içinde geçip geldiği yüzyılların bilgisini, tarihi olgu ve eylemlerini sınırsız sayıda yeniden düzenleyerek gelen veya kayda geçiren bir

sözel belge niteliği taşır. Burada tarihî olgu ile tarihî gerçek, iç içe geçmiş bir biçimde dokunur. Sözlü ortam kaynakları, tarih açısından bu tabiata ve özelliğe sahiptir” (Yıldırım, 1998: 91). Onları ve onların ortaya koyduklarını anlamaya çalışmak, aynı zamanda, var oldukları ve var olmayı sürdürdükleri toplumları da anlamamıza yardım eder (Yıldırım, 1998: 233).

Bireyler sözlü ortam kaynakları sayesinde geçmiş dönemlere ait olayları anlayabilmekte, geçmişin çözümlemesini iyi yapan bireylerde toplumları iyi algılayabilmektedir. Sözlü ortam içerisinde yer alan âşıklar da, tarihi kaynaklardan beslenip, geçmişle gelecek arasında bir köprü vazifesi görerek kültürün devamlılığını sağlamaktadır. “Sözlü kültürde şiir söylendiği bağlamdan koparılamaz, çünkü ozan veya anlatıcının o anda karşısındaki dinleyici topluluğuyla iletişimi, sanatının yaratıcılığını oluşturur” (Ong, 1993: 188- 189).

Yıldırım’ ın, sözlü kültürün temeline oturttuğu ‘Ozan Dede Korkut’ hakkında yapmış olduğu değerlendirme şöyledir:

Tarihimizin efsanevî ozanı Dede Korkut tipine ve onun yaratıcılığına baktığımız zaman, bu ozanların, aynı zamanda bulundukları dönemlerin birer sözel tarihçisi gibi ürün verdikleri, boy boylayıp soy soyladıkları anlaşılmaktadır. Onların yaptığı tarihçilik, bir bakıma toplum tarihçiliği, bir bakıma da toplum üyelerinden öne çıkanların hayat serüvenlerini söze döküp sözel sabitlik içinde yatay ve dikey dolaşmalarını sağlayıcı bir biyografi tarihçiliği, bir soy ağacı tarihçiliği veya bodun hayatı tarihçiliği diye tanımlanabilir. Sözel anlatım ve sözel yaratıcılık yoluyla düzenlenen bu metinler, kuşaktan kuşağa şüphesiz yine sözel ortamlarda, sözel iletişim ile aktarılmakta, öğretilmekte, belletilmekteydi (Yıldırım, 1999: 506).

Yıldırım, sözel ortam yaratıcılığının şekillendirdiği toplum hayatı içerisinde “üç ana yapının” mevcut olduğu kanaatindedir: 1) Korkut tipi odaklar 2) Alp- ozan tipi odaklar 3) Gezgin- ozan tipi odaklar (Yıldırım, 2000: 334-338).

Sosyal hayatta meydana gelen bozuklukların eleştirisini “Gezginci- ozan tipi odaklar” yapmaktadır. Çünkü “Gezginci- ozan tipi odaklar” içerisinde var oldukları toplumun duygusunu, düşüncesini, görgü kurallarını, göreneklerini, günlük yaşamla ilgili bilgilerini, bireylerin olumlu- olumsuz yönlerini, ızdıraplarını vb. metinleştirerek sunarlar. Dolayısıyla her metni olduğu gibi her şiiri de söylendiği

ortamla ve dönemle beraber değerlendirmek gerekmektedir. Çünkü âşık, toplumsal bir kimliğe bürünerek, dinleyicinin yerine geçebilmekte, eleştirilerini de bu yönde yaparak sanatını konuşmaktadır.

Sözlü edebi metinlerde eleştiri, metnin ya da şiirin yorumlanması ve toplumda yaşanan aksaklıkların neden kaynaklandığının çözümlenmesi şeklinde kendini göstermektedir. Yapılan bu çözümleme de toplumsal dönüşüme ayna tutmaktadır.

Âşık Şiirinin Tarihçesine Genel Bir Bakış

En eski örnekleri elimize geçmemiş olsa bile Türk şiiri tarih boyunca gelişmesini sürdürmüştür. Âşık tarzı şiir geleneği de Türk kültür varlığının önemli bir bölümünü oluşturmuştur. Âşıklar her dönemde sesini geniş kitlelere duyurmaya çalışmıştır. “Kitlelere ulaştırılan bu kültür birikimi ve zengin kelime hazinesi sayesinde bugün hayranlık ve takdirle incelediğimiz âşık edebiyatı ortaya çıkmıştır” (Günay, 2005: 298).

Belirli bir kültür birikimine bağlı olarak doğan gelişen âşık edebiyatı âşıklar sayesinde faaliyetini devam ettirebilmiştir. Âşıklar, Türk kültürünün anlamlar, değerler, kurallar bütününe uygun olarak toplumun ahlâk anlayışını temsil eden, yaşatan ve yayan eserler vermişlerdir. Eğlendirme kadar eğitim ve öğretim sorumluluğunu da üstlenmişlerdir. Öğrendiklerini, algıladıkları estetik duyguları sazları eşliğinde şiir, hikâye ve sohbetlerle dinleyicilerine ulaştırarak onların gözü, kulağı bir anlamda öğretmeni ve dostu olmuşlardır (Günay, 2005: 293-294).

Âşık edebiyatı içerisinde birçok kavram kendini göstermektedir: Adı ozan, âşık, ya da halk şairi olsun, Türk halk şiiri denilince akla ilk gelen bu sanatçılar olmaktadır. Çünkü Türk Halk edebiyatında “anonim” olduğu belirtilen ürünlerin de bir ilk söyleyeni vardır. Bu ilk söyleyici ya ozan, ya âşık, ya da halk şairi ve benzeridir (Yakıcı, 2009: 46).

Âşık edebiyatımızın temsilcileri olan sanatkarlar, 16. yüzyıla kadar “ozan” adını kullanmışlardır. Ancak 17. yüzyılda bu kelimenin anlamında olumsuz yönde bir kayma olmuş ve “âşık” adı yaygınlaşmıştır (Sakaoğlu, 1998: 369). Nihad Sami

Banarlı da, o” yerine “âşık” unvanının kullanıldığını *Türk Edebiyatı Tarihi Ansiklopedisi’* nde:

“Âşık” , aslında kendilerini din dışı mahiyette şiir söyleyen bütün şairlerden ayıran tasavvuf şairleri tarafından benimsenmiş bir unvandı. Kelime daha XIII. asırda ve mesela Yunus Emre’den başlayarak *hak âşığı*, tekke şairleri tarafından kullanılıyordu. Fakat tekke şairlerinin hak âşıklığı, zamanla hemen bütün şöhretli saz şairlerinin hususiyeti oldu. Türk halkı, sazlarıyla birlikte, din dışı mevzular üzerinde fakat tesirli şiirler söyleyen tekke dışı saz şairlerine de “âşık” demeğe başladı. Bu unvanı, saz şairleri de büyük sevgiyle benimsediler. (Banarlı, 1987; 627)

Şeklinde ifade etmiş ve “âşık” kelimesinin sadece tekke şairleri tarafından değil, saz şairleri tarafından da oldukça benimsendiği fikrini ortaya koymaya çalışmıştır. Dizdaroğlu da, *Halk Şiirinde Türler* kitabında: “âşık” ve “saz şairi” terimlerinin anlamdaş olduğunu belirterek, saz şairleri yani âşıkları iki bölüme ayırmıştır:

Bir kısmı:

- a) Ümmîdirler, okuma yazma bilmezler, hiç öğrenim görmemişlerdir.
- b) Saz çalmasını bilirler, şiirlerini saz eşliğinde söylerler.
- c) İrticâl, yani hazırlıksız şiir söyleme, başlıca özellikleridir.
- d) Şiirleri hece ölçüsüdür. Ancak, okuma yazma bilmedikleri, öğrenim görmedikleri halde, bu kuralın dışına çıkan, aruzla söyleyen âşıklar da vardır. Âşıkların bir kısmı ise, belirli bir öğrenimden geçtikleri gibi, saz çalmasını da bilirler; fakat şiirlerini hem hece, hem de aruz ölçüleriyle yazmışlardır. (Dizdaroğlu, 1969; 19–20)

Genel olarak âşık; “daha çok kırsal kesimlerde yetişen, şiirlerini saz eşliğinde ve hece vezni ile vücuda getiren, halk hikâyesi tasnif edebilen ve anlatabilen sanatçıya verilen ad” olarak karşımız çıkmaktadır. (Kaya, 2010: 72)

Âşık edebiyatında icracı durumunda olan âşık tipi, “Türk halk edebiyatında, aşağı yukarı XVI. yüzyılın başlarından bu yana beliren bir sanatçı tipidir ” (Boratav, 1992: 20- 21).

Fuat Köprülü, âşıklar ve âşık tarzı hakkındaki incelemelerin önemini şu satırlarında dile getirerek çalışmamızın temeli ile ilgili önemli noktalara dikkat çekmektedir:

XV. Asırdan sonra ‘ozan’ yerine ‘âşık’ kelimesi kullanılmıştır(Köprülü, 2004a: 139). Âşık edebiyatı dediğimiz zaman sadece XVI. – XVII, hatta XVII. -XX. asırlar esnasında Anadolu’da yetişen ve oldukça mebzul eserleri ve edebi an’aneleri zamanımıza kadar devam edip gelen, saz şairlerine mahsus şiir tarzını kastetmekteyiz (Köprülü, 2004b: 37). Büyük şehir ve kasabalardan uzak köylere ve aşiretler arasına, büyüklerin ve zenginlerin saray konaklarından tekkelere, kahvehanelere, asker kışalarına, sınır kal’alarına kadar muhtelif içtimai muhitlere yayılan ve kendisine dinletici zümreleri temin eden âşık edebiyatı ve musikisi, yaptığı bu içtimâi vazifenin muhtelif cepheli olmasından da kolaylıkla anlaşılabilir ki, türlü menşe’lerden gelme –yalnız edebi değil, aynı zamanda müzikâl-muhtelif sanat unsurlarının birleşip kaynaşmasından vücuda gelmiş, kendisine mahsus yeni karakterlere malik, yeni bir terkipdir. (Köprülü, 2004b: 39).

Âşık şiirinin kökleri İslamiyet öncesi Türk kültür hayatına kadar uzanmaktadır. “Tonguzların *Şaman*, Moğolların *Bo*, Yakutların *Oyun*, Altay Türklerinin *Kam*, Kırgızların *Baksı- Bakşı*, Oğuzların *Ozan* dedikleri şairler, âşık şiiri geleneğinin ilk temsilcileridir. (Köprülü, 2004a:71-72)

Köprülü, kökü her ne kadar İslâmiyet öncesine dayansa da âşık edebiyatının XVI. yüzyılda kendini gösterdiğini ve XVII. yüzyılda oluşumunu tamamladığını, çok zengin bir yapıya sahip olarak varlığını devam ettirdiğini belirtmektedir.

Türk Edebiyatında Âşık Tarzının Menşe’ ve Tekâmülü başlıklı yazısında da, ‘İslâmiyet’ in kabulünden XVI. yüzyıla kadar geçen zamanı, elimizde âşıklık geleneğine ait örneklerin bulunmamasından dolayı, karanlık dönem olarak kabul etmekte ve bu döneme ait edebi metinlerin yok denecek kadar az olmasından dolayı da edebî ve tarihî nitelikte bir açıklama yapmanın mümkün olamayacağını ifade etmektedir. (Köprülü 2004b)

Âşık şiiri sözlüdür, sözlü geleneğin pek çok özelliğini üzerinde taşır. Anadolu’ da âşıklar toplumsal olaylar karşısında epik, bireysel durumlar karşısında da lirik bir söyleyiş şekli geliştirmişlerdir.

Epik şiir, nasıl ki göçebe toplumun ürünü ise, âşık şiiri de yerleşik düzenin şiiri olmuştur. Epik şiir kaybolurken âşık şiiri ortaya çıkmıştır. Sosyal yapıdaki bu değişimden sonra ozanların yerini âşıklar almıştır. Yerleşik hayatın düzeni

içinde âşık, XV. yy. da ortaya çıkar. Epik şiir kaybolurken âşık şiiri belirmeye başlar. Denilebilir ki, âşık tipi, yeni kültür ve edebiyat anlayışının getirdiği bir gereksinimden doğmuştur (Başgöz, 1977: 254).

Âşıklar yaşanan gelişmeler paralelinde toplumun sözcüsü hâline gelmişlerdir.

Bireysel şiir yaratan kişiler; âşık, hak âşığı gibi adlarla anılan halk ozanlarıdır. Halk ozanları, belirli kurallara göre yetişen sanatçılardır ve bunlar esnaf kesimi gibi (demirciler, dokumacılar, bakıcılar, kervancılar, kuyumcular vb.) bir meslek kuruluşunun üyeleridirler. Şiirleri de, halkın estetik gereksinimlerini karşılamak üzere üretilen ve kumaş, kaşık, silah ekmek, et vb. türünden sayılabilecek verilerle doludur. Sanatsal kaygıdan çok, belirli bir ihtiyacın karşılanması temel ilkedir. Gerek tekkelerde, gerek diğer dinsel törenlerde, gerek düğünlerde-bayramlarda, gerekse bir toplantıda okunan şiirler; bir ihtiyacı maddesel bir gereksinimi karşılamak üzere gündeme getirilmiştir (Zelyut, 1989: 12).

“Türk edebiyatı ile ilgilenen araştırmacılar, Anadolu’ da görülen halk ozanlarını ve onların ürünlerini, XV. ve XVI. yüzyıllardan başlatmaktadır. Genel olarak bu edebiyat XV. yüzyıllarda filizlenmiş, XVI. yüzyılda ilk ürünlerini vermiş, XVII. yüzyılda ise olgunluk çağına ulaşmıştır” (Zelyut, 1982: 7).

XVI. yüzyılda ilk örneklerini vermeğe başlayan âşık edebiyatı, Anadolu’da geniş halk kitlelerine seslenmeğe başlar. Her yörenin kültür ve beğenisiyle oluşan âşık edebiyatı diğer kaynakların yanı sıra anonim ürünlerle de beslenir. Anadolu halkının dünya görüşünün yanı sıra estetik modelleri de âşık şiirinde temsil edilir. Kültür çevresi değiştikçe yeni etkileşimler âşık şiirine kademe kademe yansır (Saraç, 2006: 3).

Sözlü geleneğin birçok özelliğini üzerinde taşıyan âşık şiiri, toplumsal, tarihi, bireysel, kültürel, dinî, siyasî vb. olgular karşısında söyleyiş çeşitliliği kazanmıştır. XVII. yüzyılda âşıklık geleneği gelişip güçlenirken, XVIII. yüzyılda çok büyük bir ilerleme göstermemiştir.

Şehir ve kasabalarda, muhtelif içtimai tabakalara mahsus ayrı ayrı kahvehaneler, bozahaneler, meyhaneler gibi umumi yerler vardır. İşte bu kahvehanelerden bazıları âşıkların toplantı yerleri idi. Onlar belli mevsimlerde burada toplanırlar, sazlarla şiirler terennüm ederlerdi. Hükümetin kontrolü altında muntazam bir teşkilata malik olan âşıklar, panayırlar gibi geçici toplantı yerlerinde kurulan kahvehanelerde bulunurlar, memleketi dolaşırlar, tekkelerde ve bilhassa her köşeye dağıtılmış olan Bektaşî tekkelerinde, büyüklerin ve zenginlerin konaklarında misafir olurlardı (Köprülü, 2004b: 34). Şehir

hayatından uzakta kalmış asker şairlerde birliklerinde, kışlalarda şiirlerini yazmaya devam etmişlerdir. Asker şairler, çoğunlukla, destanî (epik) söyleyişleri ve tarihî vak'alara dokunuşları ile ötekilerden ayırt edilirlerdi. Özel hayatlarını, arkadaşlarını, subaylarını, serdarlarını şiirlerine yansıtır; içinde bulundukları birçok savaşları, zafer ve yenilgileri yâd ederler (Kabaklı, 2002: 775).

XIX. yüzyılda, âşıkların sayısı oldukça artmıştır. Gelişen basın-yayım organları sayesinde de bu yüzyıl âşıkları hakkında daha çok bilgiye ulaşılabilmektedir.

XIX. ve XX. yüzyıllar edebî ve sosyal münasebetlerin arttığı bir dönemdir. Bu devirde âşıkların, halk şairlerinin büyük bir kısmı çeşitli ülkeleri gezip dolaşmışlardır. Geziler neticesinde yeni dostlar ve medeniyetlerle iç içe olan âşıkların dünya görüşleri de değişmiştir. Bu devrin sanatkârları eski şekilleri geliştirip mükemmelleştirmekle birlikte kendilerini de yeni özellikler taşıyan şiirler düzenleyip sözlü mirasımızı zenginleştirmiş, âşıklık geleneğine yeni bir anlam vermişler, yeni bir ruh getirmişlerdir (Sakaoğlu vd., 2000: XIV).

XIX. yüzyılda âşıklık geleneğinde birtakım değişiklikler söz konusu olsa da âşıkların geçmişlerine ve geçmişte yaptıklarına bağlı kalarak toplumdaki yerlerini korumaya çalıştıkları, siyasi ve toplumsal olaylar çerçevesinde halkı duyarlı olmaya çağırarak uyardıkları ve çeşitli etkinliklerde bir araya gelerek bu geleneği canlı tutmaya çalıştıkları görülmektedir.

Âşıklar; yaşadıkları dönemin haksızlık, yolsuzluk, yoksulluk, cahillik, gerilik, rüşvet, adam kayırma, hırsızlık, yalancılık gibi sosyal konularını âşık şiiri nin dil ve biçim özelliklerini kullanarak eleştirmişlerdir. Âşık şiiri, içinde doğduğu ve icra edildiği ortamın izlerini taşımaktadır. Âşıklar, çevresinde olup bitenlere duyarsız kalmamış, kişilerde ve toplumda görülen toplumsal değerlere aykırı her davranış biçimini eleştiri konusu yapmışlardır. Bu nedenle âşıkların eleştirilerinde kişisel, toplumsal ve siyasal bir bakış vardır. Toplumda aksayan bir şeyler gördüklerinde toplumu temsil görevini üstlenerek doğruları sıralamaktadırlar. Bu yönleriyle âşıklar ayırıcı ya da yargılayıcı değil, birleştiricidirler. Âşıkların şiirlerinin arka planında, yozlaşan değerler karşısında farklı davranış biçimleri sergileyen kişiler vardır. Toplum ve insan ilişkilerini irdeleyip olaylara ayna tutup yansıttıkları için de bu yönleriyle işlevseldirler.

Bu işlevsellikleri sayesinde de “âşıklar günümüz türkü repertuarlarının kaynakları olarak müzik ve edebiyat tarihindeki yerlerini almışlardır” (Yakıcı, 2013: 71- 86). Bunun içindir ki âşıkların şiirlerinden, türkülerinden hareketle; Türk halkının estetik modeli, beğenileri, ahlâk anlayışı, insana, topluma, dünyaya bakışı ve daha pek çok şey öğrenilebilmektedir.

Anadolu topraklarında doğup, gelişen ve gelenekselleşerek bu güne kadar gelen âşık şiiri, Osmanlı döneminde üzerindeki diğer yabancı edebiyatların baskısına rağmen kendi özünden, çevresinden kopmamış ve geniş halk kitlelerinin beğenisi ile bir gelenek hâline gelmiştir. Türk halk şiiriyle birlikte Türk kültürünün de anlatım kaynaklarının önemli bir ayağını oluşturmuştur.

XX. yüzyılın İlk Yarısında (1900- 1950) Âşık Şiirinde Eleştiri

Uzun bir tarihi geçmişe, çok geniş bir coğrafyaya yayılan, zaman zaman farklı kültür ve dinlerin etkisinde kalan ve sürekli hareket hâlinde yaşayan Türk milletinin edebiyatını değerlendirmek oldukça zordur. 1900- 1950 yılları arasında Türk edebiyatçıları yeni bir duyarlılık ve idealist bir ruhla donanarak, eski olanı bırakıp yeni bir arayışına yönelirler. Bu dönem adeta bir geçiş dönemidir. Edebiyat dünyası bu dönemde hareketlenir, siyasal ve sosyal anlamda edebiyatımızla ilgili yeni bir dönem başlamış olur.

“Türk edebiyatının, İslam medeniyeti kadrosu içinde doğmuş olan divan edebiyatından sıyrılarak Avrupai bir karaktere bürünmeye başlaması XIX. Yüzyılın ikinci yarısına rastlamaktadır. Bu yüzyıl sona ererken, Türk edebiyatı da Batı edebiyatının hemen bütün türlerinde büyük bir başarıya ulaşmış bulunuyordu” (Akyüz, 1995: 5).

Edebiyatı kendi içinde dönemlerine göre değerlendirmenin tasnifini yapmanın zorluğunu bilen edebiyat tarihçileri sebep- sonuç ilişkisi çerçevesinde anlayışlarını ortaya koymaktadırlar. “Edebiyat tarihçisi, bir eserin kıymetini takdir ederken, vesikalara dayanarak onun yüzyıllarca halk arasında nasıl bir rağbet kazandığını,

sebepleri ve neticeleri ile anlamaya çalışır; halbûki münekkid doğrudan doğruya kendisinin o eserden aldığı ‘duygulanma payı’ nı şahsî zevk ve kannatine göre izâh eder” (Köprülü, 2009: 28). Dolayısıyla edebiyat tarihçisi ile eleştirmenin yolları bu noktada ayrılmaktadır. Tarihçi olayları dönemine göre değerlendirirken, eleştirmen kendisinde bıraktığı izden yola çıkarak eleştirisini ortaya koymaktadır. Tarih bir tarafta akışına devam ederken, eleştiri de değişik çizgileriyle toplum içinde kendini göstermeye devam etmektedir.

Şairler ve âşıklar şiirlerinde yaptıkları eleştirilerle toplumun yaşayışını, sıkıntılarını, isteklerini aktarması bakımından önemli bir görev üstlenmişlerdir. Toplum konularına eğilmişler, daha iyi bir sosyal alan ihtiyacından yola çıkarak insanların refah seviyesinin yükseltilmesine sözcülük etmişlerdir. Toplum içinde özgür olmanın gerekliliğini dile getirmişler, daha eşit, daha refah bir hayatın oluşmasından yana düşüncelerini ortaya koymuşlardır.

Cumhuriyet devri hiç şüphe yok ki, Türk şiirinin en zengin devirlerinden biridir. Bu devirde sivrilen şahsiyetlerin yanı sıra, sivrilmeyen, fakat yine de güzel ve olgun şiirler yazan pek çok şair vardır. Cumhuriyet devri, başka sahalarda olduğu gibi edebiyat sahasında da çok sayıda kabiliyetin gelişmesine imkân vermiştir. Eğitimin köylere kadar yayılması, dilin sadeleşmesi, şekil bağlarının bir yana atılışı, uzun barış devrinin verdiği rahatlık, en aşırı fikirlerin ifadesine elverişli hürriyet ve demokrasi, son elli yılda değerli, değersiz pek çok gence kendini tanıtmaya imkânı vermiştir (Kaplan, 2006: 272).

Cumhuriyetin ilanından sonraki dönemde de şiir gelişimini hızla sürdürmüş, toplumdaki değişimleri, siyasal olayları, halkın ruh hâlini gözlemleyen şairler, şiirlerinde bu gözlemlerini yansıtip, eleştirmişlerdir. Ecevit’ e göre; altmışlı yıllara kadarki süreçte Türkiye’ de “Genelde belirli bir yöntemin kullanılmadığı, terminolojik eksikliği olan, çoğunlukla öznel beğeni ya da yergi sözcükleri içeren ve eleştirmenin ‘ben’ ini ön plana çıkaran yazıların ağırlıkta olduğu bir eleştiri ortamı yaşanır” (Ecevit, 2008: 113).

Cumhuriyet devri halk şairlerimiz meziyet ve kusurları ile geniş halk kitlelerinin edebi zevk ve düşüncesinde faydacı rol oynamıştır. Ancak Türkiye’de eğitimle yaşama şartlarının gösterdiği gelişme veya değişme dikkate alındığı takdirde bunun devamını müspet mana da beklemek akan tarih nehrini geriye döndürmek olur (Elçin, 1997: 643).

1923- 1938 yılları arasında şiir eleştirileri genellikle şairler tarafından yapılmış, olumlu eleştiriler aynı şiir anlayışına sahip şairler tarafından, olumsuz eleştirilerse karşı anlayıştakiler tarafından yönetilmiştir. Bu dönemde esere yönelik eleştiri çok azdır. Çoğu zaman şairin kişiliği ve siyasal eğilimi eleştiri konusudur. Eski şairler milli olmamakla suçlanırken yenilerde de şiiri bir ideolojinin hizmetine sunmak ve halk şiirini beceriksizce taklit etmekle suçlanmışlardır. Şiire yenilik getirebilme, eleştiride kullanılan en iyi ölçütlerden biridir. Dönemin gazete ve dergilerinde açılan kimi soruşturmalarda eski şairlerin inkılâba hizmetleri ve memleket gerçeklerini dile getirişleri ölçüt olarak ele alınmıştır. Belirlenen bu çizginin dışına çıkabilen ve şairlere yönelik eleştiri anlayışı ortaya koyanlar, Ahmet Hamdi Tanpınar, Fuat Köprülü ve Sabahattin Eyuboğlu’dur (Özçelebi, 1998a: 251). 1939- 1950 yılları arasında şiir eleştirilerinde ya kişiye, ya da esere yönelik bir tutum izlenir. Özellikle bazı eleştirmenler dünya görüşüne karşı oldukları şairleri yerin dibine batırmak için ellerinden geleni yaparlar. Küfür bile bir eleştiri örneği olarak karşımıza çıkar (Özçelebi, 1998b: 273).

1923- 1950 arası dönemde eleştiri, genel olarak edebiyat tarihçiliği etkisinde yol alırken, sonrasında etkisini artırdığı gözlenmektedir. Dönemin edebiyatı gibi, eleştiri anlayışı da siyasal, sosyal, kültürel değişimlerle doğrudan bağlantılı olarak gelişme göstermiştir. Bu dönemde yeni bir ülkenin ve rejimin kuruluyor olması öze ve millî tarihe yönelmeyi beraberinde getirdiğinden dönemin eserlerine yerleşen millîlik duygusu da tarihçiliğe olan eğilimi başlatmıştır. Tarihçilik ve eleştiri arasında bocalamalar yaşanmış, tarihçilik geçmişe dönük olduğundan nesnel, eleştiri ise çağa yönelik olduğundan öznel bulunmuştur. XX. yüzyılın ilk yarısında eleştiri ortamında yaşanan değişim ve dönüşümler âşıkların şiirinde de söz konusu olmuştur.

Sözlü kültür ortamında ortaya çıkan âşık şiiri, Türk kültüründe önemli bir yer tutmaktadır. Âşıklık geleneği; belirli kuralları olan, şiirin kalıcı ve etkileyici özelliğinden yararlanan, kuşaktan kuşağa aktarılan bir değerler bütünüdür. Âşık

şiiirinin özünde bağılı bulunduğı kùltùre ait òrnek değèrler ve ahlâk anlayışı yatmaktadır.

Âşık şiiirimizde, protesto geleneğı ancak karşıt kùltùre barınak sağılayan tekkelerde başlamış ve gelişmiştir. Oralarda yergici âşık, çevresine aykırı düşen adam olmaktan çıkıyor; tersine, din anlayışı, insan ve toplum değèrleri bakımından merkez kùltürün dışında kalan bir çevrenin bayrak taşıyıcısı oluveriyor (Başgöz, 2013: 222).

Dolayısıyla dine, geleneğı ve güncel yaşama bağılı olarak yapılan eleştiriler de âşık şiiirini besleyen kaynaklara dâhil olmuştur. Anadolu’ da âşıklar toplumsal ve tarihsel olaylar karşında epik; bireysel olay ve durumlar karşında da lirik bir söyleyiş geliştirmiştir. Bununla beraber âşık şiiiri, divan ve tekke şiiiriyle bağı kurarak zümreler arası alışverişin sağılanmasında köprü görevi yapmıştır. Âşık edebiyatı değışen yaşam şekillerine rağmen gelişimini sürdürmeye devam etmeye çalışmaktadır.

Birçok bilim insanı tarafından XX. yüzyılın başında tamamen ortadan kalktığına inanılan âşık edebiyatının, hâlâ pek çok temsilcisi ile canlı ve ayakta olması çağın ihtiyaçlarına uygun yeni bir terkibe doğru gittiğinin bir göstergesidir. Yalnızca eskileri tekrarlamayıp yeni bir terkibi yaratabilen bir geleneğın mükemmele doğru ilerlemesi bu edebiyatın hâlâ devam ettiğinin bir göstergesidir (Günay, 2005: 116).

“XX. yüzyılda devletin âşıklık geleneğıne karşı gösterdiği tutum göz önünde bulundurulduğunda, bu sanatın korunup yaşatılmasını sağılama ve halka benimsetilmesine yardımcı olma açısından halk evleri ve köy enstitülerinde âşık tarzı şiiir geleneğı ve temsilcileri üzerinde önemle durulmuştur” (Turan, 1997: 345).

“Esasen daha XX. asır başlarında meslekî teşkilatları tamamıyla bozulmuş ve büyük merkezlerde ehemmiyetlerini kaybetmiş olan bu âşıklar, ancak memleketin daha içerilerinde, henüz orta çağ hayat şartlarını saklayan küçük merkezlerde, ölmüş bir mazinın kalıntıları hâlinde yaşamakta idiler” (Köprülü, 2004a: 162).

Şehir merkezinden uzakta yaşamakta olan âşıklar, sanatlarını da bulundukları yerlerde icra etmek zorunda kalmışlardır.

“XX. yüzyılın başında İstanbul ve çevresinde kaybolduğuna inanılan âşık edebiyatının aydınların gözünden uzakta özellikle Doğu Anadolu bölgesinde tabii şartları içinde yaşamaya devam ettiği bir gerçektir” (Günay, 2005: 29).

1931 ve 1964'te Sivas'ta, 1938'de Bayburt'ta ve 1966'dan beri de Konya'da düzenlenen âşık bayramları/ şölenleri de geleneğin yaşatılması, âşıkların tanınması konusunda etkili olmuştur. Ayrıca; Kars, Ağrı, Van, Bayburt, Erzincan, Elazığ, Tarsus, Mut, Erçiş vb. il ve ilçelerimizde de değişik tarihlerde benzer toplantılar yapılır hâle gelmiştir. (Alptekin- Sakaoğlu, 2008: 169)

XX. yüzyılda halka doğru hareketinin ve halk kültürünü yaşatma hareketinin etkisiyle âşıklar yeniden derlenip toparlanmış ve âşıkları bir araya getiren toplantılar düzenlenmiştir. Düzenlenen bu toplantılar geleneği canlı tutma ve yeni temsilciler yetiştirmede etkili olmuştur. Yaşanan gelişmeler paralelinde XX. yüzyılda kültür ortamları her geçen gün çoğalmış ve âşık edebiyatı geniş kitlelere seslenmeye başlamıştır.

XX. yüzyıl âşık tarzı Türk halk şiirine genel olarak değerlendirildiğinde geleneğin iki yönde gelişim gösterdiği gözlenmektedir. Buna göre XIX. yüzyılın sonlarında yetişmiş olup XX. yüzyılın ilk yıllarında eser vermiş olan âşıklar; medrese eğitiminin, klasik şiirin ve XIX. yüzyılda yetişen güçlü âşıklarının etkisiyle, hece ölçüsünün yanı sıra aruz ölçüsünü de kullanmışlar ve içerik açısından da geleneğe bağlı kalmışlardır. Âşıklık geleneği ile ilgili birikimleri XIX. yüzyıla ait olan bu âşıklar arasında Âşık Posoflu Zülatî, Âşık Mehmet Yakıcı, Âşık Cemal Hoca, Âşık Huzurî, Âşık Kağızmanlı Hıfzî, Yozgatlı Hüzni vb. isimleri sıralamak mümkündür. XX. yüzyılda yetişen ve özellikle yüzyılın ikinci yarısında da eser veren diğer âşıklar ise, medrese eğitiminin ortadan kalkması, klasik şiirin sosyal hayattaki etkinliğinin azalması ve giderek kaybolmasına bağlı olarak şiirlerinde yaygın olarak hece ölçüsünü kullanmışlardır. Bu gruptaki âşıklar dönem içerisindeki değişim ve gelişmelere bağlı olarak şiirlerine içerik yönünden de birtakım yenilikler getirmişlerdir. (Çıblak, 2008: 34)

XX. yüzyılda sanat ortamları, yaşam biçimi ve müzik anlayışı diğer yüzyıllara göre farklılık göstermiştir. Bu nedenle XX. yüzyıl, âşık şiirinin geliştiği ve yeni boyutlara ulaştığı bir çağdır. Âşıklar, bu yüzyılda dinleyicisiyle daha rahat buluşmuş, daha fazla âşıkla bir arada olma fırsatını bularak yurdun her köşesine gitmiş, sanatlarını daha hızlı bir şekilde aktarıp, eserlerini daha iyi muhafaza etmişler ve buna bağlı olarak âşıklık geleneğinin etkin bir şekilde devam etmesini sağlamışlardır.

Âşık şiirinin XX. yüzyılda bu şekilde bir değişiklikle karşı karşıya kalması âşıkların şiirlerinde muhteva bakımından da değişikliklere yol açmış, âşıklar şiirlerinde mensup oldukları yüzyılla birlikte önceki yüzyılda yaşananları da eleştirmekten vazgeçememişlerdir.

Sosyal hayatla çok sıkı ilişkisi olan âşık şiiri, XIX. yüzyılda Batı dünyasındaki sancı ve sıkıntıların Türkiye’de başlaması ile yön değiştirmiştir. Âşıklar devam eden yüzyılda sarsılan ve yıkılan eski değerlerin yerine yenilerin konuluyor olmasını eleştirerek şiire ve hayata bakış tarzını değiştirmişlerdir. Söylenenlerden hareketle XX. yüzyılda âşık şiirinde eleştiri anlayışı; bir taraftan edebiyatla ilgili diğer taraftan da temsil ettiği dönemin siyaseti, sosyolojisi ve psikolojisi ile yakından ilgilidir.

Türklerin tarih sahnesinde yer almalarından bugüne kadar mevcudiyetini devam ettiren bu geleneğin ve gelenek içerisinde yer alan âşıkların eleştirilerinin dönem dönem başka kültürlerin ve içinde yaşanan çağın etkisi altında kalmasını bir eksik olarak değil, mükemmeli aramanın bir ifadesi olarak kabul etmek doğru olacaktır.

Âşıklar tarihi süreç içinde sanatlarının icrasının yanı sıra sivil toplum sözcüsü olarak da kabul görmüşlerdir. Âşıklar bulundukları dönemin aynası durumunda olup, toplumla ilgili bütün gözlemlerini şiirlerine yansıtmışlardır.

“Eleştiri, anlaşırılık kazanmış ise toplumun sesini yansıtır” (Yıldırım, 1998: 234). Âşıklar da olayları halka, topluma yansıtırken, kendi bakışlarına göre eleştirerek, hem sosyal hem de tarihi olayların süzgecinden geçirirler. Eleştiri, sadece edebiyatın değil, kültürün de devreye girdiği tüm alanlarda kullanılmış bir kavramdır. Çok geniş bir etki alanına sahip olan eleştirinin sınırlarını çizmek oldukça güçtür. Eleştirinin pek çok çeşidi bulunmaktadır. Çünkü eleştiri insanın ilgi ve ihtiyaç duyduğu her alanda kendisini göstermiştir

Tanzimat dönemiyle birlikte edebi bir tür olarak edebiyatımıza giren eleştiri, uzun bir süre kişisel beğeniler etrafında şekillenmiş ve öznellikten kendisini kurtaramamıştır. Türk edebiyatında uzunca bir dönem eleştirinin eleştirisi yapılmış,

eleştiriyi bağımsız edebi bir tür olarak ele alma düşüncesi ertelenmiştir. Edebiyatın farklı alanlarında yapılan eleştirilerin her biri tek başına bir çalışma konusu olabilecek zenginlikte malzeme içermektedir.

Âşık edebiyatı bünyesinde kendini geliştiren âşık şiirinde de durum kendini göstermektedir. Bu dönemde yaşayan âşıklar toplumun sorunlarına duyarlılıkla yaklaşp, toplumu anlamaya çalışarak eleştiri içerikli şiirler yazmışlardır. Âşıkların şiirlerinden hareketle yaşadıkları dönemin estetik, ahlakî, siyasî, insanî, toplumsal vb. anlayışları hakkında fikir sahibi olunabilmektedir. Âşıklar toplumsal ve kültürel değerler etrafında bütünleşen, halkın kültür dokusunu şekillendiren birer kültür gönüllüleri olmakla birlikte yaşadıkları dönem ve çevrenin birer iletişim unsuru olmuşlardır.

2. DOĞAL DURUM, OLAY VE KİŞİLERE YÖNELİK ELEŞTİRİ

2.1. Doğa Olaylarının Olumsuz Etkisine Yönelik Eleştiri

XX. yüzyılda âşıklar, kendi yaşamlarını olumsuz etkileyen herhangi bir toplumsal sorunu hiç çekinmeden eleştirmişlerdir. Doğa olayları ile ilgili olan eleştirilerinde de ya çok soğuk geçen kış mevsiminin getirdiği yoksulluğu ya da çok sıcak geçen bir yazın yarattığı kuraklığı eleştirmişlerdir. Bununla beraber kendi güçlerini aşan kuvvetli doğa olaylarının yani depremin, selin, yıldırımın eleştirisini yapmışlar ve yangın, hortum gibi diğer afetlerin yaşattığı olumsuzlukları da eleştirel bir gözle aktarmışlardır.

2.1.1.Mevsimlere eleştiri

Çok yağan kar ya da yağmayan kar şiirlerde hep eleştiriye neden olmuştur. Âşıklar bazen de karşılaştıkları olumsuzlukları karla sembolleştirmişlerdir. Âşık Mehmet Yakıcı, karın yağmamasının yokluğu beraberinde getireceğini düşünmüştür:

Millet başına olmasın dar
Elbet malların rızkını veren var
Kışın yağmazsa bir kere sepen, kar
Yağmur tesir etmez gayrı bu sene (Yakıcı, 1992: şiir no:5)

Çok yoğun kış şartlarının yaşandığı dönemlerde âşıklar, kışın yıkıcı ve olumsuz yönlerini şiirlerinde eleştirmişlerdir. Âşık Talibî Coşkun, 1949 yılında Kayseri’de yaşanan şiddetli kış mevsimini ve beraberinde getirdiği yokluğu ifade etmiştir:

Karın şiddetinden millet bunaldı
Fakirler mahvoldu ölüm çoğaldı
Gurbette ölenler hasiret kaldı
Ölümlere kefen yetmiyor bu yıl

Soğuktan hasta oldu bütün ahali
 Güç yetmiyor odun kömür pahalı
 Aç kalanlar sattı heybe çuvalı
 Yokluk serimizden kalkmıyor bu yıl (Kaya, 2005: 379-380).

Kış mevsimin yarattığı olumsuzluklar herkesi tedirgin ettiğinden dolayı çok fazla seilmeyen, istenmeyen bir mevsim haline gelmiştir. Fehmi Gür de şiirinde, aniden gelen kışın yaşattıklarını belirginleştirmiştir:

Fehmi bu kimsenin sözünden almaz,
 Savurur, devirir dağları yılmaz,
 Herkes ölür gider bu kışlar ölmez,
 Abayı, paltoyu giymiş geliyor (Çiftlikçi, 2000: 712).

Fehmi Gür, kış mevsiminin gelmesi ve sert geçmesiyle birlikte doğan pahalılıktan, meyvelerin-sebzelerin üşümesinden, verim alınamamasından dolayı bu mevsimi eleştirmiştir:

Üşüdü üzümler, soldu biberler,
 Zorlatır fırtına gök gibi gürler;
 Bu yıl ot bitmedi kurudu yerler,
 Şikâyetim yoktur kusur bizdedir.

Hikmet-i Hüdâ'dır, bu ne kış idi;
 Üzümler kalmadı tamam üşüdü;
 Yağmur dokunmuştu, bağlar yaş idi,
 Şikâyetim yoktur kusur bizdedir (Çiftlikçi, 2000: 1016).

Fehmi Gür bir başka şiirinde, yaşadığı olumsuzlukları kışla ve karla sembolize ederek aktarmıştır:

Ne bir damak verdin, ne bir diş verdin,
 Ne bir yaren verdin, ne bir eş verdin,
 Her daim günümü böyle kış verdin
 Şikâyet eylemem halim ben sana (Çiftlikçi, 2000: 169-171).

Daha kış olmadan kar geldi bastı,
 Goca güllerimiz soldu bu sene;
 Tipinin şiddeti yolları kesti,
 Odlar içlerime doldu bu sene (Çiftlikçi, 2000: 207).

Fehmi Gür, başka şiirlerinde de karı sembol olarak kullanmaya devam etmiş,
 kumardan dolayı akan kanları da, bozulan değerleri de karla sembolleştirmiştir:

Bu yüzden akmıştır al gibi kanlar,
 Gelip dört yanını sarar şeytanlar;
 Çekip seni sarpa sürükler onlar,
 İşte telek telek yağar kar sana (Çiftlikçi, 2000: 172).

Güneşten evveli bilmem ne doğar?
 Evlatlar babayı, kapıdan kovar,
 Bir gün poyraz eser, bir gün kar yağar,
 Bu nasıl mevsimdir, kışlar bozulmuş (Çiftlikçi, 2000: 730).

Karabulut ise, *1985 Kışı Destanı'* nda, soğuktan dolayı suların donmasını,
 ağaçların kuruması gibi kış mevsiminin yaşattığı olumsuzlukları çarpıcı bir şekilde
 aktarmıştır:

Suda balık dondu, karada hayvan,
 Denizlerde telef oldu nice can,
 Yollarda, bellerde kaldı çok insan,
 Hesabına baktı seksen beş kışı.

...

Ağaçları gazel etti, kuruttu,
Yapraklarında dallarında çürüttü,
Ordusunu üstümüze yürüttü.
Çok zarara soktu seksen beş kışı (Karabulut, 2002: 464-466).

2001-2002 Karakış Destanı' n da ise Karabulut, bir önceki destanında olduğu gibi kara kışın yaşattığı olumsuzlukları dile getirmiştir:

...

Felaket indi de gökten karaya,
Uğradık her yandan tipi, boraya,
Sibirya soğuğu geldi buraya,
Koynumuzda mihman oldu bu sene.

...

Karakış felç etti bütün âlemi,
Verdi türlü türlü derdi, elemi,
Yazdı şu Halil'in kutlu kalemi
Bir tarihî destan oldu bu sene (Karabulut, 2002: 467-472).

2.1.2.Doğal afetlere eleştiri

Toplum hayatını anında yerle bir eden depremler, seller, düştüğü yeri yakan yıldırımlar, saniyeler içinde dağılan yangınlar vb. yaşanan olumsuz hadiseler âşıkların şiirlerine konu olmuştur. 1917 yılında meydana gelen bir tufanda keçileri kırılan Âşık Mehmet Yakıcı yaşanan bu felaketten şikâyet etmiştir:

Geldi koyunlara bir dolu yağmur
Çobanlar olmadı bunlara âmir
Ölünce de kabul etmiyor ta'mir
Çok zarar erişti bu sene bize

Her bir dereden de seller yürüdü
 Âşık satıyı keçiye bürüdü
 Bu derede üleş dağı var idi
 Çok zarar erişti bu sene bize (Yakıcı, 1992: şiir no: 11).

Âşık Mehmet Yakıcı, 1930 senesinden çok yağın yağmurun yarattığı felaketi şiirine yansıtmıştır:

Dokuzyüz otuz'da başladı yağmur
 Yağın yerler oldu büsbütün ma'mur
 Yıkılmış harâbım isterim tâmir
 Bütün göğçerçile olduk çoraktan (Yakıcı, 1992: şiir no:62).

Âşık Veysel, selle birlikte bütün bir patates tarlasının nasıl yok olduğundan, boşı giden emeklerinden dert yanmıştır:

Bu sel bizi ne pek kötü beledi
 Dümdüz etti patatesi milledi
 Ne çapasın vurdu ne de belledi
 Emeklerim zay eyledi sel benim

Nice ırmak gördüm akar her yerde
 Selden ırmak yoktur hiçbir diyarda
 Ev yıkanın evi olmaz bir yerde
 Emeklerim zay eyledi sel benim (Kaya, 2004: 207-208).

Âşık Talibî Coşkun, Erzincan ve etrafında yaşanan depremi ve depremin getirdiklerini eleştirmiştir:

Bir şehri boydan boya düzledi
 Yüz bin canı bir toprağa gizledi

Çok yerler yarıldı cihan sızladı
Harap oldu şu Erzincan ağlıyor (Kaya, 2005: 241).

Bu zelzele tuttu geldi nereden
Köy kasaba bırakmadı aradan
Binlerce nüfusu öldü zarardan
Evler harap olmuş gören ağlıyor (Kaya, 2005: 244).

Fehmi Gür şiirinde, seli sembolleştirerek, Allah'ın kendisine iyilikler yerine hep felaket verdiğini dile getirmiştir:

Ne bir sümbül verdin, ne bir gül verdin,
Ne bir perde verdin, ne bir tel verdin,
Yaz günleri boz bulanık sel verdin,
Şikâyet eylemem halim ben sana (Çiftlikçi, 2000: 169-171).

Oksijen deposu ormanlar, toplumun hayat kaynağı, yaşam alanıdır. Bu nedenle ülke çapında yaşanan yangınlar, etrafı birbirine katan fırtınalar vb. hadiseler toplumları derinden etkilemektedir. Tozu dumana katıp, her tarafı dağıtan maddi ve manevi hasar bırakan fırtınayı Fehmi Gür, şiirlerinde belirginleştirmiştir:

Cebeli cebele vurup kül eyler,
Nicesinin gözyaşını sel eyler;
Kimisini aklın alıp del'eyler,
Savuru başına kumu, toprağı (Çiftlikçi, 2000: 841).

Bu ne fırtınadır yaktı kavurdu,
Güneyden mi eser, kuzdan mı bilmem.
Yerdeki külleri göğe savurdu,
Tepeden mi gelir, düzden mi bilmem (Çiftlikçi, 2000: 393).

Karabulut, yoğun kış şartlarının sürdüğü bir dönemde yaşanan afetlerle halkın düştüğü durumu şiirine aktarmıştır:

Yıldırımlar düştü, şimşekler çaktı,
 şehirler içinden sel sular aktı,
 Nicelerin evsiz barksız bıraktı,
 Niceleri candan oldu bu sene (Karabulut, 2002: 469).

Karabulut bir başka şiirinde orman yangınlarını ve ormana yapılan çeşitli zararları eleştirmiştir:

Gel vatandaş yakıp, yıkma ormanı
 Ormansız yurt kıralaşır, çöl olur.
 Rahmet iner orman olan toprağa
 Verim artar, bereketi bol olur.

Törlü törlü avlarını avlatma
 Bir damla su için ağaç kavlatma
 Sakın söndürmeden izmarit atma
 Bir kibritten bir memleket kül olur. (Karabulut, 1988: 85)

Abdolvahap Kocaman ise, depremde sonra memleketin ne hâle geldiğini şiirine yansıtmıştır:

Üç bin kişi bu depremde ölenler
 Perperişan oldu geri kalanlar
 Ağır hafif orda yara alanlar
 Hastanelere doldu dediler

Alevler parladı çok evler yandı
 Kimi al kırmızı kana boyandı
 Güzelim şehirler virana döndü
 Dost ağladı düşman güldü dediler (Atılğan, 1999: 89)

Şiirlerden hareketle XX. yüzyılda âşıklarının doğa olaylarının yaşattıklarına karşı daha duyarlı ve tedbirli bir tutum içerisinde oldukları görülmektedir. Bu nedenle âşıkların şiirleri, doğal afetler karşısında önlem almayan kişileri uyarmaları bakımından önem arz etmektedir.

2.2. Hayvan ve Haşerelere Yönelik Eleştiri

XX. yüzyıl âşıkları, günlük yaşamımızı sürdürmede önemli bir yeri olan hayvanların beklentileri karşılayamadıklarını hissettikleri dönemlerde, hayvanları eleştiri konusu yapmışlardır. Bazen de hayvanları sembolleştirerek aslında toplumda görülen bozulmaları dile getirmişlerdir.

2.2.1. Hayvanlara yönelik eleştiri

Âşık Talibî Coşkun, çiftçilerin yardımcısı olan öküzün güçsüz ve yavaş gitmesine tahammül edememiştir:

Düz yere gelirse gayet tellenir
Yokuşu çıkarken gitmez yellenir
Yavaş gider beşik gibi sallanır
Uğrileyim seni neni boz öküz

Yine yere yattı başın kaldırır
Beni utandırır eli güldürür
Senin bu işlerin beni öldürür
Adını koyarlar kanlı boz öküz (Kaya, 2005: 249).

Ormanlara, yeşillik alanlara, tarlalara girip zarar veren domuzu, Fehmi Gür şiirinde hedef almıştır:

Gece serbest, gündüz girer ormana,
Vuralım domuzu boyansın kana,
Kastımı var imiş yurda, vatana?
Haydi, arkadaşlar domuz avına.

Bütün tarlaları çift gibi sürdü.
 Sanki kazma ile yerleri yardı,
 Kaldırın ortadan hınzır kurdu,
 Haydi, arkadaşlar domuz avına (Çiftlikçi, 2000: 804).

Ormanı, ağacı, kısacası doğal yaşam alanlarını koruma altına almayı bilinçli bir şekilde ele alan âşıklar şiirlerinde, ormanların düşmanı olarak bilinen keçiyi eleştirmiştir.

Ormanın düşmanı işte bu üçü
 Bir ateş, bir balta, bir de kıl keçi
 Hele yok mu o cingözlü kel keçi
 Isırdığı iflah olmaz öl olur (Karabulut, 1988: 85).

Âşıklar şiirlerinde, bazen hayvanları sembol olarak kullanmışlardır. Âşık Sefil Selimî de herhangi bir özelliği olmayan bir kişinin diğer kişilere göre üstün sayılmasını kurbağayı sembolleştirerek vermiştir:

Kurbağa bülbüllük şahinlik taslar
 Uçtuğunu gören var mı söyleyin
 Tosbağa aslanlık kaplanlık taslar
 Beyler gözleriniz kör mü söyleyin (Kaya, 2001: 42).

2.2.2. Haşerelere yönelik eleştiri

1930 senesinde Âşık Mehmet Yakıcı, yalan dünyada sefa sürememesini dile getirirken bir yandan da rahat uyku uyutmayan pirelerden şikâyet etmiş ve onları utandırmak için şu mısraları yazmıştır:

Pireli yatağı ben de n'edecem
 Yataktan ka(l)kıp da koyup gidecem

Varıp mahkemeye dava edecem

Yandı canım pirelerin elinden (Yakıcı, 1992: şiir no:64).

Âşık Mehmet nedir çektiğin cefâ

Annenden doğalı sürmedin sefâ

Şu yalan dünyada yoktur bir vefâ

Uyutmuyor döşeklerde piremiz (Yakıcı, 1992: şiir no:63).

Âşık Ali İzzet Özkan, tarladan istediği verimi alamamasını, kâr etmemesini fareye bağlayarak eleştirmiştir:

Kösnü verg' alır tarladan

Canım yandı şu fareden

İstanbul'dan Ankara'dan

Sanki Al' İzzet kâr getirdi (Başgöz, 1994: 97).

Sineğin Çukurova' da verdiği zararları Karabulut şiirine şöyle aktarmıştır:

Akdeniz'den Toroslar'a yürüdü,

Saf ovayı duman gibi bürüdü,

Bir derdimiz sivrisinek var idi,

Ondan daha bela oldu ak sinek.

Zehirciyi zengin etti şişirdi

Fukarayı daha fakir düşürdü

Devleti de milleti de şaşırtdı

Cümlesini aciz kıldı ak sinek (Karabulut, 2002: 435).

Abdolvahap Kocaman ise, asker koğuşunda tahtakurularının, askere vermiş olduğu rahatsızlıktan şikâyetle bulunmuştur:

Generalim arzuhalim var size

Babamızsın bizi sizler görüyor

Tahtakurusundan şikâyetçiyim
Zehirledi Mehmetçiğim kırıyor

Tahta yarıkları bunun durağı
Asker kanı emmek bütün merağı
Yakında toplanız tası tarağı
Silah çekip yolumuza duruyor (Atılğan, 1999: 203- 204).

Âşıklar bu tarz şiirlerinde, bazen hayvanların genetik özellikleri, bazen de çevreye verdikleri tahribattan dolayı hayvanları eleştiri konusu yapmışlardır. Bu tarz eleştiriler gariban halkın sıkıntılarını ve yaşam şekillerini aktarması bakımından önemlidir.

2.3. Hastalıklara Yönelik Eleştiri

Toplum içindeki sıkıntılardan bir başkası da hızla yayılan hastalıklardır. Doktor yetersizliğinden, düzenli bir sıhhi ortamın bulunmamasından dolayı pek çok kişi can vermiştir. Âşıklarda şiirlerine halkın içinde bulunduğu bu durumu yansıtarak, bu dönemdeki doktor yetersizliğini ve yaşanan sağlık problemlerini dile getirmişlerdir.

1930 senesinde hastalanıp yatağa düşen Âşık Mehmet Yakıcı hastalığa yakalanmak istememiştir:

Yalan dünya derin kuyu
Hastalığın kötü huyu
Acı yapar tatlı suyu
Ben istemem hastalığı

Hastalık gelir özünden
Herkesin düşer gözünden
Usandım hasta sözünden
Ben istemem hastalığı (Yakıcı, 1992: şiir no:75).

1920 senesinde hararetli bir uyuz illetine uğrayan Âşık Mehmet Yakıcı, doktordan ve ilaçtan fayda görememiştir. Allah' a sığınarak bu illeti eleştirmiştir:

Uyuz diller bir illete uğradık
 Al kan ettik tırnağınan doğradık
 Zeytinyağdan ilaç yaptık yağladık
 Tesir etmez hidâyet kıl İlâhî

Nasıl derttir hiç bir derde benzemez
 Pehriz eder peynir yoğurdu yemez
 Varıp bir adama hâlim şu demez
 Senden başka kimim vardır İlâhî (Yakıcı, 1992: şiir no:24).

Cemal Hoca, doktor olmadığı için hastalıkların ölümcül seviyeye geldiğini söylemiş ve doktor arayışına girmiştir:

Öksürükten ölüverir çok sabî
 Köylerde bulunmaz bu derdin hâpı
 Yoktur kazamızın seyyar tabîbi
 Sıhhat erişir mi cana Türk ili

Hastalar bağına takılmış çengel
 Nerdesin ey doktor atını bin gel
 Isıtma olmuştur rençbere engel
 Haber eyle kurtarana Türk ili (Turan, 2007: 122-123).

Malatya' nın bir kazasında grip çoğalmıştır ve kazada bulunan tek doktor ise ihtiyacı karşılayamamaktadır. Fehmi Gür de, hem gribin düşürdüğü durumu, hem de doktorun yetersiz oluşunu eleştirmiştir:

Grip hastalığı aldı yürüdü,
Milletin dizinde derman haniya?
Devan edip her tarafı bürüdü,
Damardaki kırmızı kan hani ya?

Boştur hastane yoktur hekimi,
Izdırapda kaymakamı, hakimi;
Alan yoktur sırtımdaki yükümü,
Kimseden kimseye ihsan haniya? (Çiftlikçi, 2000: 185).

2.4. İhtiyarlığa Yönelik Eleştiri

Doğum ve ölüm gibi ihtiyarlık da ilahi kanunun bir gereğidir. Ömrü vefa eden her insan bu dönemi zorluklarıyla da olsa yaşayacaktır. Cemal Hoca da, ihtiyarlıktan dolayı yaşanan sıkıntıları dile getirmiştir:

İhtiyarların azalır edebi
Bazılarının olur geniş mezhebi
Bazısı kudurur olur asabî
Her gördüğüne çatar ihtiyarlık

Geceleri yatamaz sızlar kemiği
Düşünür ki boşa gitmiş emeği
Ağızından burnundan gelir sümüğü
Her yanını almış çor ihtiyarlık (Turan, 2007: 152-153).

Gençliğinin kıymetini bilmeyen Fehmi Gür, yaşlanıp ölüme yaklaştığı zaman, gençken yapmadıklarından dolayı kendini suçlu hissetmiş ve yaşlılığın getirdiği buhranı şiirlerine yansıtmıştır:

İbadetle geçirmedim günleri,
 Sevindirdim şeytanları, cinleri,
 Reddeyleyip kovamadım onları,
 Gençlik senin kıymetini bilmedim. (Çiftlikçi, 2000: 914).

Yaş ihtiyar oldu, takat kalmadı,
 Yollara dayanmaz dizlere vah vah,
 Nefis turmuş, yakamızı salmadı,
 Hakikati görmez gözlere vah vah. (Çiftlikçi, 2000: 230)

2.5. Feleğe, Bahtsızlığa ve Kısmetsizliğe Yönelik Eleştiri

Âşıklar, karşılaştıkları tüm olumsuzlukların nedeninin felekten, bahtsızlıklarından ya da kısmetsizliklerinden kaynaklandığını düşünmüşler, şiirlerinde felekten sıkça şikâyet etmişlerdir. Onların şiirlerinde felek kimi zaman önlerine çıkan bir engel, kimi zaman da toplum hayatında meydana gelen bozulmaların bağlı olduğu somut bir unsur hâline gelmiştir. Âşıklar da bütün suçu feleğe yükleyerek kendilerini rahatlatmaya çalışmışlardır.

Âşık Mehmet Yakıcı, kuraklık nedeniyle ekinlerin bitmediği için feleğe kızmıştır:

Günde giden kalman sen de yolundan
 Kimse bilmez şu dünyada hâlinden
 Felek senin kurtulamam elinden
 Acaba benden vazgeçtin mi felek

Bilemedim gideceğim yolumu
 Felek kırdın kanadımı kolumu
 Tanımadım hem sağımı solumu
 Ne yapacağını şaştın mı felek (Yakıcı, 1992: şiir no:41).

Âşık Veysel, sevgilisiyle bir araya gelemeyip hasret içinde kalmasının felekten kaynaklandığını düşünmüştür:

Dökek derdimizi ölçek bölüşek
Ne el bize ne biz ele karışak
Felek bize gül demez ki gülüşek
Cefa benim olsun çile kendine (Kaya, 2004: 127).

Âşık Veysel bir başka şiirinde ise, hayatta yüzünün gülmemesini, sıkıntılı bir hayat geçirmesini yine felekla bağdaştırmıştır:

Genç yaşımda felek vurdu başıma
Aldırdım elimden iki gözümü
Yeni değmiş idim yedi yaşıma
Kayıbettim baharımın yazımı (Alptekin, 2004: 201).

Zaman bir saniye yıl yetmiş yedi
Kahpe felek hiç yüzüme gülmedi
Geldin bu dünyaya gülmezsin dedi

Beni kaptan kaba koydu bu kader (Kaya, 2004: 252).

Bazen de felek, yoksul insanları ezen bir varlık olarak karşımıza çıkmıştır. Âşık Talibî Coşkun' da feleğin kendini düşürdüğü hâlleri, yoksulluğunu anlatmış ve artık yüzünün gülmesini istemiştir:

Beni Ankara'ya düşürdün felek
Bulamam yatacak yer deli gönül
Yataksız yorgansız şaşırdın felek
İssiz viraneye gir deli gönül

Yeter kahpe felek bir nasip gönder
 Yakamı bırakmaz yoksulluk mundar
 Mitil yorgan ile delikli minder
 Altına hasırı ser deli gönül (Kaya, 2005: 116).

Âşık Ali İzzet Özkan, sevgilisiyle bir araya gelememesinin, gam içinde olmasının nedeninin felekten kaynaklandığını düşünmüştür:

Kahpe felek seni bana çok gördü
 Adak ile çerak ile bulduğum
 Felek kollarımı kökünden kırdı
 Kuzu ile kurban ile aldığım (Başgöz, 1994: 137).

Gam ile geçirdi felek günümü
 Karaya boyadı beyaz donumu
 Gökteki kuşlar duysa ünümü
 Çırpınıp giderken yorulur düşer (Başgöz, 1994: 176).

Fehmi Gür, feleğin insanoğlunu düşürdüğü hâlleri anlatan çok sayıda şiir yazmıştır:

Nedir bu feleğin kahrı, garazı,
 Muratsız mı gideceğiz toprağa?
 Şaşırdım yolumu bulunmaz izi,
 Bağban olup giremedim bir bağa (Çiftlikçi, 2000: 135).

Kırıldı Fehmi' nin zarı kırıldı,
 Ah çekerek yürekciği yarıldı,
 Acep niçin felek ile darıldı,
 Kendi eli ile düştü tuzağa (Çiftlikçi, 2000: 145-146).

Feleğin kendisine kastının olup olmadığını sorgulayan Fehmi Gür, birçok dördlük yazmış ve şiirlerinde bir dördlük bile olsa mutlaka feleğe seslenmiştir:

Gittikçe sözlerim geriye kaldı,
 Kastı mı var imiş bana feleğin.
 Tuttu kanadımdan yerlere çaldı,
 Kastı mı var imiş bana feleğin (Çiftlikçi, 2000: 545).

Felek vurdu sızılattı yanıma,
 Yerden yere döktü kızıl kanımı;
 Gönül hasatlığı sarmış canımı,
 Taş al da bağrımı ez yavaş yavaş. (Çiftlikçi, 2000: 723).

Feleğin kendisine kin duyduğunu söyleyen Fehmi Gür, bu şiirinde de feleği eleştirmeye devam etmiştir:

Artmakta boyuna gamım, efkârım,
 Her daim garazın bana mı felek?
 Geceler düşünür, gündüz yazarım,
 Her daim garazın bana mı felek?

....

Zehirden acıdır münkirin sözü,
 Görmez hakikati kör olmuş gözü;
 Fehmi der ki, yaktın kül ettin bizi,
 Her daim garazın bana mı felek? (Çiftlikçi, 2000: 339).

Âşık Sabit Müdâmî de, feleğin kararsızlığı üzerinde durmuştur:

Neyleyeyim bayramı neyleyim toyu,
 Benim gamlı gönlüm sâz olmayınca,
 Bergarar da durmaz feleğin huyu,
 Cebri üstümüzden az olmayınca (Özsoy, 1993: 91).

Âşık Karabulut, karpuzdan verim alamamasının felekten kaynaklandığını düşünmüştür:

Neylersin bu kez de bir poyraz esti,
 Çökertti teveği, iştahın kesti,
 Sanki hep bizedir feleğin kasti,
 Körpe karpuz hep kurudu, taş oldu.

Yine borca girdik, hayale daldık,
 Bakan yok alan yok, bakıştık kaldık.,
 Biz felekten iki kez darbe aldık
 Kırıldı kalbimiz, hurdahaş oldu (Karabulut, 2002: 452).

Karabulut, kara kışın yaşattıklarını da feleğe bağlayarak eleştirmiştir:

Soğuk hava dalga dalga geliyor,
 Her gelişte daha zalim oluyor,
 Bilmem felek bizden öç mü alıyor,
 Zaman kötü oldu bu sene (Karabulut, 2002: 467).

Fukaralar hep feleğe darıldı,
 Tüm yaşama umutları kırıldı.
 Üşüdükçe çul, çuvala sarıldı,
 Şilte, teliz kaban oldu bu sene (Karabulut, 2002: 470).

Feleğin her derdi kendisine getirmesinden şikâyetçi olan Âşık Kul Gazi, güzel bir eş bulamasının nedeni olarak feleği görmüştür:

Felek her derdi bana getirdi,
 Güllerimi hâr içinde bitirdi,
 Alaylı alaylı geçti, oturdu,
 Bir değil, üç değil beşle karşıma.

Muradım vermedi bir kez gönlümce,
 İster idim aklım alsın görünce,
 Benim ile geçindi de serince,

Çıkmadı bir güzel eşle karşıma (Gazi, 2000: 93).

Âşık Kul Gazi bir başka şiirinde ise, gönlünü kederle dolduran feleğin işlerinin yolunda gitmemesine neden olduğunu düşünmüştür:

Behey zalim felek gamla gönlümü,
Doldurmaktan ne geçiyor eline?
Eriterek damla damla gönlümü,
Soldurmaktan ne geçiyor eline?

İstediğim muradımı versene,
Neyledim ki, yıktın yuvam her sene,
Bütün işlerimi hepten tersine,
Oldurmaktan ne geçiyor eline? (Gazi, 2000: 98).

Genel olarak feleğin hedef alındığı bu tarz şiirler bireysel ve toplumsal sorunlara dayanmaktadır. Âşıklar, içinden çıkamadığı sorunlar karşısında feleği hedef gösterip, kendilerini rahatlatmaya çalışmışlardır. Âşıklar, feleği hedef almayı bıraktıkları dönemlerde de, karşılaştıkları olumsuzlukların nedenini kadere, bahtsızlığa, kısmetsizliğe bağlayarak eleştirilerini yapmışlardır. Âşık Mehmet Yakıcı şiirlerinde, bahtsızlığının neden kaynaklandığının arayışı içerisine girmiştir:

Bu beyiti yazdım ben yatsın vakti
Âşığın nedendir açılmaz bahtı
Şu gönlümün padişâh olsun tahtı
Elbette vardır bunun da sebebi (Yakıcı, 1992: şiir no:12).

Şu dünyadan ne zevk aldım işte geldim giderim
Bilmem ki tecellîm mi kaderim midir kaderim
Bütün âlem zevk içinde benim çoktur kederim
Aman...(Yakıcı, 1992: şiir no:39).

Âşık Mehmet, bedel vererek askerden terhis olduğu sene, askeriye köyden on beş kağını saman ister. Köylüler on beş kağını samanı, “parasını vereceğiz” diyerek Âşık Mehmet' ten alır, fakat parasını vermezler. Âşık Mehmet Yakıcı da, böyle bir durumla karşılaşmasını kadersizliğiyle bağdaştırmıştır:

Anam çıkaralı rahm-ı mâderden
Başım hâli değil şimdi kederden
Bu taksirat gayri bizim kaderden
Bir gün gelir daralgınlık bol olur (Yakıcı, 1992: şiir no:3).

Cemal Hoca, dini ve manevi duygularını kaybedip, nedensiz bir şekilde yaşayan insanların şöhretlerini de kaybedebileceğini vurgulamıştır:

Nefsinde izzet kalmamış
Irzında iffet kalmamış
Şahsında şöhret kalmamış
Ne olduğun bilen bilir (Turan, 2007: 248).

Yedi yaşında çiçek hastalığına kapılarak gözlerini kaybeden Âşık Veysel de, kader çıkmazında başına gelenleri bahtsızlığı ile bağdaştırmıştır:

Neler yaptı bana kader
Uyansana kara bahtım
Yel değdikçe erir gider
Kara dağda kara bahtım (Kaya, 2004: 201).

Kader kedere eş oldu
Ağladım gözüm yaş oldu
Uzun boylu savaş oldu
Uyanmadı kara bahtım (Alptekin, 2004: 171).

Âşık Veysel, körlüğünün verdiği acıyla yakarıшта bulunmuş, şansının bir kez olsun yüzüne gülmesini istemiş ve Allah’a yakarıшта bulunmuştur:

Talih, çile, kader sözü bir etmiş
Her nereye gitsem gezer peşimde
Kale mi fethetmiş ne şikâr etmiş
Tutup bağladılar yedi yaşında

Yalvarsam kadere yardım etmez mi?
Yeter bu çektiğim derdim yetmez mi?
Nice kara günler gördüm gitmez mi?
Bir fark yoktur yazım ile kışım (Alptekin, 2004: 190).

Ne yapacağı belli olmayan kadere güvenmemek gerektiğini söyleyen Âşık Talibî Coşkun, şiirinde şansının olmadığını söyleyerek kendi kadersizliğini eleştirmiştir:

Kalplere düzdürdün bütün hileyi
Başlara getirin bütün belayı
Kimine zor verin kimine kolayı
Cazı karılardan kızgın kaderim

Ellerin kaderi çok iş görüyor
Tecelli uyursa talih duruyor
Şansım beni hıyar gibi doğruyor
Cellât bıçağından keskin kaderim (Kaya, 2005: 121).

Âşık Talibî Coşkun, güzellerin kaderinin iyi olmadığını söylemiştir:

Kader güzelleri yabana atar
Kıymetini bilmez bir pula satar
Güzelin iyisi gurbete gider
Sabahtan ayrılır yolu kızların (Kaya, 2005: 261)

Âşık Talibî Coşkun bir başka şiirinde, ayağının kırılmasının Allah' tan gelen bir şey olduğuna inanmış. Ancak kısmetsizliğinden dolayı Allah' a sitem etmiştir:

Ya Rabbi bu aşkı sen bana verdin
Yollarımı kestin dizimi kırdın
Ben murat diledim sen ceza verdin
Sahip böyle mi bakar kullarına

Beni kul yarattın kıymet vermedin
Bir zenginlik şeref ziynet vermedin
Eller gibi türlü nimet vermedin
Çok düşürdün tükenmez çöllerine (Kaya, 2005: 44)

Âşık Efkârî, kaderinin kendisini yok ettiğini düşünmüş ve beklentiye girmekten vazgeçmiştir:

Kader bir tufana saldı salımı
Hep budadı bırakmadı dalımı
Hicranlı hicranlı koşmalarımı
Sen kendi kendine çal benim sazım (Rayman, 1998: 184)

Kişiler bazen felek, bazen kader denilen ezici güç karşısında yalnızdırlar. Âşık Ali İzzet Özkan, "kader" diye tanımladığı ezici güç karşısında bir şey yapamamasını ve hayattan aldığı darbeleri kaderine bağlamıştır:

Kader torbasına elimi attım
Tecelli kâğıdım karalı çıktı
Ömrüm defterine bir yol göz attım
Dertlerim içinde sıralı çıktı

Kader beni kabdan kaba aktardı
Kosa idi bu dert bana yeterdi

Evvel bağımızda bülbül  terdi
Şimdi bayku  kondu haralı  ıktı (Başgöz, 1994: 86).

  ık Ali  zzet  zkan, k smetsizli in olduğunu düşünüp, bu derdini Allah' ı Tanrı' ya  ik yet ederek duyurmaya çalışmıştır:

Allah seni  ekv' ederim Tanrı'ya
Halk etti in kullarını unuttun
Aklın kesmiyordu (da) beslemeye
Bu kadar insanı niçin yarattın

Bor landın kulları nasip vermeye
S z verdiniz bir kararda durmaya
Utanman mı bizi s r nd rmeye
Dertliler göçünün içine kattın (Başgöz, 1994: 156).

Fehmi G r, gözlerinin görmemesi de dâhil olmak üzere dünyada hiçbir şeye sahip olamamasının nedeninin Allah tarafından kaynaklandığına inanmı  ve şiirlerinde k smetsizli ini  n pl na çıkarmıştır:

Ne bir kulak verdin, ne bir göz verdin,
Ne bir sohbet verdin, ne bir söz verdin,
Y re im dolusu kor' lu k z verdin
 ik yet eylemem halim ben sana.

Ne bir ördek verdin, ne bir kaz verdin,
Ne bir bahar verdin, ne bir yaz verdin,
Taksiminde k sметimi az verdin
 ik yet eylemem halim ben sana. ( iftlik i, 2000: 169-171).

Fehmi Gür, bebekken gözlerinin kör olmasından başlayıp, bütün yaşamı boyunca karşılaştığı olumsuzlukları kadersizliğiyle bağdaştırmış ve kadersizliği üzerine birçok şiir yazmıştır:

Merhamet etmedin benim özüme,
Kanlı yaş doldurdun iki gözüme,
Hain ne bakarsın yüzüme,
Kader ben kırmadım kolunu senin. (Çiftlikçi, 2000: 548).

Zevk nedir ki bildirmedi?
Çeşmim yaşı sildirmedi;
Kader beni güldürmedi,
Elbet bana bir garazı var (Çiftlikçi, 2000: 600).

Kendisini üzen, isteklerini yerine getirmeyen, yardım etmeyen kaderini Fehmi Gür şiirlerinde eleştirmiştir:

Kasdin nedir gözlerimi yaş ettin?
Münkirlerin yüreğini taş ettin;
Yuva yaptım emeğimi boş ettin,
Kondurmadın köşke, konağa kader (Çiftlikçi, 2000: 619).

Kaderin kastı var benim canıma,
Hançerler sapladı yine yanıma;
Girmek ister imiş elbet kanıma,
Deler deler yaraları artırır (Çiftlikçi, 2000: 702).

Elinde, avucunda ne varsa kaybeden Fehmi Gür, bunun da kadersizliğinden dolayı olduğunu düşünmüştür:

Nedir bu kaderin bana garezi,
Kapattı dört yandan yolumu kader,

Geceli gündüzlü çekilmez nazi,
Zehire dönderdi, balımı kader.

Nur gibi akıp da gitti dediler,
Nasibin yok imiş bitti dediler;
Talihin uyanmaz, yattı dediler,
Kırdı kanadımı, kolumu kader (Çiftlikçi, 2000: 620).

Hayatta bir türlü mutlu olmamasının, kaderinin hep üzerine gelmesi ile bağlantılı olduğunu düşünen Fehmi Gür, yine kadere inanarak, kaderini eleştirmiştir:

Ne idi garazın bana ezelden,
Niçin güllerimi soldurdun kader?
Murat alamadım hiçbir güzelden,
Bardağıma zehir doldurdun kader.

Anladım ki fazla düştün kastıma,
Hasret koyacaksın beni dostuma;
Bir düşman musallat ettin üstüme,
O taştan, şu taşa çaldırdın kader (Çiftlikçi, 2000: 621).

Bahtsızlığının, kısmetsizliğinin ezelden beri geldiğini düşünen Fehmi Gür, gelecekte de aynı şekilde devam edeceğini düşünerek ümitsizliğe kapılmıştır:

Göremeyiz giden ayı,
Aldım başıma belayı,
Fehmi bu derin yarayı,
Çeke gelmiş, çeke gider (Çiftlikçi, 2000: 622).

Vefasız dünyaya bende varalı,
Bir fayda görmedim, bilmem nedendir?

Alnıma yazılmış bahtım karalı,
Her daim ağlarım, gülmem nedendir? (Çiftlikçi, 2000: 689).

Fehmi Gür, şan ve şöhret içerisinde olmamasının Allah tarafından ileri geldiğine inanmış, “Şikâyet eylemem halim ben sana.” derken aslında şikâyetçi olmuştur:

Ne bir sofra verdin, ne bir nan verdin;
Ne bir şöhret verdin, ne bir şan verdin;
Nal mih arasında kalmış can verdin,
Şikâyet eylemem halim ben sana.

Ne bir oda verdin ne bir cam verdin,
Ne bir varlık verdin, ne bir nam verdin;
Yaprağı dökülmüş kuru dal verdin,
Şikâyet eylemem halim ben sana (Çiftlikçi, 2000: 169-171).

Kendisinin bahtsız olduğunu düşünen Fehmi Gür, talihine güvenip ortada dolaşanlara karşıda uyarıda bulunmuştur:

Güvenmiş talihe yatar aşağı,
Dünyada bir şeyden haberdar olmaz,
Yüz çevirir ona oğul, uşağı,
Öyle kimselere itibar olmaz (Çiftlikçi, 2000: 762).

Şiirlerinde kısmetsizliğinin üzerinde bıraktığı kederi, yorgunluğu, umutsuzluğu eleştiren Fehmi Gür, artık bu hâlimden kurtulmak istemiştir:

Yükümü boyuna alırım gamdan,
Usandık billahi bu serencamdan;
Kırılır dizlerim yola devamdan,
Bir konak yerine gelene kadar (Çiftlikçi, 2000: 578).

Arttı yüreğimin gamı efkârı,
 Deryalar bağlasam söndürmez narı;
 Dert ile geçirdim kışı baharı,
 Artık ne dayansın yaz gelir geçer (Çiftlikçi, 2000: 617)

2.6. Dünyanın Gelip Geçiciliğine Yönelik Eleştiri

Âşıklar, toplum içerisinde yaşanan bozulmaları ve bireysel olarak yaşadıkları olayların nedenini feleğe bağlayamadıkları zamanlarda da dünyadan şikâyet ederek seslerini duyurmaya çalışmışlardır. Bazı insanlar da ölüme kendilerini çok uzak görüp, sadece bu dünya için yaşamayı uygun bulmuşlardır. Bu nedenle da ahireti unutup, dini vazifelerini de yerine getirmekten uzaklaşmışlardır. Ancak Kur'an-ı Kerim' de şöyle bir ayet vardır ki: "Her nefis ölümü tadacaktır." (bk. Âl-i İmran, 3/185; Enbiyâ: 21/35; Ankebut, 29/57) Yani yeryüzündeki her canlı bir gün ölecektir. Dedem Korkut' ta bu dünyanın fani olduğunu şu dizeleriyle dile getirmiştir:

"Hani öğdüğüm bey erenler?
 Dünya benim deyenler?
 Ecel aldı yer gizledi,
 Fani dünya kime kaldı?
 Gelimli, gidimli dünya,
 Sonucu ölümlü dünya!
 Bu kara yer bizi de yiyecektir,
 En nihayet uzun yaşın ucu ölüm,
 Sonu ayrılık!" (Gökyay, 1976:243).

Âşık Mehmet Yakıcı, kararın gönlüne teselli vermek için dünyanın gelip geçici bir yer olduğunu, bu nedenle dünyaya aldanmamak gerektiğini vurgulamıştır:

Hâlim bu n'edeyim dünya ben seni
 Gönlüm neden mes'ut etmen sen beni

Dünya bir hayâldir tükenir günü
Sonrasında ben bir safa süreydim (Yakıcı, 1992: şiir no:16).

Buna yalan dünya derler çok adamlar yıldırır
Karşına diler şeytanı hem neşeyle güldürür
Bir gün ecel gelir sana ne olduğun bildirir
Aman... (Yakıcı, 1992: şiir no:37).

Gözleri dünya nimetlerinden başka bir şey görmeyen insanların hâlini aktaran Âşık Mehmet Yakıcı, dünyanın gelip geçici bir yer olduğunun mesajını vermeye çalışmıştır:

Bu dünya da bilmem ki kaç kapılı
Zannediyorlar ki muhkem yapılı
Zaptetmiş dünyayı bunlar tapulu
Elbette vardır bunun da sebebi (Yakıcı, 1992: şiir no:12).

Bir gün olup içeceksin ecel câm-ı şerbetin
Elden gidecek bütün malın emlâkin servetin
Mücevher olsa da aslın hepten yoktur kıymetin
Aman...(Yakıcı, 1992: şiir no:37).

Dünyanın düzeninin bozulduğunu, yaşanacak hâlinin kalmadığını düşünen Âşık Mehmet Yakıcı, ahirete doğru yol almak istemiştir:

Şimden geri bu dünyayı n'edeyim
Ahirete doğru hicret edeyim
Durur muyum elden evvel gideyim
Bozuldu dünya da gayrı bu sene (Yakıcı, 1992: şiir no:5).

Âşık Mehmet Yakıcı bir başka şiirinde, dünyanın dertlerinin bitmek tükenmek bilmediğinden, ne getireceğinin belli olmadığından dolayı dünyadan şikâyet etmiştir:

Dünya derdin haber verdim cihâna
Ecel geldi hastalıktır bahane
Hiç bir dertten akıllanmaz daha ne
Tükenmez hiç derdi gayrı dünyanın

Neler çektim dünya senin elinden
Arsız insan akıllanmaz ölümden
Şu dünyada çektiklerim dilimden
Alamadım kolayını dünyanın (Yakıcı, 1992: şiir no:18).

Cemal Hoca, ölüme uzak olduğunu düşünen insanlara, ölümün tek gerçek olduğunu, fâni dünyaya aldanmamak gerektiğini hatırlatmıştır:

Sana bâki kalmaz bak bu devletin
Bir gün yığdıkların atar gidersin
Mutlak içeceksin ecel şerbetin
Canın o pazarda satar gidersin (Turan, 2007: 202).

Bak ey ahmak, fâni dünya, bunca sultana kalmadı
Bunan evvel gelen gitti, gör hiçbir cana kalmadı
Sen gibi kibir eyleyen, iblis şeytana kalmadı
Haset etti Hüda' nın hükmüne, ona kalmadı (Turan, 2007: 335).

Âşık Veysel, dünyanın gelip geçici olduğunu, ölümün tek gerçek olduğunu söylemiştir:

Var mıdır dünyada gelip de kalan
Gülüp baştanbaşa muradın alan

Muradı maksudu hepisi yalan

Ölümü dünyada tek hakikat gördüm (Kaya, 2004: 219).

Fehmi Gür ve Âşık Sabit Müdâmî de Cemal Hoca gibi fâni dünyaya aldanıp ahireti unutmamak gerektiğini herkesin sonunda öleceğini dile getirmişlerdir:

Sen uymuşsun uyduğunun sözüne,

Niçin kastedersin kendi özüne,

Bir günde topraklar dolar gözüne,

Dünyada kalacak dünyanın malı (Çiftlikçi, 2000: 238).

Aldanma fâni dünyaya,

Seni koyar naçar bir gün,

Sokar yakasız gömleğe,

Kefenini biçer bir gün. (Özsoy, 1993: 164).

Fehmi Gür, kendine düşman olarak gördüğü dünyadan hesap sorarak, dünyanın kimseye kalmayacağı fikrini ortaya koymaya çalışmıştır:

Bülbül cefa yapma gonca güllere,

Ne güllere kalır ne sana dünya.

Zalim olup düşme dilden dillere,

Bir gün de çıkacak yalana dünya. (Çiftlikçi, 2000: 186).

Baki mi kalacak köşkün konağın?

Güller gibi solar gider yanağın,

Söylerim söylerim duymaz kulağın,

Geniş dünya dar olacak günler var (Çiftlikçi, 2000: 605).

Fehmi Gür, şiirlerinde dünya temasını sıkça ele alıp, dünyaya eleştirel bir bakışla yaklaşmıştır. Toplumdaki dengelerin zaman içinde bir türlü yerine

oturamamasından dünyayı sorumlu tutmuş, içinde birçok olumsuzluğun yaşandığı dünyanın sevilecek bir tarafı olmadığını söyleyerek dünyaya karşı olan duygularını dile getirmiştir:

Döktün dişlerimi, yoldun saçımı,
Koca dünya kocamadın sen hâlâ,
Kayıbettim barhanamı, göçümü,
Yoktur senin gibi püsküllü bela. (Çiftlikçi, 2000: 149).

Hele dikkat edin, bakın haline
Dünyanın sevecek neyi kalmıştır?
Vazgeçmiş bülbüller konmaz gülüne,
Dünyanın sevecek neyi kalmıştır? (Çiftlikçi, 2000: 1014).

Başka şiirlerinde de Fehmi Gür, dünyanın kendisine olan düşmanlığını sorgulamaya çalışarak zamanın ona yaşattıklarını eleştirmiştir:

Eyledin gönlümü hasta,
Gezdirdin başımı yasta,
Gülüm soldu deste deste,
Nedir ulan köhne dünya? (Çiftlikçi, 2000: 187).

Ağarttın başımı, nedir garazın,
Dünya sana küsküm, sen de bana küs;
Nedir elindeki döner terazin?
Dünya sana küstüm, sen de bana küs (Çiftlikçi, 2000: 721).

İnsanın başına gelecekleri bildiği hâlde sessiz kalan dünyayı Fehmi Gür, eleştirmeye devam etmiştir:

Koca dünya, köhne dünya,
Ağlatırsın güldürmezsin;

Başa gelecek hâlleri,
Derdin nedir bildirmezsin (Çiftlikçi, 2000: 563).

Nice âlimleri yoldan azdırdın,
Gel gel diye peşin sıra gezdirdin;
Billahi sen beni candan bezdirdin,
Ne soysuz dünyasın, yalancı dünya. (Çiftlikçi, 2000: 809).

Müdâmî, gönül süsleyen sevgilisine ölümü hatırlatarak, dünyanın gelip geçici bir mekân olduğunu hatırlatmıştır:

Ey dilârâ gelmiyor hiç ölüme yâdın senin
Bir gün olur levh üstünden silinir adın senin

Göç eder kervânın âhir gidersin gelmez yola
Nitekim gitti ayaldan asl-ı ecdâdın senin (Özsoy, 1993: 196).

Karabulut, gelip geçici bir mekânda yaşadığımızı bu nedenle hayatta her şeyi dert etmemek gerektiğini söylemiştir:

Her şeyi dert edip düşünme böyle
Birazda neşeli ol yaşa be gönül.
Hayat yolculuğuna gülerek eyle
Aldırma borana, kışa be gönül.

İmrenme kimseye fani dünya bu
Varlık sıhhat ile kanaat yahu
Nice zengin olsan rızkın ekmek, su
Nur içmiyor ağa, paşa be gönül. (Karabulut, 1988: 62).

Âşık Sefil Selimi, dünyanın gelip geçici olmadığına, asıl üzerinde yaşayanların geçici olduğuna dikkat çekmiştir:

Yalan dünya dediğin, senden sonra kalacak,
Seni epey oynattı, ufacık bir ses ile (Kaya, 2001: 5).

Abdolvahap Kocaman ise, dünyaya aldanıp doğru yoldan ayrılmamak gerektiği üzerinde durmuştur:

Boşa mağrurlanma sen insanoğlu
Cismin iki damla yaştan ibaret
Dünyaya aldanıp şaşırma yolu
Bu dünyanın sonu boştan ibaret (Atılğan, 1999: 162).

Özünde güzel bir yer olan dünyanın zamanla değişime uğraması Âşık Kul Gazi' yi üzüntüye boğmuş, şiirinde de toplumsal değerlerin bozulmasını eleştirmiştir:

Doğru söyleyenin hiç yeri olmaz,
Ne acayip oldu şu yalan dünya.
Muhabbet kalmamış, sevgi kalmamış,
Aldatır toprakla taş olan dünya.

Âşıklara hasret, zevk, çile burda,
Gülün tiken de bübüle burda,
Hakk'a vuslat, rü' yet var bile burda
Bîhaberlerine boş olan dünya (Gazi, 2000: 83)

Görüldüğü gibi bu dönem âşıkları fani dünyanın insanları aldatıcı yönlerine dikkat çekerek, dünyanın gelip geçici bir yer olduğunu vurgulamışlar ve insanların hayat tarzlarını belirlerken dikkatli olmaları gerektiği üzerinde durmuşlardır.

2.7. Ölüme Yönelik Eleştiri

Ölüm, insanların zihninde olumsuz düşüncelere neden olsa da hayatın kaçınılmaz gerçeğidir. Nitekim Allah-ü Teâlâ da kutsal kitabı Kur' an-ı Kerim' de "*Her nefis*

ölümü tadacaktır.”(Al-i İmran, 3/185) buyurarak yeryüzündeki her canlının öleceğini açıkça bildirmektedir.

Canlılarda yaşamsal fonksiyonların tamamen durması anlamına gelen ölüm, hayatın en önemli gerçeklerinden biri olup en eski dönemlerden bu yana insanoğlunu derinden etkilemiş ve onu bu konuda çeşitli düşüncelere sevk etmiştir. Ölüm olayı karşısında hissedilenler ve ölüm sonrasındaki bilinmezlik, bütün toplumlarda çeşitli inanma, âdet, töre ve törenleri beraberinde getirmiştir (Çıblak, 2002: 605).

Toplumda yaşanan bozulmalar da birer kıyamet alameti olarak düşünülmüş ve âşıkların şiirlerinde yerini almıştır. Dönemin âşıkları da ölüm karşısında yaşananlara şiirlerinde sıkça yer vermişlerdir.

Cemal Hoca, edebini kaybetmiş kadınların toplum içinde sergiledikleri davranışları kıyamet alâmeti olarak düşünmüştür:

Yüzünde hayâ yok silinmiş ârı
Sana sığınağı sakla ey bâri
Edepsizliğinden korkutmuş eri
İtten hıslet almış huy dolandırır

İşte budur kıyâmetten alâmet
Bu yüzden erişti nâsa melâmet
Kapladi âfâkı nâşize avrat
Her gören tükürür hay dolandırır(Turan, 2007: 234-236).

Âşık Talibî Coşkun, insanoğlunun eninde sonunda bir gün ölümle karşılaşacağını şiirinde vurgulamıştır:

Ecelden korkmayan kullar
Şerbetini içer bir gün
Felek bir ejderha olmuş
Varır ağzın açar bir gün (Kaya, 2005: 144).

Bu dünyanın baki olmadığını, ölümün tek gerçek olduğunu Fehmi Gür de şiirinde hatırlatmıştır:

Olacak dünyanın işleri hava,
Ne tepe kalacak, ne dağ, ne bir ova,
On arşın bir bezle korlar bir eve,
Gömlek baki değil, nan baki değil (Çiftlikçi, 2000: 355).

“Nerede olursanız olun, tahkim edilmiş yüksek kalelerde bile bulursanız ölüm sizi bulur” (Nisa, 78). Yaşlılar da ölüme yaklaştıklarını, ölümle karşıya karşıya kaldıklarını hissettikleri dönemlerde Allah’ a daha çok yakınlaşarak pişmanlıklarını dile getirmişlerdir. Fehmi Gür, ihtiyarladığını hissettiği bir dönemde geleceğin getireceği olumsuzlukları düşünerek endişeye kapılmış ve bir an önce ölme isteği içerisine girmiştir. Yaşadıklarını ve yaşananları eleştirerek, gerçek dünyaya doğru yol almak istemiştir:

Herkes ne derse kendine eder,
Doldu içeriye bir gam bir keder,
Söyleriz, sözümüz boşuna gider,
Vurular tekmeyle bizlere vah, vah

Onları görmeden yüklensin göçüm,
Su içemem ellerinden bir içim,
Bu nasıl kıyafet, bu nasıl biçim?
Soramam derdini kızlara vah vah (Çiftlikçi, 2000: 230)

Toplum hayatında yaşanan bozulmaların birer kıyamet alameti olduğunu düşünen Fehmi Gür, insanlık âlemini uyarmaya çalışmıştır:

Kıyamet yakındır böyle giderse,
Bu kadar yatılmaz gün olmuş öğle,
Söyle Fehmi söyle, derdini söyle,
Uyanın kardeşler vakit kalmadı (Çiftlikçi, 2000: 232)

Erkekke kadında kalmadı hayâ,
 Bir ala var iken bakma ednaya,
 Millet aldanmışlar fani dünyaya,
 Erlerden kesildi büsbütün gayret. (Çiftlikçi, 2000: 733)

Fehmi Gür, dünyanın fitneyle dolmasını da kıyamet alameti olarak görmüştür:
 Bu ne fitne fücür doldu cihana,
 İkinci cihanı düşünen var mı?
 Anlaşıldı kaldık ahir zamana,
 Can ile cananı düşünen var mı? (Çiftlikçi, 2000: 244)

Fehmi Gür bir başka şiirinde ise, mevcut düzenin bozulmasının, kıyametle yani dünyanın sonunun yaklaşmasıyla bağlantılı olduğunu düşünmüştür:

Sordum, soruşturdum mimar bulunmaz,
 Dünyanın dümeni bozulmuş gider.
 Çok derine düşmüş yara bilinmez,
 Yüreklerde verem çoğalmış gider.

Fehmi, bunlar yolun kahramanları,
 Yaklaştı dünyanın son zamanları,
 Boş yere dökerler kardeşkanları,
 Kimi kötülüğe, kör olmuş gider (Çiftlikçi, 2000: 627).

Zinanın çoğalması, fitneliğin artması, içki kullanımının artması gibi hoş olmayan hadiselerin yaşanmaya başlamış olması, Fehmi Gür' e dünyanın sonunun geldiğini düşündürmektedir. Fehmi Gür de, bu duruma karşı halkı uyandırmaya çalışmaktadır:

Zina, bina her tarafı bürüdü,
 Uyanın dünyanın ömrü kalmadı.

Fitnelik cihanda aldı yürüdü,
Uyanın, dünyanın ömrü kalmadı.

Oğlu babasına sunar bardağı,
İçindeki ya zıkkımdır, ya ağı,
Küçükler büyüğe çeker dayağı,
Uyanın, dünyanın ömrü kalmadı. (Çiftlikçi, 2000: 840)

Âşık Davut Sularî, güzellik gibi dünyada her şeyin gelip geçici olduğunu ve dünyanın tadının bozulduğunu söyleyerek ölümün gerçekliğini hatırlatmıştır:

Her güzelde emsalini bulamaz
Cahil adam yar kıymetin bilemez
Güzellik dediğin baki kalamaz
Zülûf ağlar, perçem ağlar, tel ağlar

Davut Sularî' yim setler yıkarak
Hasta inler can cesetten çıkarak
Mezar taşımda yazıma bakarak
Gelen ağlar geçen ağlar el ağlar
Âlem ağlar, insan ağlar, kul ağlar (Yılmaz, 2006: 302).

Karabulut ise, hayatının böyle bir döneminde ölümle ilgili duygularını kendini eleştirerek yansıtmıştır:

Ölümden ibret almadım
Kocadım kâmil olmadım
Kulluk yapmayı bilmedim
Daha beynim sulu tanrım (Karabulut, 1988: 18)

Her ölüm geride kalanlar için bir sınavdır. Ama çoğu insan hiç bu sınava girmeyecek gibi yaşamını sürdürebilmektedir. İnsanlar, başlarına bir felaket geldiğinde, bir yakınları dünyadan göçüp gittiğinde ise bu gerçekle yüzleşmektedir.

Yaşanılan bu duygusal karmaşa âşıkların şiirlerine de yansımaktadır. Bütün geri kalmışlıkları silip atan, Türklüğü en yüksek mertebeye ulaştıran Ulu Önder Atatürk'ün zamansız ölümü tüm Türk milleti gibi Karabulut' u da büyük bir yasa bürümüş ve büyük bir duygu yoğunluğuyla bu durumu eleştirmiştir:

Uğursuz gün bu On Kasım,
Başa neler geldi bugün,
Ecel bize oldu hasım,
Atamızı aldı bu gün.

Tuttu amansız bir illet
Üstümüze çöktü zulmet,
Ağlamak bilmeyen millet,
Saçın başın yoldu bu gün (Karabulut, 2010: 107).

Karabulut, bu duygu yoğunluğuyla beraber şiirlerinde Atatürk' e seslenerek, Türk milleti olarak emanetini en güzel şekilde taşıdığımızı dile getirmiştir:

Hiç boşuna gitmedi döktüğün terler,
Birer cennet oldu bu gün bu yerler,
Eserler üstüne yeni eserler,
Kuruyoruz Atam, ruhun şad olsun (Karabulut, 2010: 123).

Âşık Kul Gazi, hiç kimsenin ismini anmak istemediği ölüm gerçeğinin her ne sebeple olursa olsun bir gün herkesin kapısını çalacağını söyleyerek, bu soğuk hadiseyi eleştirmiş ve ölümün kaçınılmazlığını dile getirmiştir:

Alan olmaz satam seni
Bir usanmış kulum senden,
Gelir her canlının solu
Kurtuluş yok zalim senden,

Sonun tabut, önün beşik,
Demen çocuk, genç, yetişik,
Kimin eden delik deşik,
Geçemezler sâlim senden. (Gazi, 2000: 48)

Âşıklar bu tarz şiirlerinde hayat içerisinde karşılaştıkları olayların nedenlerini felekle, bahtla, kısmetsizlikle, vefasızlıkla bağdaştırarak ortaya koymuşlar, herkesin sonunun ölümle noktalanacağı bu gelip geçici dünyada yaşamı anlamlı kılmak gerektiği üzerinde durmuşlardır.

3. KÜLTÜREL OLAY, KİŞİ VE DURUMLARA YÖNELİK ELEŞTİRİ

3.1. Sosyokültürel Olumsuzluklara Eleştiri

3.1.1.Toplumdaki Olumsuz Tiplere Yönelik Eleştiri

Kendisinden başkasını beğenmeyen kibirli, ikiyüzlü, döneke insanlar, etrafa nifak tohumu saçan münafıklar, inançsızlar, ham sofular, dine muhalif uygulamaları olan din adamları seilmeyen tipler olarak toplum içerisinde karşımıza çıkmaktadır. Dünya malına aşırı değer veren menfaatçi tipler, cahiller, düşmanlar, nedensiz kavga edenler, boş konuşup toplumun huzurunu kaçıranlar, tembeller, fırsatçılar, madde bağımlıları vb. tipler de toplum tarafından eleştiriye maruz kalmaktadırlar. Olumsuz özelliklere sahip bu insanlar âşıkların şiirlerinde yoğun bir şekilde eleştiri almaktadırlar.

3.1.1.1.Kibirli, ikiyüzlü ve döneke insanlara eleştiri

Kendini toplum içinde geliştiremeyen insanlar, sonradan bazı imkânlarla sahip olduklarında etraflarını beğenmez bir hâl alırlar. Kendilerini diğer insanlardan üstün gören, onlara tepeden bakan bu tipler âşıkların eleştirilerine maruz kalmışlardır. Cemal Hoca şiirlerinde, kibirli insanların niteliklerinin ne olduğunu kavramış ve onların iç dünyalarını ortaya koyarak, dinden uzaklaşıp harama alışmalarını, iyiliği unutmalarını, karanlığa doğru yol almalarını eleştirmiştir:

Yüzü dökük kara gülmez

İyilik etsen asla bilmez

Elinden hayır görülmez

Atlas olur çul efendim (Turan, 2007: 171- 173).

Kalbin ayrılmıyor kibr ile kinden

Bu hal seni mutlak çıkarır dinden

Senin haberin yok geleceğinden

Korkaram ki yüzü kara gidersin(Turan, 2007: 203).

Kibrinden dolayı gözü hiç bir şeyi görmeyenler, etrafındakileri kırıp geçirenler, parayı kendilerine tamah edip öbür dünyayı umursamayan insanlar da Cemal Hoca' nın şiirinde kendini göstermiştir:

Kibr ilinde kin tohumun ekenler
Benlik bulur büdelâyı beğenmez
Haram lokma ile demler çekenler
Helalden olan sofrayı beğenmez

Dınarı din etmiş nefsine siper
Kudurmuş it gibi göreni kapar
Atmış ahireti dünyaya tapar
Kârundan eşedd, Musa'yı beğenmez (Turan, 2007: 302).

Kibre ve kibrin insanın başına getireceği felaketlere şiirlerinde sıkça yer veren Fehmi Gür, kibirli insanların bir gün öleceğini ve günleri boşu boşuna harcamamak gerektiğini vurgulamıştır:

Kibirilenme gelecektir ecelin,
Dosta erişmeye var mı amelin?
Bir gün kayıp olur yurdun temelin,
İşte böyle kar olacak günler var (Çiftlikçi, 2000: 606).

Kibrinden dolayı çeşit çeşit ruh hâllerine bürünüp Allah' tan, dinden uzaklaşanların sonlarının kötü olacağını hatırlatan Fehmi Gür, kibrin kötülüğünü eleştirmiştir:

Türlü libas giymiş ne kurulursun,
Beyhude çalışıp ne yorulursun,
Öğüt verenlere çok darılırsın,
Kibirlik başına bela getirir.

Bilirsin kibirler Mevla'ya düşman,
 Para etmez sonra olsan da pişman,
 Doğru değil, hakkın nehyine koşman,
 Kibirlik başına bele getirir Çiftlikçi, 2000: 701).

Hayat içerisinde karşılaştığı kibirli insanları tanıdıkça, onlarla ilgili araştırma yapma isteğine bürünen Fehmi Gür, onların sonlarının cehennem olduğunun farkına varmış, bu insanların dünyada yaşadıklarını artık bir kenara bırakmaları gerektiği söyleyerek onlara uyarılarda bulunmuştur:

Baktım kitaplara dikkat eyledim,
 Cehenneme gider yolu kibirin.
 Bir dem acı, bir dem tatlı söyledim;
 Zehirden verilir balı kibirin.

Düşünsün kibirler kibir olmasın,
 Yaptığı iyiliği taşa çalmasın,
 Haklıdır sözüme kimse kalmasın,
 Kırılır kanadı kolu kibirin (Çiftlikçi, 2000: 962).

Âşık Sefil Selimi de, Cemal Hoca ve Fehmi Gür gibi kendini Kâf dağında görüp, yere göre sığdıramayan kibirli insanların da bir gün ölümle karşılaşacağını söyleyerek onları eleştirmiştir:

Yere göğe sığmayan, başlara taş dikilir,
 Hesabın sonu gelir, on arşın libas ile (Kaya, 2001: 5).

Bir başka şiirinde de Âşık Sefil Selimi, insanlara yukardan bakanlara seslenmiştir:

Mağrur iken ipeklerde yatmazdım,
 Konuşmaya tenezzül de etmezdim,
 Beğenip de insan eli tutmazdım.
 Kazanırım sandım amma, mahvoldum. (Kaya, 2001: 31)

Toplumda dürüst olmayan, insanın yüzüne gülüp arkasından iş çeviren insanlar çoğalmaya başlamış, doğruluk ve adalet kalmamıştır. İnsanlar kendi başına hareket ettikleri içinde dürüst insan vasfı ortadan kalkmıştır. Âşıklar da bu tipleri şiirlerinde eleştirmişler ve onlara karşı her zaman dikkatli olmak gerektiğini vurgulamışlardır. Cemal Hoca, söz verip sözünde durmayan, dost görünen düşmanlık yapan ikiyüzlü insanları eleştirerek herkesin görüldüğü gibi olmadığını dile getirmiştir:

Yüzüme dost, dalda kuyumu eşen,
Ben seni tapşurdum kahr-ı Yezdan'a
Umaram ettiğin hep gelir başan
Gazab ikliminde uğra tufana (Turan, 2007: 47).

Yüzlerinde nuru yoktur, çehresi katran gibi
Bakışları kaplumbağa, huyları sırtlan gibi
İki yüzlülükte meşhur, hilebaz şeytân gibi
Söz verse inanma sakın, sonunda inkâra bak (Turan, 2007: 337).

Âşık Efkârî de, kendinden başka hiç kimseyi düşünmeyen, kurt olup kuzu postu giyinen vb. ikiyüzlü insanları tanımak zor olduğu için, bu kişilere karşı tedbirli olmak gerektiğini hatırlatmıştır:

İşin aşırmaq çin bin yalan söyler
Sözünde bir sağlam mert mi ararsın?
Maaş ver hükümeti met eyler
Bir de söylenecek dert mi ararsın?

Ne düşman tanır ne de dostunu
Bir suç işlese de örter üstünü
Aldanma giyinmiştir kuzu postunu
Kendi kılığında kurt mu ararsın? (Rayman, 1998: 266-267).

Fehmi Gür de, kul hakkı yiyen, dürüst olmayan insanları Allah' ın affetmeyeceğini vurgulamıştır:

Allah affeylemez hakkını kulun,
Alır her kimde varsa bir kılın,
Arayıp sözüne mert kişi bulun,
Namerdin başına dünya dar diye. (Çiftlikçi, 2000: 221)

Âşık Sabit Müdâmî de, giyimine kuşamına göre insanlar hakkında fikir beyan edilmemesi gerektiğini, hiç umulmadık yüzlerle karşılaşılabilceğini dile getirmiştir:

Kelli felli olmak ile zat olmaz,
Beslenen himârı, arp at olmaz,
Her uzun sakalda keramet olmaz,
Çıkar koltuğundan, haç âdemoğlu (Özsoy, 1993: 118).

Savaş döneminde yaşananları şiirlerine aktaran Karabulut, Türklere karşı savaşan düşmanların yanı sıra, Türklerin içerisinde çıkıp yine Türk' e karşı olan ikiyüzlüleri, hainleri şiirinde hedef almıştır:

Türedi birtakım hain insanlar,
Çıkardılar sağda solda isyanlar. (Karabulut, 2010: 35).

Karabulut, her şeyi sen ben meselesi haline getirip, ardından birbirinin kuyusunu kazan, yuvalarını bozan ikiyüzlü insanları da eleştirmiştir:

Siyaset, ticaret, din meselesi
Olmuş arayerde kin meselesi
Her şeyi yapıp sen ben meselesi
Birbirine kuyu kazanlar gördüm

Bir yanda doğana kundak saranlar
 Bir yanda ölene telkin verenler
 Bir tarafta yeni yuva kuranlar
 Bir tarafta yuva bozanlar gördüm (Karabulut, 1988: 66).

Gönül yapmayı, yuva kurmayı hac yapmakla eş değer tutan Karabulut bir başka şiirinde:

“Yuva yıkmak her günahtan beterdir
 Bozguncunun boynu vurulmalıdır” demiştir. (Karabulut, 1988: 80).

Âşık Sefil Selimi, yüzyılın diğer âşıkları gibi dost görünen ikiyüzlü insanlardan dolayı başına gelenleri şiirine yansıtmıştır:

İnsan yüzlü şeytanların hilesi,
 Ömrümü götürdü, kocalttı beni.
 Dost görünen düşmanların belası,
 Gönlüme oturdu, kocalttı beni.

Kime inandım da bağlandım ise,
 Başımı uğrattı, gama yeise,
 Arkadaşım oldu, kederle tasa,
 Çileler getirdi, kocalttı beni (Kaya, 2001: 17).

Âşık Kul Gazi de, gördükleri ve duydukları karşısında üzülmüş, insanların asaleti bir kenara bırakıp ikiyüzlü davranışlarda bulunmalarına canı sıkılmıştır:

Okursun dinlersin hepsi dalâlet,
 Hele seyrettiğin tümünden rezâlet,
 Duyan yok mu bozuluyor asâlet?
 Riyâkâr maskeli yüzden usandım (Gazi, 2000: 179).

Dostluklara, arkadaşlıklara güvenin azaldığı bu dönemde insanlar kime güveneceğini şaşırılmıştır. Çünkü verdiği sözden dönen, sağ gösterip sol vuran dönek insanlar toplum içinde kendini göstermeye başlamıştır. Fehmi Gür, önce söz verip, sonra sözünden dönenlere seslenmiştir:

Çalıp, çırpıp tatlı tatlı bilenler,
Kafasına gidip nefse uyanlar;
Allah birdir, ikrar birdir diyenler,
Söz verip sözünden dönenler vardır (Çiftlikçi, 2000: 670).

Âşık Sabit Müdâmî, söylediklerinin arkasında durmayıp kararından dönen, kendilerini yüksekte gören dönek insanları eleştirmiştir:

Tarzan gibi, kayalardan kayarlar,
Evvel karar verir sonra cayarlar,
Pulun alıp, hacıağa sayarlar,
Dalınca diyerler, geç âdemoğlu (Özsoy, 1993: 118).

Karabulut ise, Türk İstiklâl Savaşı' nda Çerkez Ethem' in yaptığı dönekliğe şöyle kızmıştır:

Çerkez Ethem dahi çok asi çıktı,
O da kurşununu orduya sıktı (Karabulut, 2002: 87).

Çerkez Etem iyi işler yapmıştı,
Amma sonra doğru yoldan sapmıştı,
İsyan edip ordu ile çarpıştı,
Kaçtı, Yunanlı'ya sarıldı oğul (Karabulut, 2002: 175).

Âşıklar şiirlerinde, kibirli, ikiyüzlü, dönek insanların çoğaldığı bu dönemde dikkatli olmak gerektiğini vurgulamışlardır.

3.1.1.2.Din adamlarının dine muhalif uygulamalarına yönelik eleştiri

Toplumdaki dirlik ve düzeni sağlamada, insanlara yol gösterip, dini öğretmekte rol oynayan tekkeler vb. yerler artık bu görevini yerine getiremez olmuştur. Bu işleyişe katkıda bulunan şeyhler, imamlar, hocalar arasında doğru yoldan sapanlar olduğu için halkın onlara da itibarı kalmamıştır. Çünkü bu tipler, Allah yolundan ayrılıp, kendilerini dünya işlerine vermişlerdir. Âşıklar da korku verici şekilde din kurallarını öğretmeye çalışan bu din adamlarını ve onların dinî konulardaki yetersizliklerini dile getirip, yaptıkları yanlış uygulamaları şiirlerinde eleştirmişlerdir. İnsanlara doğru yolu göstermesi gerekirken, kendileri yoldan çıkan şeyhler âşıklar tarafından eleştiriye maruz kalmıştır. Âşık Veysel, Şeyh Sait' in isyan edip millete hor bakmasından hareketle, onun nezdinde tüm şeyhleri eleştirmiştir:

Şeyh Sait de yüzün tuttu isyana
Milletini hor baktırdı vatana
Fakir fukarayı boyadı kana
Öyle şeyhler çoktur külhanımızdan (Kaya, 2004: 224).

Kendisini şeyh diye ortaya atan zatların her geçen gün çoğalmasına şaşırان Âşık Ali İzzet Özkan, onların yalan sözlerle halkı kandırdığını düşünmüştür:

Şeyhi şeytan kendi şeytan çoğaldı
Hortladı cehennem cennetler n'oldu
Her şeye zam geldi bir namaz kaldı
Yalancının sözü iman oldu gel (Başgöz, 1994: 113-114).

Tekkelerin başında bulunup tarikata giren dervişleri yetiştiren şeyhleri, tarikatları, tekkeleri ve onların yaptıkları işleri mantıklı bulmayan Karabulut, şiirinde onları eleştirmiştir:

Şeyh efendi bunları güya yetiştirecek,
Ve onun sayesinde hep cennete girecek.

Bulduklarını yerler, toplanıp hu çekerler,
Bedavadan geçinirler elden ekmek beklerler.

Pisli paslı pejmürde bu tekke dervişleri
Ne devlet ne millete yoktur yarar işleri (Karabulut, 2010: 55).

İslâmiyeti benimseyen Âşık Veysel, diğer dinlerin görevlilerini “din adamı” olarak görmemiştir:

Sanki din adamı o alçak papaz
Buladır dünyayı parmağı durmaz
Türkler haksız yere adam öldürmez
Bir gün Makaryos da mort olur gider (Kaya, 2004: 147).

Doğruluktan uzaklaşarak çıkarları uğruna halkı sömüren, görevini kötüye kullanan imamlar, âşıklar tarafından eleştirilmiştir. Âşık Mehmet Yakıcı, vazifelerini ticarete dökerek yapan hocaların toplumdaki yerini göstermeye çalışmıştır:

Bir hoca oturmuş bacını yazar
Birazı çarpıcı arada gezer
Burada mal satan malından bezer
Basma giydire donu fistanı(Yakıcı, 1992: şiir no:48).

Âşık Veysel, her işe bulaşmaktan çekinmeyen ve insanları yanlışla doğru sürükleyen hocaları eleştirmiştir:

Ey hocam karışma Hikmetullah' a
O derya derindir giren boğulur
Allah birdir inanmışız Allah'a
İki diyen o dergâhtan kovulur (Kaya, 2004: 279).

Âşık Efkârî de, topluma örnek olması gerekirken, yanlış davranışlarda bulunan hocaları Hamza Efendi nezdinde somutlaştırmıştır:

Sana ben bir muamma söylesem
Açabilir misin Hamza Efendi?
İmamsız cemaat abdessiz namaz
Kaçabilir misin Hamza Efendi?

Âşıkları cehenneme vurursun
Sen imamsız cemaatle gelirsın
Sırat köprüsüne incedir dersin
Geçebilir misin Hamza Efendi? (Rayman, 1998: 271)

Âşık Ali İzzet Özkan ise, toplum üzerinde etkisi olan imamların cahilce davranışlarda bulunarak, şeytana uyup Kur' an- ı Kerim üzerinden yalanlar söylemelerini eleştirmiştir:

Cahil imam Hak'tan sen ne anlarsın
Yatar kalkar kör şeytana uyarsın
Güneşe de gidecekler duyarsın
Çok yakındır acel' etme tez gibi

Gafil ta' ssup Arapça' yı heceler
Anlamaz anlatmaz şaşar hocalar
Kur' an' da yeri var diyor hocalar
Şimdi inkâr eder domuzlar gibi (Başgöz, 1994: 93).

Âşık Ali İzzet Özkan bir başka şiirinde, dini ve Tanrı' yı dar bir kalıba sokmaya çalışıp, korkuya dayalı bir din eğitimi vermeye çalışanları eleştirmiş, onların kim olduğunu açıklamaya çalışmıştır:

Hoca efendi bizi korkutup durma
Ahret ejderha marhane midir (yılanlar evi)

Nâr-ı cehennemi bana gösterme
Kim görmüş kim yanmış narhane midir (ateş evi)

Bir dudağı gökte birisi yerde
Doğru söyle zebanilerin nerde
Azap sorgu sual yok mudur burada
Mahkeme ceza evi dersane midir? (Başgöz, 1994: 184)

3.1.1.3.İnançsızlara, münafıklara, ham sofulara yönelik eleştiri

Her geçen gün sayısı artan inançsız kişiler ve onların yanlış davranışları âşıkların şiirlerine konu olmuştur. Âşık Mehmet Yakıcı şiirinde, inançsızların gideceği yeri göstermeye çalışmıştır:

İmansızın cehennemdir tapusu
Açılardı sekiz cennet kapısı
Gümüş altın mücevherdir yapısı
Sonrasında ben bir safa süreydim (Yakıcı, 1992: şiir no:16).

Cemal Hoca da, meşrebi bozuk, soysuz, inançsız insanları eleştirmiştir:

Dinî hususta bilmez âdâbı
Aslı haramzade, bozuk meşrebi
Taharetsiz gezer Ermeni gibi
Sıfatında nur yok, dönmüş Vartan' a

Küfür söyler, dili şeytana bağlı
İçinden çıkmasın yediğin yağlı
İmana sebt eder imansız oğlu
Kestiği yiyilmez, git bak Kur' an' a (Turan, 2007: 48).

Cemal Hoca bir başka şiirinde, imansızların Türk ilinde yaşattığı vahşeti dile getirmiştir:

İnsan kanı bozuk, Türk değil inan
 Bulunmaz gönlünde zerrece iman
 Daima gösterir vatana noksan
 Teslim olmaz sâye-bâna Türk ili (Turan, 2007: 123).

Toplum içerisinde iman eden kişilerin sayısı azalmakta ve zinanın çoğalmakta olduğu bu dönemde Fehmi Gür, yaşananları bir türlü anlamlandıramayarak eleştiride bulunmuştur:

Kiminde bağlama, kiminde keman,
 Nerede merhamet nerede iman,
 Bu da görülmemiş böyle bir zaman;
 Babalar çalgıda, kızlar oyunda.

Zina, bina her tarafı bürüdü,
 Dünya baştanbaşa aldı yürüdü,
 Kiminin beyinde aklı çürüdü,
 Babalar çalgıda, kızlar oyunda (Çiftlikçi, 2000: 142).

Abdolvahap Kocaman, imanı göz ardı edip, doğruluktan ayrılan inançsızlara seslenmiştir:

Doğru göründünüz eğer gittiniz
 Köylülere kurban düşmez ettiniz
 Bir yeminle on liraya yettiniz
 İmanı çuvala koydunuz dayı (Atılğan, 1999: 233)

Allah katında seilmeyen, araya nifak tohumları serpen münafıklar, toplum içinde de kabul görmeyen insanlardır. Ne zaman, ne yapacakları belli olmayan bu tipler âşıkların şiirlerinde eleştiriye maruz kalmıştır. Âşık Veysel, münafıkların halk üzerinde yapmış oldukları arabozculukları felaket olarak değerlendirmiştir:

Topkapı' da Kayseri' de Uşak' ta
 Kimin hakkı vardır bu sefil halkta
 Parmaklar oynuyor türlü nifakta
 Selâmet yok felâket var bu yolda (Kaya, 2004: 100).

Bir başka şiirinde Âşık Veysel, şeytana uyanarak kendini mehdi ilan edenleri eleştirmiştir:

Menemen mes' elesi geldi meydana
 Orda birkaçları uydu şeytana
 Mehdi diye kendi kendin urgana
 Taktı kurtulmadı darlarımızdan (Kaya, 2004: 224).

Âşık Ali İzzet Özkan da, Tanrı' nın varlığına ve birliğine inanırken bir yandan da kaba sofuların Tanrı anlayışını kınamış, onların yorumlarını eleştirel bir şekilde aktarmıştır:

Gizli sırrı ayıpları görürsün
 Mekânın yok imiş nerde durursun
 Gönlün olduğuna bol bol verirsin
 Bir cömert ganisin gönlün olunca (Başgöz, 1994: 34).

Allah seni şevk edeyim Tanrı'ya
 Halk ettiğin kullarını unuttun
 Aklın kesmiyordu da beslemeye
 Bu kadar insanı niçin yarattın (Başgöz, 1994:156).

Doğru yolda ilerlemeyen inançsızlar, münafıklar ve ham sofularda bu dönemde âşıklar tarafından eleştirilmiş, yaptıklarının yanlış olduğu vurgulanmıştır.

3.1.1.4. Dünya malına aşırı değer veren maddeci ve menfaatçi tiplere yönelik eleştiri

Maddi değerlerin ön plana alındığı, maddi gücü olanların yüceltildiği bu dönemde maneviyat ortadan kalmış ve insani değerlerde bozulmalar yaşanmıştır. Cemal Hoca, bazı devlet memurlarının kişiliklerini kaybederek, vatandaşa karşı takınmış oldukları saygısız ve aşağılayıcı tavırları eleştirmiştir:

Ufak bir memurluk geçiren ele
Gelir olur halkın başına bela
Döğەر söğەر alırsa seni ele
Baksan hareketi tam Nemrudane (Turan, 2007: 43)

Âşık Sabit Müdâmî de, para için dostlarını bir kenara atanlara karşı uyarıda bulunmuştur:

Ey birader hayin dostun yanına,
Bir icâp varırsan, kalma savuş git,
O mağrurdur şerefine şanına.
Selâm ver merhaba, alma savuş git.

İblis onu bağlamıştır cihana,
Beş kuruşu, tercih eder insana,
Belki de bir kem söz, sarf eder sana,
Pek fazla çene çalma, savuş git (Özsoy, 1993: 117).

Karabulut da Müdâmî gibi; dünya malına mal katmak için uğraşanları, makam için gözü hiçbir şey görmeyenleri şiirinde belirginleştirmiştir:

Kimi kesbi kârda servet delisi
Kimi sazda, barda şehvet delisi
Kimi koltuk, makam şöhret delisi
Çıkmaz bataklarda yüzenler gördüm (Karabulut, 1988: 66)

Devletin başına her gelen kişi dünya malına değer verip, ülkeyi görmezden gelirken sadece ulu önder Atatürk; milletin, devletin yaralarına merhem olmuştur. Karabulut da şiirinde bu durumu eleştirmiştir:

Kimi düştü taca, tahta saraya,
Kimi koştu mala, mülke, paraya,
Bu milletin bağrındaki yaraya,
Sencileyin merhem süren olmadı. (Karabulut, 2010: 121)

Geçmişini unutan, emek sarf etmeden bugünlere gelen, varlık denizi içerisinde yüzen, etrafındakileri umursamayan sonradan görme insanlar toplum tarafından seilmeyen tiplerdir. Âşıklarda şiirlerinde bu tipleri eleştirmekten çekinmemiştir. Âşık Talibî Coşkun, sonradan görme insanların toplum içindeki davranışlarını eleştirmiştir:

Yayla manisine alışan kimse
İradyo başında makam beğenmez
Ahıra çöplüğe girer yıkanır
Gider de İstanbul'a hamam beğenmez

Kimisi insanı tongaya sarar
Gayet mağrurlanır kendini kurar
Kümeslerde yatar bir mitil serer
Şehirlerde apartman beğenmez (Kaya, 2005: 160).

Manevi değerlerin unutulup, maddiyata önem verilmesi “cimri” insanı doğurmuştur. Toplum içinde çoğu insanın cimriliği de zenginliğinden gelmektedir. Malını, mülkünü, parasını başka insanlarla paylaşmayan, Allah yolunda harcamayan cimriler, âşıkların şiirlerine konu olmuştur. Cemal Hoca, dini imanı para olan, harama el uzatarak kazanç sağlayan ve elindekileri kimseyle paylaşmayan cimrileri şiirinde ön plana çıkarmıştır:

Necabet yok esasında
Din imanı kesesinde
Karakarga yuvasında
Öter mi bülbül lütfen

Cem etmiş malı didinmiş
Yememiş Kârun'a dönmüş
Parayı mezhep edinmiş
Tutmaz doğru yol efendim (Turan, 2007: 171-173).

Karabulut da, başkasının sırtından geçinenlerle birlikte kendi malına mal katmak için yemeyenleri, yedirmeyenleri de eleştirmiştir:

Kimi el sırtında yaşar asalak
Kimi kendi malın yiyemez salak
Kimisi kör topal, hasta, yatalak
Kimi fezalarda yüzenler gördüm (Karabulut, 1988: 66).

Âşık Sefil Selimî ise, cimriliğinden dolayı az yemeyi kazanç saymış, ancak sonunda kaybetmiştir:

Cimri idim, az yer idim doyardım,
Aç durursam, onu kazanç sayardım,
Avrat kızsı, hemen hesap dayardım,
Kazanırım sandım amma, mahvoldum (Kaya, 2001: 31).

Paralarını kötü amaçlar için kullanıp, Allah yoluna harcamayan cimrilere de Fehmi Gür şiirinde yer vermiştir:

Altundan yaptırın köşkü, sarayı,
Seçeceksin bir gün aktan karayı,

Şer yoluna sarf edersin parayı,
Allah için veremezsin bir pulu (Çiftlikçi, 2000: 238).

İnsan ne kadar zengin olursa olsun, mutluluğun arayışı içinde olabilmektedir. Çünkü zengin demek mutlu demek değildir. Fehmi Gür de, mutluluğun maddiyatla birlikte gelmediğini söylemiş, ortaya çıkan bu doyumsuzluğu eleştirmiştir:

Konaklarım olsa altun kapılı,
Her tarafı zebercetten yapılı;
Cihanı verseler bana tapulu,
Ne gönül şen olur, ne kaygu gider (Çiftlikçi, 2000: 630).

Ellerindekiyle yetinmeyi sevmeyip hep daha fazlasını isteyen, ancak bunun için çalışmak gibi bir çaba içerisine girmeyen açgözlüler toplum tarafından seilmeyen tiplerdir. Âşıklar da varlığın kıymetini bilmeyen bu kişileri eleştirmişlerdir. Cemal Hoca, haramı göz ardı edip, zulm ederek bütün malı, mülkü üzerinde toplamaya çalışan insanları şiirinde eleştirmiştir:

Kazanıp ey haramzâde, haram malı derip yığma
Ölürsün sen mutlak bir gün, eder varislerin yağma
Sana kalmaz bu saltanat, çekilir üstüne damga
Atıp imanı terkiye, zulümle mazlumu boğma (Turan, 2007: 335).

Âşık Veysel, açgözlülerin doyum noktasına bir türlü ulaşmamalarını şiirine yansıtmıştır:

Ne çare bu derde bulunmaz deva
Doğru söyleyene diyorlar hava
Dünyanın malını doldursa eve
Kanaat eyleyip doyan kalmadı (Kaya, 2004: 139).

Abdolvahap Kocaman da, servet içinde yüzüp dünya malına doymayanlara beddua etmiştir:

Ben inerken dert içinde
Dost ararım fert içinde
Milyarlık servet içinde
Azanın gözü kör olsun (Atılğan, 1999: 84).

Çıkarı için her türlü işi yapıp, el etek öpen menfaatçi kişilikler toplum tarafından sevilmemiş, âşıklar da toplumun sevmediği bu tipleri eleştirmekten çekinmemiştir. Cemal Hoca, kişilerin yüzüne gülüp, ardından kuyusunu kazan çıkarıcı insanlara, menfaati için her türlü işe girenlere karşı uyarılarda bulunmuştur:

Bazı kimselerde gayret ar olmaz
Dinini dinara satar da gider
Şeb nedir, şeker ne fark edip bilmez
Ağzına geleni atar da gider

Yüzen güler amma, kuyun eşmede
Namaz kılar, abdest alır çeşmede
Ehl-i gıybet ayıpların açmada
Konşuyu konşuya sürter de gider (Turan, 2007: 220).

Âşık Efkârî de, menfaati uğruna gözü bir şey görmeyen tiplerinde toplumda var olduğunu hatırlatmıştır:

Öğrenciler insan olan tek olmaz
Her insanda merhamette tek olmaz
Her insanın yüreği de pak olmaz
Yüze güler ekmeğin yer giderler
Sizi menfaate kurban ederler (Rayman, 1998: 187).

Fehmi Gür, iyilik yapan insanları çekemeyen ve menfaatinin olduğu yere yaklaşan tipleri eleştirmiştir:

Meyvesi ağaca yakın olmazlar,
Meyveli ağacı taşıyanlar var.
Kötülük yapanlar iyilikbilmez,
Dedikoduya başlayanlar var (Çiftlikçi, 2000: 604).

Âşık Sefil Selimi ise, başkaları önünde eğilip, yağ yakan çıkarıcı tipleri hedef almıştır:

Yağ yakmayı bilmeyenler ne yapsın!
Etek öpen, boyun büken baş tacı
Ala- bula olmayanlar ne yapsın!
Yoldan çıkan, ev bark yıkan baş tacı.

Doğrular dürüstler temizler paklar,
Yüreği aşk dolu yüzleri aklar,
Arı-duru olan kendini saklar,
Ayıp yapan, insan yakan baş tacı (Kaya, 2001: 8).

Âşıklar bu tarz şiirleri vasıtasıyla; gözünü para hissi bürümüş, menfaatinden başka hiçbir şey düşünmeyen insanları eleştirmişlerdir.

3.1.1.5.Cahillere ve boş konuşanlara yönelik eleştiri

Düzenli bir eğitim almayan, belli bir hayat tecrübesine sahip olmayan, hem bir şey bilmeyip, hem de kendilerinin çok şey bildiğini zanneden cahil insanlar uğraşılması zor tiplerdir. Dönemin âşıkları bu cahilleri de cahilliği de şiirlerinde eleştirmişlerdir: Âşık Veysel, kültürsüz insanları, cahilleri eleştirmiş ve onların söylediklerine çok fazla takılmamak gerektiğini vurgulamıştır:

Aldanma cahilin kuru lafına
 Kültürsüz insanın külü yalandır
 Hükmetse dünyanın her tarafına
 Arzusu hedefi yolu yalandır (Kaya, 2004: 264).

Cahil ile sohbet etmek zor olur
 Kulağı sağırdır gözü kör olur
 Her sözünde kavga niza var olur
 Cahiller dikenli çalı sayılır (Kaya, 2004: 279).

Âşık Efkârî, cahillerin kendi cahilliklerini göremedikleri gibi nasihatten de anlamamalarına şaşırılmıştır:

Acemi sarrafın yanlış bakışı
 Mücevheri elmas görmez taş görür
 Şekli kıyafeti düzer cahiller
 Bilginlere kendisini eş görür

Vaizden ne anlar akılsız kafa
 Boş kafalar nasihatten öz almaz
 Ne cefadan anlar ne bilir sefa
 Kısa akıl çekme ile uzamaz (Rayman, 1998: 272).

Fehmi Gür, şiirlerinde cahillere ve cahilliğe sıkça değinmiştir. İnsanoğlunu bahçe, meyvesini ilim olarak kafasında canlandıran Fehmi Gür, yol gösterdiği, emek verdiği hâlde ilimden nasip almayarak cahil kalanları eleştirmiştir:

Bilmediğim işe olamam kefil,
 Toprakta verim yok, ağaçlar sefil,
 Meyvesiz kaldılar cümlesi gafil,
 İçerim doludur sözüm bitmedi.

Şad olup oynaşır sudan semekler
 Âşık, maşukunun yolunu bekler,
 Hava oldu çektiğimiz emekler,
 Yaptığım ocakta tütün tütmedi (Çiftlikçi, 2000: 234).

Fehmi Gür şiirinde, kendisini ilimden uzakta tutup, bir şey öğrenmek adına çaba göstermeyen kişileri eleştirirken; bir başka şiirinde de ilimi Allah' ın vermediğine inanmıştır:

Daha öğrenmemiş bir ile beşi,
 Her iki cihanda müşküldür işi;
 İlimden haberdar olmayan kişi,
 İster sağır olsun, ister kör olsun (Çiftlikçi, 2000: 571).

Ne ilim verdin, ne bir ses verdin,
 Ne bir kalpak verdin, ne bir fes verdin;
 Her daim gölümüne kara yas verdin
 Şikâyet eylemem halim ben sana. (Çiftlikçi, 2000: 169-171).

Âşık Davut Sularî, cahillerin eline biraz itibar geçtiğinde dostları da dâhil olmak üzere kimseyi tanımadıklarını söylemiş ve onlara karşı dikkatli olmak gerektiğini vurgulamıştır:

Bir cahil birazcık mesnet bulunca
 Sadırazam gibi payesine bak
 İşin düşüp başın darda kalınca
 Bir tecrübe et de mayesine bak

Cahile sır ver de bir aç aray
 Başına dar eder geniş dünyayı
 Kötü ahlaklıdan umma vefayı
 Tohumu kiminse danesine bak (Yılmaz, 2006: 181).

Karabulut ise şiirlerinde, okuryazarlığın önemi vurgulamış ve cahilleri de cahilliği de eleştirmiştir:

Halkta okuryazar binde bir kişi,

Aydın arar isen binde bir kişi (Karabulut, 2010: 60).

Kim okuyup adam olmaz

Cahil kalır, değer bulmaz

Ham meyve sofraya gelmez

Olgunlaşıp tatlanmazsa (Karabulut, 1988: 9)

Çok konuşup, boş konuşan, hiç susmayan, yerli yersiz konuşan, dinleyenleri bıktıran kişiler toplum tarafından istenmeyen kişilerdir. Çünkü bu insanların sözleri, laf kalabalığından ibarettir. Cemal Hoca, çok konuşup, başkalarının hakkında yerli yersiz konuşan insanları eleştirmiş ve onlara beddua etmiştir:

Beni sağdan, soldan vuran

Sen de soldan vurulasın

Ya ağzından, ya gözünden

Ya da dilden vurulasın

Sensin beni salan söze

Uğrayasın kötü göze

Sevdiklerinden başın eze,

Dokuz elden vurulasın (Turan, 2007: 193).

Âşık Veysel, çok konuşan insanların elbet bir gün bir musibetle karşılaşacağını söylemiş ve çok fazla konuşmamak gerektiğini vurgulamıştır:

Kişi ne çeker dilinden

Hem belinden hem elinden

Hayır ve şer emelinden

Hakikat bunun burası (Kaya, 2004: 147).

Âşık Efkârî şiirinde, az konuşup, öz konuşmanın gerekliliği üzerinde durmuş ve yerli yersiz konuşanları eleştirmiştir:

Kürsüde bağırıp kendini yorma

Az konuş öz konuş sağır değiliz

Kimsenin ayıbını yüzüne vurma

Çok eskiyiz yeni çığır değiliz (Rayman, 1998: 269).

Fehmi Gür, çok konuşanlarla birlikte, başkasının arkasından konuşanları da şiirinde belirginleştirmiştir:

Dedi kodu kesilmemiş dilinden,

Kötülük, fenalık gelir elinden,

Bir katre içmemiş aşkın gölünden?

Doğru yoldan azanlara ne dersin? (Çiftlikçi, 2000: 559).

Karabulut ise şiirinde, yüzyılın diğer âşıkları gibi az konuşup öz konuşmanın, tatlı dille söz söylemenin gerekliliği üzerinde durmuştur:

Konuşursan bir sohbette

Söz söyle oğul, söz söyle

Kısa kes, çok uzun etme

Öz söyle oğul, öz söyle.

Sözün meclisi sıkmasın

Dinleyen senden bıkmassın

İçinden iğne çıkmasın

Süz söyle oğul, süz söyle. (Karabulut, 1988: 11).

Âşıklar insanların yerli yersiz her konuda çok fazla konuşmalarının, cahillikten ileri geldiğini öne sürmüşler ve çok konuşup, boş konuşan bu tipleri şiirlerinde eleştirmişlerdir.

3.1.1.6.Düşman ve kavgacı tiplere yönelik eleştiri

Kimin dost, kimin düşman olduğunun unutulduğu bu dönemde, topluma zarar verecek kişiler yani düşmanlar oldukça çoğalmıştır. Âşık Veysel de Kızılırmak' ın üzerine yapılan köprüye tüm halk sevinirken, köprüyü yakıp, yıkmaya çalışan düşmanlara seslenmiştir:

Aslında yok imiş asla Türk kanı
Haydi, Türkler diyelim kimeydi kini
Adilerden âdi yurdun düşmanı
Kırılsın elleri kör olsun gözü
Yaktı köprümüzü yandırdı bizi

Yok imiş kitabı mezhebi dini
Duydunuz mu şu hınzırın işini
Takın zincirini kırın dişini
Kırılsın elleri kör olsun gözü
Yaktı köprümüzü yandırdı bizi (Kaya, 2004: 168).

Türlere karşı büyük saldırılara, işgallere kalkışan düşmanları da, Karabulut eleştirmiştir:

Kahpe düşman devam edip işgale,
Açtı her tarafta büyük meşgale (Karabulut, 2010: 35).

Karabulut şiirlerinde, ortada hiç sebep yokken insanların birbirine düşman olmasını eleştirmiş ve düşmanların yaptığı hilelere karşı uyarmıştır.

Dünya kalmamış birine
 Bulaşmayalım kirine
 Gelin düşmanlık yerine
 Dostluk, muhabbet yapalım (Karabulut, 1988: 16).

Kuduz itler etrafta ürüyor,
 Salyasını üstümüze sürüyor,
 Türlü düşman bize kapan kuruyor,
 Girmeyelim vatandaşlar, aman ha (Karabulut, 2010: 120).

Toplum içinde her ne sebepten olursa olsun kavga edenlerin, düşmanca duygular besleyenlerin gideceği yer hep aynıdır. Bu nedenle bu hayatı mutlu kılmak esastır:

Dünya için döğüşenler
 Durun hele, durun hele
 Nerde sizden öncekiler
 Sorun hele sorun hele

Düşmanlığı nidersiniz
 Bir gün koyup gidersiniz
 Niçin kavga edersiniz
 Hakikatı bile bile (Karabulut, 1988: 10).

3.1.1.7. Madde bağımlıları, tembeller vb. tiplere yönelik eleştiri

Âşıklar; insanın kendisini ve aile hayatını alt üst eden kumarı, sağlımızı ciddi anlamda tehdit eden içki ve sigara bağımlılığını şiirlerinde eleştirmişlerdir. Birçok ocağın yıkılmasına neden olan kötü alışkanlıkları bir hastalık olarak değerlendirip eleştiren Fehmi Gür, bu hastalığın doğuracağı sonuçlara şiirlerinde sıkça yer vermiştir:

Mahvoldu kumardan nice hanuman,
 Yıkılmış evleri, kesilmiş duman;

Olsa da dilleri söylese viran,
Hele gidip taşlarına sorsana

Çoluk çocuk sokaklarda dolandır,
Ekmek diye kapı kapı dilenir;
İçkiden, kumardan miden bulanır,
Kumar acep neler yapar gör sana (Çiftlikçi, 2000: 172).

İçki içmenin, kumar oynamanın toplum tarafından da hoş karşılanmadığını dile getiren Fehmi Gür, bu tür madde bağımlılıklarından uzak durmak gerektiğini söylemiştir:

Olanca varını savurur yele,
Biri içki, kumar, zina dediler,
Hemen harap olur, düşersin dile,
Bu kına silinmez, kına dediler.

Kumar kırar kanadını kolunu,
Zina her taraftan keser yolunu,
İki içme ağı yapar balını,
Uyma sakın sen kafana dediler (Çiftlikçi, 2000: 633).

Fehmi Gür şiirlerinde, meyhanede, barda gezen kumarbazları, kafayı çekenleri, harama el uzatanları ve bir türlü bu alışkanlıklarından vazgeçmeyenleri eleştirmiştir:

Kimi meyhanede kimisi barda,
Kimi kumarbazdır, kimi hovarda,
Hiç mi insaf kanı yoktur damarda?
Gayreti vicdanı düşünen var mı? (Çiftlikçi, 2000: 244).

Kimi meyhanede çeker kafayı,
 Böylece geçirir günleri ayı,
 Haram yere harcar pulu, parayı,
 Onun da içinde bir derdi vardır (Çiftlikçi, 2000: 667).

Yıllarca sigara içip sonrasında bırakan Fehmi Gür, sigaranın insana verdiği zararları anlatmış ve sigarayı bırakmanın gerekli olduğuna inanmıştır:

Zenginlere mekruh, fakire haram,
 Onunla bozulmuş, hiç yoktur aram;
 Tütün içenlerin derdini soram,
 Ben terkini verdim, siz de veriniz.

Billahi zarardır vücuda, cana,
 Çektikçe yayılır damara, kana;
 Böyle varılır mı ulu divana?
 Ben terkini verdim, siz de veriniz (Çiftlikçi, 2000: 781).

Karabulut da, sigaraya boş yere para verildiğini, bunu içmek yerine tasarruf yapmak gerektiğini söylemiştir:

Günde içsen bir paketçik sigara,
 Günden güne gider kötüye işi,
 Mutsuz olur çoluk çocuğu eşi,
 O aile çöker nihayet kardeş (Karabulut, 2002: 486).

Âşık Sefil Selimi, toplum yaşamında hızla yaygınlaşan kötü alışkanlıkların, kötü sonuçlar doğurabileceğini vurgulamıştır:

Ayyaş idim, çok içerdim rakıyı,
 Esrar çeker, çıkmazım sekiyi,
 Hesapçıydım, bölemezdim ikiyi,
 Kazanırım sandım amma mahvoldum (Kaya, 2001: 130).

Abdolvahap Kocaman, hayatının belli bir döneminde kumara, içkiye yakın olduğunu söylemiş ve kendini bu kötü alışkanlıklarından dolayı kınamıştır:

Gündüz kumar oynadık gece kafayı çektik
Sokakta nâraları attık elhamdülillah (Atılğan, 1999: 225).

Abdolvahap Kocaman bir başka şiirinde, eşini, çocuğunu unutup kumar oynayanların karşılaşılabilecekleri olumsuz durumları aktarmıştır:

Oturursan kolay kolay kalkmazsın
Yeme içme nerde suyun dökmezsin
Çoluk çocuk çıplak ona bakmazsın
Çok perişan olur hâlin kumarcı

Ancak sana bol sigara içirir
Ciğeri kirletir rengin uçurur
Hemi yârdan hemi serden geçirir
Uçuruma gider yolun kumarcı (Atılğan, 1999: 228).

Tembellik edip, asalak geçinen, zamanını gevezelikle dolduran insanlar toplum tarafından sevilmemişler ve âşıkların şiirlerinde sürekli eleştiri almışlardır.

Âşık Veysel, tembellik edenlerin sonunda aç kalacağını söyleyerek, tembellere yakın olmamak gerektiğini vurgulamıştır:

Dizildik katara durmaz yürürüz
Akın edip gidenleri görürüz
Ya biz niçin seme sarhoş oluruz
Tembelin cebi boş karnı aç olur

Eğer çiftçi isen sarıl tutaktan
Ne ekersen onu biçen topraktan,

Yaklaşma tembele geç git uzaktan

Tembelin çenesi gevezec' olur (Kaya, 2004: 276).

Âşık Sabit Müdâmî, yapılması zor olan işleri önceden düşünmeyip, son anda hırsla kalkıp yapmaya çalışan tembel insanları eleştirmiştir:

Yaman işi düşünmeyen ezelden,

Geleceği, istikbâli lekeler.

Hırs gelip de icrâ eden tezelden,

Dostluktaki ihtimâli lekeler (Özsoy, 1993: 110).

Karabulut da, başkalarının sırtına yaslanarak asalak bir şekilde hayat sürdürenlerin hâlini aktarmıştır:

Asalak geçinen bedava, beleş

Tembelin vücudu bir murdar ileş (Karabulut, 1988: 83).

Abdulahap Kocaman ise, çalışmayan tembel nesli eleştirerek, çalışanların toplum içinde ulaştığı noktaya dikkat çekmiştir:

Gece gündüz çalışıp eller füze yaparken

Bizler koyu gölgede yattık elhamdülillah

Modaya önem verdik gücümüzle sarıldık

Çalışmayı bir kenara ittik elhamdülillah (Atılğan, 1999: 225).

Yukarıda üzerinde durduğumuz tiplerin yanı sıra daha pek çok olumsuz tip, âşık şiirinde varlığını göstermektedir.

3.1.2. Sosyal Kurumlarda Yaşanan Olumsuzluklara Yönelik Eleştiri

Âşıklar toplum içinde gördükleri olumsuz tipleri eleştirmenin yanı sıra devlet ve devletin çeşitli organları ile diğer kurum ve kuruluşları da eleştirmekten çekinmemiş ve devlet yönetimine seslenmiştir.

3.1.2.1. Devlet ve toplum ilişkisine yönelik eleştiri

XX. yüzyılda âşıklar tarafından, dönemin siyasî sorunları ve devlet yönetimindekilerin yanlış politikaları yüzünden halkın içine düştüğü çaresizlikleri anlatan eleştiriler yazılmıştır. Âşık Mehmet Yakıcı, hükümetin halkın sorunlarıyla ilgilenmemesini şu dizeleriyle eleştirmiştir:

Dünya böyle bir kararda kalmıyor
Hükümet de hâlimizi bilmiyor
Düşenin elini kimse almıyor
İy'olmuyor gayrı bizim yaramız (Yakıcı, 1992: şiir no:63).

Âşık Mehmet Yakıcı bir başka şiirinde, zaten verimsiz olan tarladan az bir hasat alınırken, bir yandan da devletin açtığı dairelerin ekine az para vermesinden duyduğu üzüntüyü aktarmıştır:

Eskâ diye açmışlar bir dâire
Bunun da derdine bulunmaz çâre
Bir dönüm ekine üç lira para
Bizim hâlimizi bilsin Fethi Bey

Çalıştım çifttime yapmadım hile
Yüz elli dönümden çıktı on kile
Benim tohumuma yetmiyor bile
Bizim hâlimizi bilsin Fethi Bey (Yakıcı, 1992: şiir no:79).

Âşık Talibî Coşkun şiirinde, kendisinin zengin olduğunu zannedenlere, bunun asılsız olduğunu söyleyerek devleti eleştirmiştir:

Devlet fukaranın başına konmaz
Yavandır ekmeği hiç susuz yenmez
Her adama varıp halim şu denmez
Gönül ayran ister keş bulunur mu (Kaya, 2005: 135).

Türk İstiklal Savaşı yıllarında hükümetin düştüğü durumu Karabulut şöyle aktarmıştır:

Donanması Marmara' ya dolmuştu,
Ahalinin beti benzi solmuştu,
Hükümet adeta teslim olmuştu.
Bu Türklük namına ar' dı bilesin (Karabulut, 2002: 121).

Karabulut, savaş döneminde devletin yönetimi düzgün bir şekilde ele alamayışını eleştirmiştir:

Gidiyordu koca devlet nereye,
Çare bulan yok idi bu yareye.

Zaman kaybederken böyle boş yere,
Eğilen yok milletteki cevhere (Karabulut, 2010: 29).

Cumhuriyet ilan edilmeden önce büyük bir yoksunluk içinde olan toplum, 29 Ekim 1923' te Cumhuriyet' in ilan edilmesi ile birlikte büyük bir huzura kavuşmuştur. Karabulut şiirinde, Cumhuriyet öncesi dönemde toplumun yaşadığı olumsuzlukları ortaya koymuştur:

Gördük ki halkın dertleri çoktur,
Hekimi, ilacı, bakanım yoktur,
Olduk kendimize kendimiz doktor,
Müzmin yaraları sardık efendim (Karabulut, 2002: 139).

Yılların birikmiş ihmallikleri,
 Koymuş idi bizi herkesten geri,
 Kapattırmak için mesafeleri,
 Başı her çareye vurduk efendim (Karabulut, 2002: 140).

Devletlerin yönetim şekillerin milletten millete değiştiğini ama hepsinin kendine has kötü bir yanı olduğunu dile getiren Karabulut, şiirinde Cumhuriyet rejimini ön plana çıkarmıştır:

Nice devlet şekli, nice millet var,
 Her birinde başka başka illet var,
 Bunda ne esaret ne de zillet var,
 Karanlığı boğan nur cumhuriyet (Karabulut, 2010: 104).

Karabulut bir başka şiirinde, devletle ilgili kavramların var olduğunu, ancak toplumun yani halkın bundan bihaber olduğunu şu şekilde aktarmıştır:

Ne demokrasi vardı, ne cumhuriyet,
 Adı vardı, kendi yoktu hürriyet,
 Doğduysa da iki kez meşrutiyet,
 Sade adın tanıyordu bu millet (Karabulut, 2002: 162).

Öğle bir idare ki sürüp giden,
 Halkın söz hakkı yoktu eskiden,
 Dünyada yaşanan demokrasiden,
 Nasip olmamıştı hiç bu millete (Karabulut, 2010: 102).

Geçimini topraktan kazanan yerlerde devletin verimli tarım alanlarını başka şekillerde kullanması çiftçiyi ve halkı endişeye bürümüştür. Karabulut da, devlete seslenerek bu durumu eleştirmiştir:

Hep devletler tarımını korurken
 Geleceğe büyük önem verirken
 Bizde kıraç, kısır yerler dururken
 Öz toprağa kıyılıyor ne hazin

Düz ovaya fabrikalar kurarken
 Ana katloluyor evlat doğarken
 Elimizle kaş yapmaya bakarken
 Gözlerimiz oyuluyor ne hazin (Karabulut, 1988: 74).

Verimli topraklara sahip olan Çukurova bölgesinin beton yığınları altında kalmasının doğurduğu sonuçları Karabulut şiirine aktararak, devletin bu gidişata dur demesini beklemiştir:

Bizlere ne söyler gelecek torun
 Ekmek gerekmez mi onlara yarın
 Beton binaların, fabrikaların
 Altında kalıyor Çukurovamız

Bu gidişle baştan başa dolacak
 Köy, şehir birleşip kent olacak
 Çukurova adı dilde kalacak
 Artık kayboluyor Çukurovamız (Karabulut, 1988: 92-93).

Devletin savaş dönemindeki yetersizliklerine şiirlerinde sıkça yer veren Karabulut, “Turp Destanı” adlı şiirinde turpların tarlada kalıp para etmemesini de devlet yönetiminin doğurduğu bir sonuç olarak nitelendirmiştir:

Bazı yıllar mevsim uygun gitmiyor,
 Tarlada kalıyor, paha etmiyor,
 Devlet baba buna el uzatmıyor,
 O zaman düşüyor hep zarar turp (Karabulut, 2002: 449).

Âşık Sefil Selimi, “halka hizmet edeceğiz” diyerek öne çıkanların, verdikleri sözleri zamanında yerine getirmediklerini vurgulamıştır:

Halka hizmet, Hakk’a hizmet diyorlar,
Hizmete başlanmaz, bu ne biçim iş?
Neden savaş açıp adam yiyorlar?
Yamyamlık boşlanmaz, bu ne biçim iş? (Kaya, 2001: 59).

Âşık Sefil Selimî bir başka şiirinde, kendi çıkarları uğruna iş yapan siyasetçilerin yaptıkları yolsuzlukları ve kötü yönetim anlayışlarını eleştirmiştir:

Başta geçen yurdu ediyor talan
Âhali inerken kol gezer yalan
En çok seviliyor en fazla çalan
Canlı canlı kabre tıktılar bizi (Kaya, 2001: 177).

Bu tür eleştirilerde; yönetimdeki bozukluklar, çikara dayalı ilişkiler çarpıcı bir şekilde dile getirilerek halkın yönetime bakışı ve nasıl bir siyasete hasret kaldığı ortaya koyulmuştur.

3.1.2.2.Devlet görevlilerine yönelik eleştiri

Devletin işlerini yürütmekle görevli birçok alt organ bulunmaktadır. Bu organlar bazı durumlarda yetkilerini yanlış bir şekilde kullanarak, toplum yapısına aykırı davranışlarda bulunmaktadır. Âşıklar da görevini yanlış yönde kullanan bu kişileri şiirlerinde eleştirmişlerdir. 1916 senesinde Göçü Köyü’ nün muhtarlığını yapan Âşık Mehmet’ e; mıntika çavuşu her hafta Kavak mıntikasına gelerek kendisine tekmil vermesini emreder. Âşık Mehmet Yakıcı verilen bu görevden dolayı muhtarlık görevinden bıkmış ve şu mısraları dile getirmiştir:

Muhtarlık bir zora varıyor gayrı
Muhtarlığın bize olmuyor hayrı

Gezdirecekler bize dağı bayrı
Benim gezecek bir teyyârem mi var

Herkes hanesinde sürdürü sefayı
Muhtarlıktan bulmam ben de vefayı
Âşığa etmen siz çoru cefâyı
Benim de sizinle bir devam mı var (Yakıcı, 1992: şiir no:8).

Günün birinde Âşık Mehmet, amcasının oğlunu evlendirmek üzere Konya' ya gelir. Nikâh meselesini halletmek için de Polatlar mahallesinin hem imamı hem de muhtarı olan Ömer Efendi' ye gider. Hatip Ömer Efendi izin kâğıdını ancak on liraya mühürleyebileceğini söyler. Âşık Mehmet' in teklif ettiği iki lirayı kabul etmez ve on lira ister. Muhtarın aç gözlülüğüne üzölen Âşık Mehmet Yakıcı da şiirinde muhtarı eleştirmiştir:

On liradan aşığı almam dedi
İki lirayı da aldı da yedi
Tanımadı kuru kulaklı gidi
Alıp on lirayı koydun mu yezit

On liradan aşığı almam derdi
İki lirayı da ele geçirdi
Benim paraynan da kahve içirdi
Tanıttın kendini âleme yezit (Yakıcı, 1992: şiir no:32).

Satılan malların fiyatı, temizliği vb. konularda görevli olan zabıta memurları, malına güvenmeyen satıcılardan tarafından sevilmemektedir. Âşık Talibî Coşkun, Kayseri' de bir pazarda pazarcıların korkulu rüyası haline gelen zabıta memurlarını "Çarşı Ağası" şeklinde isimlendirerek eleştirmiştir:

Kimi der ki "Çarş' ağası geliyor"
Hemen yakasını ele doluyor

Kimi korkusundan kaçıp soluyor
Kayseri’de bir pazara uğradım

Bu çürümüş diye meyveyi döker
Bakkallarda neylesin boynunu bükerek
Sepetler devrilir üzümler akar
Kayseri’de bir pazara uğradım (Kaya, 2005: 196).

Osmanlı döneminde padişah, memleketin sahibi sayılmış, halkının malı ve canı üzerinde hakkı olmuştur. Kısacası tüm güçler padişahın elinde olmuştur. Âşık Efkârî, padişahlık ve padişahlığın gölgesi altında kalmış halkın hâlini şu şekilde aktarmıştır:

Saltanat elinden ne melûl kaldın
Döktün gözlerinden sel Anadolu
Sâde saraylara kıymet vermişler
Görmemiş vesait, yol Anadolu

Zulmünden hareler yaşarmamışlar
Saltanatçıların düşünmemişler
Kahraman erlerin kurban etmişler
Kalmışsın sanki bir çöl Anadolu (Rayman, 1998: 260).

Âşık Efkârî bir başka şiirinde ise, memleketin saltanat dönemindeki olumsuz hâlini yansıtmaya devam etmiştir:

Saltanat elinden yurt kayıp oldu
Ağlasak ne olur gülsek ne olur?
Dinleyen yok dava dert kayıp oldu
Yaşasak ne olur ölsek ne olur?

Dahi kıymet almaz bir güle döndük
 Eli kolu bağlı bir kula döndük
 Her yelken işleyen bir göle döndük
 Boşalsak ne olur dolsak ne olur? (Rayman, 1998: 268-269).

Yöneticileri doğrudan doğruya karşısına almak istemeyen Âşık Ali İzzet Özkan; mazlum köylü ile uğraşıp onlara zalimce davranan, onları birbirine düşüren, sahtekârlık yapan muhtara “felek “ adını vermiş ve ellerindeki yetkiyi kötüye kullanan bu tür devlet görevlilerinin çektirdiklerini şiirinde işlemeye çalışmıştır:

Alçak Felek kalleş Felek kel Felek
 Aslanı tilkiye boğduran sensin
 Su vermez kimseye boş delik külek
 Mazlumun gözünü oyduzan sensin

Gündüz külahlısın gece silahlı
 Köyün sahtekârı şeytan külahlı
 Din iman yoksulu kızıl bayraklı
 Halkı birbirine kızdıran sensin (Başgöz, 1994: 155).

Devlet kurumları içerisinde önemli bir yere sahip olan ordu, donanmasıyla birlikte âşıkların şiirlerine konu olmuştur ve orduda yaşanan bozulmalar onların sayesinde dış dünyaya aktarılmıştır. Âşık Ali İzzet Özkan, ordunun yanlış yolda ilerlemesinin halkın üzerinde bıraktığı izleri dile getirerek, orduyu eleştirmiştir:

Ölenler kurtuldu eyvah sağlara
 Şer yağmuru yağdı bu yıl dağlara
 Hırsızları bekçi ettik bağlara
 Yaman oldu hallarımız partimiz

Köylü can veriyor şehirli hasta
 Her evde bir ölü var gibi yasta

Türkler Müslümanlar demir kafeste

Kör şeytana uydu yiğit ordumuz (Başgöz, 1994: 203).

Âşık Ali İzzet Özkan bir başka şiirinde, kendisini yargılayan mahkemelere dönemin hâkimine, savcısına eleştirel bir gözle bakmıştır:

Bir hâkim senden davacı olursa

Hiç o mahkemede adalet m'olur

Müddey' umum (savcı) şahitliğe gelirse

Haktan gayri bize imdat mı olur

Sorulmaz oldu fukaranın ahvali

Kurtarır beladan zengini malı

Hâkim bey yutarsa beş katman balı

Haklı davan haksız olur katm olur (Başgöz, 1994: 36).

Karabulut da, halkın geleceğinin saltanat mensupları tarafından belirlenmesine, tüm hâkimiyetin saltanat tarafından sağlanmasına dayanamamış ve saltanatın yönetim anlayışını eleştirmiştir:

Başımızda olan bir padişahı,

Halkın üstündeydi saltanat tahtı,

Ona bağlı idi ulusun bahtı,

Bunu kader sanıyordu bu millet.

Vatan onun idi, millet onundu.

Baba malı idi, devlet onundu.

Hâkimiyet, selâhiyet onundu,

Korkusundan sayıyordu bu millet. (Karabulut, 2002: 161).

Karabulut diğer şiirlerinde ise yönetimin saltanat tarafından sağlandığı dönemlerde halkın seçme ve seçilme hakkının olmadığını vurgulamıştır:

Halkın ne söz hakkı vardı ne oyu,
 Uyutulmuş idi asırlar boyu,
 Mutlak hâkim idi, Osmanlı soyu,
 Uyandı silkindi durdu bu millet (Karabulut, 2010: 97).

Millet hanedana karşı gelmezdi,
 Seçilme bilmezdi, seçim bilmezdi,
 Kimse bir çift söze kadir olmazdı.
 Halk sessiz uyurdu bilesin oğul. (Karabulut, 2010: 98)

Atatürk' ün subay olmasıyla birlikte ülkenin dört bir yanını dolaştığını söyleyen Karabulut, asker de dâhil olmak üzere ülkede bir düzensizlik yaşandığını görmüş ve bu düzensizlikleri eleştirmiştir:

Asker sivil bütün işler bozuktur.
 Bu devlete, bu millete yazıktır (Karabulut, 2010: 12).

3.1.2.3.Aile ve toplum ilişkisine yönelik eleştiri

Terbiye, eğitim, ahlâk toplum tarafından istenen değerlerdir. Aile kurumunun önemli bir görevi de toplumsal kültürün devamını sağlayacak şekilde çocuklar yetiştirmektir. Âşık Mehmet Yakıcı, iyi yetiştirdiğini düşündüğü hâlde kendisine dert vermekten başka bir şey yapmayan, ailesini, atasını tanımayan oğlunu eleştirmiştir:

Bir oğlum var feraseti pek kısa
 Günde sabaha dek ederim tasa
 Para ister harcamaya bir kasa
 Sersem sersem şu dünyada geziyor

Ne babayı tanır ne de anayı
 Yanına almış da nazlı sunayı

Bir oğlum var günde işler zinayı
Bunu böyle hangi kitap yazıyor (Yakıcı, 1992: şiir no:71).

Cemal Hoca, belli bir makama geldikten sonra ailesini, atasını beğenmeyen çocukları eleştirmiştir:

Memur olur babasını beğenmez
Künyesinde dedesini beğenmez
Teres oğlu ninesini beğenmez
İncelesen soyu çıkar Vartan'â (Turan, 2007: 44).

Âşık Veysel, toplumun temel taşı olan aile mefhumunun bozulduğunu ve ana-baba sözü dinleyen, atasına sahip çıkan gençlerin gitgide kaybolduğunu, artık çocuklardan hayır beklenemeyeceğini vurgulamıştır:

Ağlasam ağlanmaz gülsem gülünmez
Yusam temizlenmez silsem silinmez
Ata nedir baba kimdir bilinmez
Atayı babayı sayan kalmadı (Kaya, 2004: 139).

Evlattan uşaktan fayda bekleme
Binde bir bulunur o da tekleme
Cahil insan gül ise de koklama
Ayvası turuncu nar belli değil (Kaya, 2004: 182).

Âşık Veysel bir başka şiirinde ise, gençlerin yanı sıra ebeveynlerde de sıkıntıların ortaya çıktığını vurgulamaya çalışmıştır:

Terbiye kalmadı ebeveynde
Lezzet yok dünyanın hiçbir şeyinde
Herkes alır satar kendi reyinde
Kimsenin kimseye zoru kalmadı (Kaya, 2004: 137- 138).

Âşık Talibî Coşkun, büyük sözü dinlemeyen, harama el uzatıp asileşen çocukların aile içerisindeki tutumlarını aktarmıştır:

Helâl haram karıştı ekinler iyi bitmiyor
Küçükler hep asi oldu büyük sözü tutmuyor
Onun için başımızdan ukubetler gitmiyor
Büyük küçük belli değil söz dinlenmez bu sene (Kaya, 2005: 355).

Fehmi Gür de, aileyi oluşturan fertlerin her birinde çözümler tespit etmiş ve şiirlerinde bu durumu yaşanan zamandan hareketle eleştirmiştir:

Onun tatlı sözü kalır mı yerde?
Anayı- babayı tanıyan nerde,
Hiç hayır kalmamış avratta erde,
Söze gelen yoktur Kur'an neylesin? (Çiftlikçi, 2000: 551).

Havada turnayı gözünden vuran,
Paralı parasız kim diye soran,
Kızı satıp kemerini dolduran,
Kafasını diken babalar varmış (Çiftlikçi, 2000: 726).

Aile kavramına önem veren Fehmi Gür, çoğu şiirine bunu yansıtmış ve zaman içerisinde aile bireyleri içinde oluşan olumsuz tavırları açıklama ihtiyacı hissetmiştir:

Babada şefkat yok, evlatta hürmet,
Yılan olmuş, birbirine saldırır,
Kadınlarda iş yok, erlerde gayret,
Yılan olmuş, birbirine saldırır (Çiftlikçi, 2000: 681).

Kız anayı bilmez, oğul babayı,
Her biri bir yere kurar obayı;
Dinleyip işitmem kaba sabayı
Atadan nasihat alan haniya? (Çiftlikçi, 2000: 807).

Ebeveynler çocuklarını yetiştirirken aileyi bir arada tutan değerlerin farkında olmazlarsa bireyler arasında istenmeyen bir güvensizlik ve çatışma ortamı oluşur. Karabulut da şiirinde, böyle bir durumun yaşanmaması için ebeveynlerin çocuk yetiştirirken daha dikkatli olmaları gerektiğini hatırlatmıştır:

Aldırmazsa ana, baba
Çocuk büyür kaba saba
Çamur dönüşür mü kab'a
Yoğrulup sıfatlanmazsa (Karabulut, 1988: 9)

3.1.2.4.Medyaya yönelik eleştiri

Basın- yayın organlarının halkı bilgilendirip eğitmek yerine içi tamamen boş şeylerle insanları oyalamasını tasvip etmeyen âşıklar şiirlerinde bu konuya ağırlık vermişlerdir. Âşık Veysel, basın yayın organlarının tarafsız bir şekilde davranmalarını, toplumu esaret altına sokmamalarını istemiştir:

İradyo denilen milletin malı
Neşriyatlar tarafsızca olmalı
Hâkimiyet milletindir bilmeli
Esaret yok hep millet var bu yolda (Kaya, 2004: 100).

Fehmi Gür, teknoloji adı altında ortaya çıkan televizyon vb. araçların ahlakî açıdan götürdüklerini eleştirmiştir:

Her odada bir sinema seslenir,
Cehennem yolu mu, cennet yolu mu?
Duyan gelir karşısına yaslanır,
Cehennem yolu mu, cennet yolu mu?

Babamız dedemiz görmedi bunu,
Hak bilir yakındır dünyanın sonu,

Erkekler, kadınlar değişti donu,
Cehennem yolu mu, cennet yolu mu? (Çiftlikçi, 2000: 747).

Karabulut da şiirinde, eskiye özlem duyarak televizyonla birlikte kaybolan
yaşanmışlıkları aktarmıştır:

Evvel kış günleri uzun geceler,
Söylenirdi masallar, bilmeceler,
Televizyon kayıp etti niceler,
Öldürdü çok şeyi feraset burda. (Karabulut, 2002: 334)

Karabulut, basını arkasına alarak Atatürk' ün getirdiği ilke ve inkılâplara tepki
gösterenleri eleştirmiştir:

Saltanatı yıktı diye Atatürk,
Tepki ile karşılaştı çok büyük,
Onu düşürmeye zayıf ve küçük,
Basında başladı ters neşriyata (Karabulut, 2002: 133).

Gazetecilerin yalan yanlış bilgilerle haber hazırladıklarını eleştiren Karabulut,
gazetelerle ilgili şunları söylemiştir:

Ferda ve Son Posta sahibi Türk' tü,
Türklüğün yitirmiş birer hödüktü,
Akılsız başları kendine yükü,
Sarmıştı onları dalâlet, kardaş.

İşgalciyi öğer yazarlar idi,
Milliyetçilere kızarlar idi,
Kurtuluş harbinden bizarlar idi,
Yoktu onlarda cibiliyet, kardaş (Karabulut, 2002: 312).

Basın- yayın organlarının sırf reyting uğruna yaptıkları programlar tamamen boş olmakla birlikte büyük bir izleyici kitlesini de kontrol altına almaktadır. Bunun sonucunda düşünmeyen, üretmeyen bir nesil yetişmektedir. Âşıklar da bu konuya şiirlerinde ağırlık vererek basın- yayın organlarının durumu kontrol altına almalarını istemektedir.

3.1.3. Sanat Alanındaki Yozlaşmaya Yönelik Eleştiri

XX. yüzyılın başlarında âşıklık geleneğinin icra edildiği tekke, han, saray vb. mekânların ortadan kaldırılması âşıkları olumsuz yönde etkilemiş ancak Cumhuriyet 'in ilan edilmesiyle birlikte âşıklık geleneği yeniden önem kazanmaya başlayarak, farklı ortamlarda gelişimini sürdürmeye devam etmiştir. Bu yüzyılda âşıklar sanatın toplum içerisindeki yerini belirlemeye çalışarak, sanat alanında yaşanan bozulmaları ortaya koymaya çalışmışlardır.

3.1.3.1.Sanat, siyaset ve toplum ilişkisine yönelik eleştiri

Toplumu ilgilendiren pek çok kavram birbiriyle bağlantılıdır. Âşıklar şiirlerini ortaya koyarken bazen sanatın içine siyaseti, bazen de siyasetin içine sanatı karıştırmışlardır. Sanat, Türk toplum hayatında önemli bir yere sahiptir. Belli bir eğitimden geçerek bugüne gelen sanatçılar her döneme damgasını vurmuşlardır. Hatta çoğu kez yaşanan dönemle ilgili herhangi bir bilgiye ulaşmak istendiğinde, o dönemdeki sanat anlayışını da göz önünde bulundurmak gerektiği düşünülmüştür. Âşıklar da toplumun hâlini aktaran sanatı ve sanatçıyı eleştirirken duruma titizlikle yaklaşmışlardır. Cemal Hoca, sanatçı olmayıp toplum içerisinde “şairim” diye dolaşan yalancı şairleri eleştirmiştir:

Yalancı şairler sarmış cihânı
Boş söze lâf çeker dudakçasına
Her bir kâğıdına saçma sapanı
Rast geldikçe yazar sarsakçasına

Tülek tilki gibi çıkar yuvadan
 Zülâl bal umarmış bir boş kovadan
 Karakarga sürüleri ovadan
 Kırr çekip geçerler laklakçasına (Turan, 2007: 65)

Abdulahap Kocaman, Hasan Özkan' ın yazdığı şiir şeklindeki mektuba aynı şekilde cevap vermiş. Mektubunda memleket hakkındaki siyasi görüşlerini sanatı aracılığıyla dile getirmiştir:

Anlamışsın şiirimde ayağı
 Sözlerimi kınamışsın bayağı
 Sen yeseydin yediceğim dayağı
 Geberirdin kusa kusa Hasan'ım

Ayip mıdır iktidara çattığım
 Yalan mıdır hapislerde yatdığım
 Anasını avradını sattığım
 Karı olduk bir terese Hasan' ım (Atılğan, 1999: 221)

3.1.3.2.Âşık sanatının yozlaşmasına yönelik eleştiri

Âşıklar, kendi aralarında geçen birtakım olaylardan dolayı bazen âşık karşılaşmalarında; karşılarındaki âşığı küçük düşürmek, alay etmek, incitmek maksadıyla onların sanatlarını eleştirmişlerdir. Cemal Hoca, Âşık Dursun Cevlânî' nin âşıklık sanatını eleştirerek toplumdaki yerini belirlemeye çalışmıştır:

Kars'ın Ağyar köylüsünden
 Batakçı Dursun Cevlânî
 Senden vurur, benden kapar,
 Otlakçı Dursun Cevlânî

Halkın malını devşirir
 Kendi üstüne tapşırır

Kaf dağından kar aşırır

Kayakçı Dursun Cevlânî (Turan, 2007: 126-128).

Âşık Efkârî, Âşık Huzurî' ye seslenerek, sanatında eskidiğini hatırlatmıştır:

Efkârî sözlerim her sözün hası

Hasım bizden sürer aşkın davası

Gayetle eskimiş çıkmıyor sesi

Yusufel zurnası Âşık Huzurî (Rayman, 1998: 279).

Âşık Efkârî bir başka şiirinde ise, Âşık Yakubî' nin yaptıklarını ona yakıştıramayıp eleştirmiştir:

Ey derim kötü sözlere

Başka ne derim sizlere

Senin gibi soysuzlara

Sırtına palan yakışır (Rayman, 1998: 287).

Âşık Efkârî ve Âşık Müdamî karşılaşmasında; Âşık Efkârî, Âşık Müdamî' yi küçük düşürmek için onu hayvan yerine koymuştur:

Gece çayırılıkta bir panda bulsan

Bir tahla yapardım Âşık Müdamî

Arkana varılmaz yem zamanında

Bir çiftte çarpardın Âşık Müdamî (Rayman, 1998: 283).

Âşık Sabit Müdâmî ve Ummani arasındaki bir atışmada da Müdâmî, yeni âşıklığa başlamış olan Ummani' yi sanatında zorlamaya çalışmıştır:

Müdami: Elimize düştü yeni bir âşık

Kolayca bir şeyler sorayım gitsin

Sazını çalamaz, yol verir âşık,
Uğraşayım biraz, yorayım gitsin.

Ümmani: Burası bellidir irfan mekânı
Güzelce bir dîvân kurayım gitsin.
Geldi şimdi atışmanın zamanı,
Kılıcı boynuna vurayım gitsin (Özsoy, 1993: 219-220).

Âşık Sabit Müdâmî ve Canani arasında geçen bir karşılaşmada âşıklar sanatlarını
konuşturmuşlardır:

Canani: Her âşık çekemez okuyla yayın
Çalıp çağıralım bir âlem olsun
Cihani çınlatır gönül hayhayım
Gülüp söyleyelim bir âlem olsun

Müdami: Okuna güvenme kırıktır yayın
Bu bağda hem gülüm hem lâlem olsun.
Lûtfen ey bilginler heceyi sayın
Yazmak isteyenler yek kalem olsun. (Özsoy, 1993: 256)

Karslı Âşık Hamit İlhami ile Abdulvahap Kocaman arasında geçen bir atışmada
Abdulvahap Kocaman sanatının gücünü ortaya koymuştur:

İlhami: Bakın Adana'dan bir deli gelmiş
Ben bunu meydandan tez çıkartırım
Doksan dokuz âşık kovdum meydanda
Bir de bu giderse yüz çıkartırım

Kocaman: Yazdım şiirimi eyledim beste
Bugün söz içinden söz çıkartırım
Ben bir hızarcıyım sen bir kereste

Biçerim ortadan saz çıkartırım (Atılğan, 1999: 209)

Abdulvahap Kocaman, Âşık Abdullah Demircioğlu' nun yazdığı şiir şeklindeki mektuba aynı şekilde cevap vermiştir. Mektubunda âşıklık konusunda kendisini yükseklerde gören, kendisiyle bir yarış haline giren âşığa, bunun mümkün olmayacağını eleştirel bir şekilde açıklamaya çalışmıştır:

Âşık sen meydana hızlı girmişsin
Yere hızlı düşüp kırılmayasın
Benden hızlı kaçan olmaz demişsin
Koşuda çarçabuk yorulmayasın

Gel kardaşım böyle olma haşarı
Sen karşımda yapamazsın başarı
Haşa sözüm mencilisten dışarı
Sen oraya sürgün sürülmeyesin (Atılğan, 1999: 216).

Âşıkların birbirlerini hedef aldığı bu tarz karşılaşmalarda, âşıklar birbirlerinin kusurlarını, ayıplarını, kendilerine göre kötü ve olumsuz yönlerini eleştirmişlerdir.

Edebiyat dille gerçekleştirilen bir sanat etkinliğidir ve edebiyatın asıl amacı sanatın önemli bir ögesi olan estetik zevki dil yoluyla aktarmaktır. Sanatta, edebiyatta toplumların onlara verdiği değerle ayakta kalmaktadır. Toplumdaki bozukluklar sanata ve sanatçıya olduğu gibi edebiyata ve edebiyatla uğraşan kimselerin diline de yansımaktadır.

Âşık Kul Gazi, sanatın birçok alanında olduğu gibi edebiyatın da, Türkçenin de XX. yüzyılda eskiye oranla değerini gitgide kaybettiğini, yazarların ve şairlerin dillerinin bozulduğunu, ölçüsüz şiir yazdıklarını eleştirel bir dille açıklamıştır:

Ne yazarlar ne şairler,
Bozuk düzen hep şiirler,
Başına tünemiş körler,

Ela gözle bakınamaz. (Gazi, 2000: 80).

Çeşit çeşit kılık kıyafet çıktı,
Törelerimizden soysuzlar bıktı,
Güzel Türkçemizi temelden yıktı,
Manasız mantıksız sözden usandım (Gazi, 2000: 179).

3.1.3.3.Sanattaki üslup ve saygınlık kaybına yönelik eleştiri

Bu yüzyılda âşıklar, özlemlerinin, isteklerinin, sıkıntılarının, kırgınlıklarının, ümitsizliklerinin nedenini yaşadıkları çeşitli sorunlara bağlayarak doğrudan doğruya kendilerini ya da yaşamlarını eleştiri konusu yapmışlardır. Böylece toplum içerisindeki aksaklıkları, halkın yaşadığı sorunları da dile getirmişlerdir. Âşıklar, yaşadığı anları daha farklı bir tarzda anlatarak, abartarak, yalan söyleyerek bazen dinleyenleri yanıltmışlardır. Bu şekilde, her âşığın farklı bir dili ve üslûbu olduğunu vurgulamışlardır.

Çoğu âşık kendisinin ne hâlde olduğunu unutup, dünya güzeli bir sevgili istemiştir. Âşık Veysel' de bu isteklerini şu şekilde aktarmıştır:

Karanlıkta ayna görse ay sanır
Ürüyada şarap içer mey sanır
Mezarlığa yol uğrasa köy sanır
Gözleri kararmış duman âşıklar

Kabını yumaya bulamaz karı
Hint'ten Hindistan'dan bahseder yâri
Beğenmez topalı bulamaz körü
İsterler bir başı keman âşıklar (Kaya, 2004: 242).

Âşık Veysel bir başka şiirinde ise, körlüğünün yaşattığı bunalımla benlik arayışına girmiş ve kendisini eleştirmiştir:

Yıllarca aradım kendi kendimi
 Hiçbir türlü bulamadım ben beni
 Hayal mıyım ürüya mı bilinmez
 Hiçbir türlü bulamadım ben beni

İnsan mıyım mahlûk muyum ot muyum?
 Ekilir biçilir bir nebat mıyım?
 Yoksa görünüşte bir sıfat mıyım?
 Hiçbir türlü bulamadım ben beni (Alptekin, 2004: 207).

Sanata verilen değerin gerek toplum içerisinde, gerekse âşıklar arasında gitgide yok oluşu âşıkları derinden etkilemiştir. Âşık Veysel de, âşıklıklarıyla övünüp, ağzında sır tutmayan âşıkları ve onların yaşam biçimlerini ortaya koymuştur:

Ağzına geleni hemen atarlar
 Ben âşığım diye çalım satarlar
 Haram demez helâl demez yutarlar
 Bibersiz baharsız çemen âşıklar (Kaya, 2004: 242).

Âşık Efkârî, şair ya da âşık olmayıp ortalıkta “şairim” diye geçinenlerin şiirden anlamadığını söyleyerek, âşıklık sanatının niceliklerini ortaya koymaya çalışmıştır:

Sıfır numaradan mezun olanlar
 Şöhret bulur menzil alır bay gibi
 Gece kendi gölgesinden korkanlar
 Gündüz okun kullanıyor yay gibi

Gâhi ben her işte mahirim diyor
 Kasaba beğenmez şehirim diyor
 Bir saz ele alan şairim diyor
 Çıkar oynar er meydanda tay gibi (Rayman, 1998: 263).

Âşık Efkârî bir başka şiirinde ise, âşıkların yerine, zamanına uygun olarak sanatlarını icra ettiklerini ve doğru yoldan şaşmadıkları söylemiştir:

İnkârcılar zümresinden değiliz
İkrara itiraz sözümüzde yok
Her ne desek lââyık ile söyleriz
Asla kararacak yüzümüzde yok

Âşıkız değişmez asla huyumuz
Ruhumuz bambaşka ozan soyumuz,
Yolunmak için yoktur bir tek tüyümüz
Bizim her tarakta bezimizde yok (Rayman, 1998: 265)

Âşık Ali İzzet Özkan, ahlakî değerlerini kaybetmiş bir âşığın, kendisinden ve başkalarından şiir çalıp “Ben yazdım.” diye ortaya çıkıp, âşıklık taslamasını kızgın bir dille aktarmıştır:

Sen âşık değilsin evrakı bozuk
Sazın sesin çirkin horlaksın horlak
Sana lanet olsun soyuna yazık
Din iman yoksulu kavlaksın kavlak

Bazı şair olur şiir yazarsın
Ahmet’ten Mehmet’ten alır düzersin
Sahipsiz it gibi köy köy gezersin
Şaşarım aklına ahmaksın ahmak (Başgöz, 1994: 109).

Fehmi Gür, hiçbir şeyi bilmeyen ancak her şeyden anlarım diye ortalıkta gezen âşıkların sanatlarını ve kendilerini eleştirmiştir:

Ben âlimim diye kendini öğer,
Oturur kürsüye vaazı bilemez,

Belki dediklerim yüreğe değer,
Sohbeti bilemez sözü bilemez.

Boşuna yellere verir harmanı,
Ne buğdayı kalır ne de samanı,
Bilmem ki âşık mı gezer cihanı,
Düzenli düzensiz sazı bilemez (Çiftlikçi, 2000: 768).

Halkın sözcüsü durumunda olan âşıklar, toplumda yaşanan aksaklıkları eleştirel bir dille ortaya koymuşlardır. Fehmi Gür de şiirinde toplumda kötülüklerin çoğalmasına yer vermiştir:

Güneş de bizden saklar yüzünü,
Duyan olmaz âşıkların sözünü,
Görmeyeyim diyenler yumsun gözünü,
Kötülük cihanda fazla yer aldı. (Çiftlikçi, 2000: 236)

Gözleri görmeyen Fehmi Gür şiirlerinde, uyanılmaz bir uykuya daldığı için kendisini eleştirmiştir:

Uyanılmaz bir uykuya dalmışım,
Şaşırmış yolumu çok yanılmışım;
Gece basmış karanlıkta kalmışım,
Görmem amma, lakin beni gören var (Çiftlikçi, 2000: 602).

Aldanmış giderim dünya varına,
Bir hazırlık yapmadım ben yarına;
Yakma bizi cehennemin narına,
Uykuya dalmışım gel uyar beni (Çiftlikçi, 2000: 295).

Âşık Sefil Selimi, sanatçığından taviz vermeyip, sanatına hiçbir şey karıştırmamasına rağmen üzümlüşünün, yenilişinin altını çizmiştir:

Herhangi bir yana taviz vermedim,
 Sanat icra ettim, ayrı görmedim,
 Hiçbir parti maskesine girmedim,
 Yenildim, üzüldüm arada kaldım (Kaya, 2001: 33).

Abdulahap Kocaman, Kars' ta katıldığı bir âşıklar şöleninde Karslı âşıklar tarafından iyi karşılanmayışını, itibar göremeyişini, onları eleştirerek ortaya koymuştur:

Kars'ta âşıkların yarışması var
 Toplanmış âşıklar papağan gibi
 Okumuş cahiller jüri olmuşlar
 Masaya dizilmiş saksağan gibi (Atılğan, 1999: 211).

Sanatçı yönü zayıf olan âşıkların meydanı doldurup, toplumda yer edinebilmek için siyasi çevrelere yakınlaşarak halk tarafından saygı görmesini ve bundan dolayı da gerçek âşıkların toplum içinde gitgide değerlerini kaybetmelerini, gerekli saygıyı görememelerini Abdulahap Kocaman şiirinde, ön plana çıkarmıştır:

Kıymet verilmemiş gerçek âşıka
 Ne yazık ki meydan kalmış şaşık
 Seni beni getiren yok ışıka
 Bunlar hakikati işgal etmişler

Bütün usta âşıklara tel çekek
 Hep toplanak kürek çekek bel çekek
 Ya susturak ya biz işten el çekek
 Tertemiz sanatı işgal etmişler (Atılğan, 1999: 231-232).

Abdulahap Kocaman bir başka şiirinde ise, âşıklara dil uzatan saygısızları eleştirmiştir:

Âşıklara dil uzatan soytarı
 Beyhude taşlama yatan şairi
 Şairliğin “Ş” harfini bilmezsin
 Bari taşlamaya utan şairi (Atılğan, 1999: 114).

Âşık Kul Gazi, yeni yetişmiş zamane âşıklarının sözleriyle, görgüleriyle vb. özellikleriyle âşıklık sanatından bîhaber olduklarını vurgulamıştır:

İşte böyle zamânenin âşığı,
 Birçoğu aşk nedir, saz nedir bilmez?
 Konuştursan hemen söner ışığı,
 Ağzında geveler, söz nedir bilmez?

Böyle âşık olmaz, sanki şaklaban,
 Sazı koltuğunda tepiyor tapan,
 Bura er meydanı, ne gezer yaban,
 Kâmil insan nedir, yoz nedir bilmez?(Gazi, 2000: 238).

Âşık Kul Gazi bir başka şiirinde, “Ben sanatçıyım. Dolayısıyla her şeyi bilirim, söylerim.” diyen kişilere bunun mümkün olmayacağını anlatmaya çalışarak bu kişilere karşı uyanık davranmak gerektiğini söylemiştir:

Çalıp çağırmakla gurûr getirme,
 Süslü sözler ile saz aldatmasın.
 Basiretle nazar eyle azizim,
 Dalma hayallere göz aldatmasın.

Nicesi bu yolda yıkıldı gitti,
 Gazi’ın yalancıdan bıkıldı gitti,
 Kalbinden imanı çekildi gitti,
 Zahiri gösteriş poz aldatmasın (Gazi, 2000: 189).

Bu tür şiirlerde âşıklar ya birilerini ya da kendilerini eleştirmişlerdir. Kendilerini eleştirmeleri, gerçekte başka kişileri yermelerinin biçimidir. Kendisini felaketlerin kaynağı olarak gösteren âşık, aslında kendinde eleştirdiği özellikleri taşıyan insanları şiirine yansıtmıştır.

XX. yüzyılda, usta- çırak ilişkisi bağlamında yetişen ya da gelenek içerisinde kendini yetiştiren birçok âşık yaşamıştır. Bunun yanı sıra yüzyılın ilk yarısında çok olmamakla birlikte, ikinci yarısında daha çok kendini gösteren yazılı ve elektronik kültür ortamını takip ederek kendini yetiştiren çok sayıda âşık vardır. Belli bir geleneğe bağlı olarak yetişen âşıklarda, kendilerinden sonra gelen bu âşık kafilesini küçümsemişler ve şiirlerinde eleştirmişlerdir.

3.1.4. Yaşanılan Zamana ve Toplumsal, Kültürel Yozlaşmalara Yönelik Eleştiri

Klişeleşmiş bir söz haline gelen Heraklitos'un "değişmeyen tek şey değişimdir" sözünde vurgulandığı üzere, değişim yaşamımızın vazgeçilmez bir unsuru olmuştur. Dünya üzerinde binlerce yıldır küçük ya da büyük boyutlarda değişimler yaşanırken, bu dönemde belki kat kat fazlası yaşanmaktadır. Bilim ve teknolojiye gerçekleşen yenilik ve ilerlemeler, insanların yaşam biçimlerine, sosyo-kültürel ve dinî yapılarına yansiyarak toplumların olumlu ya da olumsuz değişim ve dönüşümler yaşamasına neden olmuştur.

XX. yüzyılda kültürel- toplumsal ve dinî hayatımızda gözlenen değişim, insanların zamanla kendi kültürel değerlerinden uzaklaşarak başka kültürlerin etkisi altına girmelerine ve buna bağlı olarak gelişen toplumsal hayatta birtakım sıkıntılara yol açmıştır. Âşıklar da yaşadıkları dönemin sorunlarını genel olarak eleştirmenin yanı sıra toplum yaşamında gözlemledikleri ve halkı derinden etkileyen belirli sorunları, şikâyetleri de şiirlerine konu edinmişlerdir. Şikâyet ettikleri bu konuları yaşanılan zamanla, toplumsal ve kültürel yozlaşmalarla bağdaştırarak şiirlerine aktarmışlardır.

3.1.4.1.Yaşanılan zamana yönelik eleştiri

XX. yüzyılda eleştiri içerikli şiirlerde en çok işlenen konuların başında zamanın bozulması, dönemde yaşanan olumsuzlukların artması, insanların buna kayıtsız kalmaları gelmektedir. Toplumsal yapının bu şekilde sarsılmaya başlamasıyla birlikte, sosyal düzenin işleyişinde de birtakım sıkıntılar ortaya çıkmış ve toplumsal değerlerde de bozulmalar olmuştur. Bu ortam içinde âşıklarda, zamana bağlı olarak toplum hayatında gördükleri, duydukları aksaklıkları, yaşananları şiirlerine aktararak halkın duygularına tercüman olmuşlardır. Cemal Hoca, dünya düzeninin değişmesiyle, kültürde de olumsuz yönde birtakım değişikliklerin ortaya çıktığını vurgulamıştır:

Erkeklerde izzet yok kadında iffet
Gelinler göstermez asla kemalet
Bâkire kızları sarmış rezalet
Delikanlı olan civan lekeli

Ah vah kimse râh-ı Hüda'ya gitmez
Oğullar babanın sözünü tutmaz
İhtiyarlar ölümünü yâd etmez
Altmış, yetmiş, seksen, doksan lekeli (Turan, 2007: 119).

Âşık Veysel, toplumda beklenmedik değişimlerin yaşanmasını dünya- toplum ekseninde bağdaştırmaya çalışmıştır:

Dünya tebdil oldu durum değişti
Kimi aya gider kimi cennete
Dünya güzellendi, itibar düştü
Anne baba yoksun kaldı hürmete (Kaya, 2004: 131)

Koca dünya vaziyeti değişti
Günde türlü türlü dolap dönüyor

İnsan kanatlandı göklere uçtu
Bilmeyenler eski dünya sanıyor (Kaya, 2004: 275).

Yenidünya düzeninin getirdiği sorumlulukların farkında olmak gerektiğini düşünen Âşık Veysel, ülke kalkınması için çalışmanın, atılım yapmanın gerekli olduğuna inanmış, tembellik yapıp uyuyanları eleştirmiştir:

Karnını doyurmaz tavla domine
Çare düşün bak derdinin emine
Bakma hesabına boş ver cemine
Ne derdine derman ne ilaç olur (Kaya, 2004: 276).

Göklere fırlıyor bu kadar füze
Bu işler ibret değil mi bize
İstiyor aydaki sırları çöze
Uyan bu gaflette uyuma yurttaş (Kaya, 2004: 285- 286).

Âşık Veysel şiirlerinde, bereketin kalmadığı, herkesin kafasının dikine gittiği, doğru söz söyleyenin kalmadığı bu zamandan şikâyetle bulunmuştur:

Ne acayip bir zamana uğradık
Kanaat bereket biri kalmadı
Ahir şer demişler sözleri sadık
Ataların sözü geri kalmadı (Kaya, 2004: 137-138)
Bozuldu kalmadı dünyanın tadı
Doğru söz nasihat duyan kalmadı
Herkes kafasınca eyler inadı
Gittiğin yol yanlış diyen kalmadı (Kaya, 2004: 139).

Kendine özgü genetik bir yapı ile doğan insan aynı eşsiz tasarım ile benliğini devam ettirmiştir. Bu yüzyılda yaşayan atalarımız da bir devletin yıkılıp yerine yenisinin kurulması gibi çok büyük bir dönüşüme tanıklık etmiştir. Bu dönüşümlerin

olumlu ve olumsuz etkileri de topluma yansımıştır. Âşıklar da bu dönemin olumsuz özellikleri üzerinde durarak insanlık âleminin gittiği noktayı belirlemeye çalışmıştır. Âşık Talibî Coşkun, maaşlarının azlığından dert yanan memurların, doğru davranışlar sergilemeyen insanların üzerindeki memnuniyetsizliği dile getirmiştir:

Memurlar diyor ki “Maaş artmıyor
Rakıya şaraba para yetmiyor
Çalarım çalarım düdük ötmüyor
Sazıma kuvvetli bir tel olmalı (Kaya, 2005: 359).

İnsanlarda doğru hareket yoktur
Sonra nimetlerde bereket yoktur
Küçükten büyüğe itaat yoktur
Azaldı medeni temiz insanlar (Kaya, 2005: 372).

Âşık Efkârî, doğrunun yanlışın ne olduğunun bilinmediği bu dönemde etrafından habersiz bir şekilde dünü unutup, bugünü yaşayanları eleştirmiştir:

Bugün bulduk diye dünü unuttuk
Nâmert çağırırız bazı mertleri
Öyle bir zamana geldik yetiştik
Aç tilkiler meydan okur kutlara (Rayman, 1998: 263).

Öyle bir zaman geldik yetiştik
Ne bilmeyen belli ne bilen belli
Her şeyi dinledik şaştık da kaldık
Ne eğri, ne doğru ne yalan belli (Rayman, 1998: 265).

Yaşanılan zamana bağlı olarak yeni nesilde bozulmalar olduğunu, bunların da birtakım sıkıntıları beraberinde getirdiğini söyleyen Âşık Efkârî, yaşananlara tanık olmak istememiştir:

Efkârî “ikibin” sene yanaştı
 Zamane yetişen yolundan şaştı
 Mini etek giyen binleri aştı
 Uzun etek giyen yüzü geçmedi (Rayman, 1998: 264).

Çekildi dünyanın bes bereketi
 Allah kabul etmez bu hal-hareketi
 Arayıp seçen yok iyi niyeti
 Bilen bilmeyene eş oldu gitti (Rayman, 1998: 271-272).

Toplumsal ve kültürel değişimle beraber öz değerlerini kaybeden insanları Âşık Efkârî şiiirlerinde eleştirmiştir:

Şimdi itibar yok üç ile beşe
 Bildiğin elmaslar dönmüştür taşa
 Kime ne söylesem çıkıyor başa
 Hakikat arama öz kalmamıştır (Rayman, 1998: 144).

Sazdan cazdan işiten de sedayı
 Yabancıya verdik candan sevdayı
 Avrupa’ dan aldık yeni modayı
 Hazır bir sakînin bâdesindeyiz (Rayman, 1998: 287).

Âşık Efkârî bir başka şiiirinde ise, özün aynı kaldığı ancak şekil değiştirdiği yeni yaşam biçimini aktarmıştır:
 Zaten kalmamıştı ecdadımızdan
 Kafa bizim kafa fesi değiştik

Sazdan cazdan işitende sedayı
 Yabancıya verdik candan sevdayı

Avrupa' dan aldık yeni modayı

Gelin bizim gelin süsü değişti (Rayman, 1998: 295).

İnsanların birbirine düştüğü, kimin ne olduğunun belli olmadığı, kavramların yer değiştirdiği, ahlaki değerlerin kaybolduğu bu zamanı Fehmi Gür şiirlerinde ön plana çıkarmıştır:

Bu nasıl devridir, bu nasıl zaman,

Duyulmaz göklere yükselen aman;

Bilmem el mi yaman, beyler mi yaman,

Yakıp birbirini haşlayanlar var (Çiftlikçi, 2000: 604).

Besmele çekilmez çalgı çalınır,

Ah çektikçe kara bağrım delinir,

Acep bu gidişat nerde silinir,

Ne doymayan belli, ne doyan belli (Çiftlikçi, 2000: 271).

Dünya düzeninin işleyişinin; iyi insanların, kötü insanların gölgesinde kalmasına bağlı olarak gelişebileceği düşüncesi Fehmi Gür' ü üzüntüye boğmuştur:

Denizler bağlansa ateşim sönmez,

Bir bardak süt ile bu zehir yenmez,

Demek ki dünyanın dümeni dönmez,

İyler kötülere kul olmayınca (Çiftlikçi, 2000: 135).

Zaman içerisinde her şeyin şekil değişikliğine uğradığından dertlenen Fehmi Gür, evlatla baba arasından doğan küslüğe, paraya esir olmuş kişilere vb. olumsuz hadiselerle şaşırmış ve yaşananları eleştirmiştir:

Evlat babasıyla gezer küsülü,

Şeytan dolmuş içerleri basılı,

Dostlar, gören var mı böyle fasılı?

Artık devir devran ateş içinde (Çiftlikçi, 2000: 195).

Bakın ne biçimde gezer insanlar,
Nasıl harekette damarlar, kanlar,
Meydanlara dolmuş vahşi hayvanlar,
Hesaba getirip sayan bulunmaz (Çiftlikçi, 2000: 766).

Babayla oğlun aynı masada içki içtiği bu dünyanın her geçen gün daha da kötüye gidiyor olması Fehmi Gür'ü dertlendirmiş ve yaşanan olumsuzlukları aktarmaya çalışmıştır:

Baba oğul bir masada içiyor,
Ben bu derdin hangisine yanayım.
İman çıkmış dağdan dağa kaçıyor,
Ben bu derdin hangisine yanayım.

Küçüğü büyüğü uymuş şeytana,
Ne diyem ki bunlar Hakk' tan utana,
Sahip gerek şu sevgili vatana,
Ben bu derdin hangisine yanayım.(Çiftlikçi, 2000: 916).

Her şeyin yer değiştirdiği, kimin ne olduğunun belli olmadığı bu zamanın insanlık üzerindeki etkisi Fehmi Gür' ü endişelendirmiş, duyarsız insanları şiiriyle uyarmaya ve uyandırmaya çalışmıştır:

Her bir şey değişti kendi yerini,
Alamet belirdi, zaman kalmadı;
Asardı kalbimizi derdin derini,
Hani şükredecek lisan kalmadı.

Ne hacımız hacı, ne hoca hoca,
Merhamet kalmamış çıplağa, aca,

Allah yardım etsin dine muhtaca,
Bir ahdin üstüne duran kalmadı (Çiftlikçi, 2000: 838).

Dünyada rahat yüzü görmeyen, yaşadığı olumsuzluklardan bunalan Fehmi Gür, geçmişe özlem duymuş ve bu duygularını şiirine yansıtmıştır:

Göremedim dünyanın sefasını
Çekerim dünyanın kara yasını,
İçerim verseler zehir tasını
Nerede bulunur o geçen günler?
Evvelki bayramlar eski düğünler? (Çiftlikçi, 2000: 650).

Bir başka şiirinde Fehmi Gür, devrin kötülüğünden, insanların başıboş ve umursamaz tavırlarından şikâyet etmiştir:

Kırılan dal şeftalinin dalı mı?
İçilen zehri mi, arı balı mı?
Bilmem bunlar akıllı mı deli mi?
Acep bu yolumuz nere gidiyor?

Bu nasıl fırtına, bu nasıl duman,
Vallahi bu gidiş halimiz yaman,
Bu da görülmemiş böyle bir zaman,
Yedisinde kızlar ere gidiyor (Çiftlikçi, 2000: 711).

Zamanla ve yaşanan devirle ilgili sıkıntıları insanlık âlemine şiirleri yolu ile ulaştırmaya çalışan Fehmi Gür, umursamaz insanların olduğu, dedikodunun yalanın çoğaldığı bu zamanda yaşamamanın zor olduğunu dile getirmiştir:

Kolay değil bu devirde yaşamak,
Dedi-kodu yalan, gıybet çoğaldı.
Adet olmuş velileri taşlamak,
Irmaklar kesildi çaylar nam aldı. (Çiftlikçi, 2000: 836).

Söyle dertli söyle, derdini söyle,
 Bir cüra saz bul da kendini eğle,
 Bunları yolundan azdıran böyle,
 Devir mi, asır mı, zaman mı bilmem (Çiftlikçi, 2000: 390).

Kardeşlik, komşuluk gibi kavramların kalmadığı bu zamanın kişiler üzerinde de bozulmalara neden olduğunu düşünen Fehmi Gür şiirlerinde bu durumu sorgulayarak eleştirmiştir:

Kardeşlik, komşuluk cümlesi geçti,
 Eski hatır gönül denize düştü,
 Su mu içti Fehmi, zehir mi içti?
 Meydana çıkmadık daha ne kaldı? (Çiftlikçi, 2000: 235).

Dünyanın düzeni görünür işte,
 Bir sebep mi vardır böyle gidişte?
 Hiç hayır kalmamış alışverişte,
 Yılan olmuş birbirine saldırır (Çiftlikçi, 2000: 681).

Fehmi Gür bir başka şiirinde, düzenin bozulmasıyla birlikte insanlığın düştüğü hâli gözler önüne sermeye çalışmıştır:

Şimdi durum, erkekler ki hayali,
 Ne tarafa dönsen kapı dayalı;
 Tırnaklar uzamış, yüzler boyalı,
 Takınmış kirpikler, kaşlar bozulmuş.

Uzatma elini vakitsiz güle,
 Girme dibi derin göle;
 Oğlun ise gitme beraber yola,
 Şimden geri arkadaşlar bozulmuş (Çiftlikçi, 2000: 730).

Toplumda yaşanan bu bozulmaları eleştirmeye devam eden Fehmi Gür, bu durumun ancak dünyaya Mehdi geldiği zaman düzeleceğine inanmıştır:

Kapalı sırlarda çıktı meydana,
Bu dünya düzelmez Mehdi gelmezse;
Önünü gözle git, bakma bir yana,
Bu dünya düzelmez Mehdi gelmezse.

Küçükten büyüğe nerede hürmet,
Hiç biri birine acımaz millet;
Erlerde kalmadı büsbütün gayret
Bu dünya düzelmez Mehdi gelmezse. (Çiftlikçi, 2000: 215).

Cahilliğin arttığı bu dönemde toplumda meydana gelen bozulmalar, kültürün ve dinin olumsuz yönde hızla değişmesi Fehmi Gür' ü korkutmuş ve şiirlerinde yaşanan bu durumdan şikâyet etmiştir:

Kötü bir cehalet aldı yürüdü,
Yüreğimde yağ kalmadı eridi,
Güneşin önünü duman bürüdü,
Tükürmeli devir senin yüzüne (Çiftlikçi, 2000: 212).

Devir bozuk, zaman azmış,
Babalar kızından bezmiş,
Yazan şair doğru yazmış,
Görülmedik daha ne var (Çiftlikçi, 2000: 599).

Âşık Sabit Müdâmî, eskiden yaşanan aşkların, güzellerin kalmamasını toplumsal değişimle ve zamanla bağdaştırmıştır:

Eskiden var idi, muhib-bi sâdık,
Şimdi değil, eski dünyada ara,

Muhabbeti bir, birine muvafık,
Bunu Âdem ile Havva'da ara.

Hangi asırdayız yahu gözün aç,
Yârini farkeyle, ağyarından kaç,
Elinde eridi, gümüşten kırbaç,
Sıdkı, Yusuf ve Zeliha'da ara (Özsoy, 1993: 95).

Âşık Davut Sularî de, aradan zaman geçtikten sonra ikinci kez Malatya' ya geldiğinde, Malatya' nın aynı kaldığını ama içinde yaşayan insanların tavırlarının zaman içinde çok değiştiğini görmüştür:

Battal Gazi diyarına uğradım,
Diyar aynı diyar da eller değişmiş.
Kılıç aldım çalı çırpı doğradım,
Köyler aynı köyler de kullar değişmiş.

Aldığın yazıyı da edibe yazdır
Elimde çöğürdür de tamburdur sazdır
Söylenen makamdır da güzel avazdır
Ağız aynı ağızda diller değişmiş (Yılmaz, 2006: 353).

Meclisteki mevcut düzene karşı olup, eskiyi arayanları, rahat durmayanları Karabulut, şöyle eleştirmiştir:

Fakat Meclis'te çok gerici vardı,
Onlar hep eskiye taraftarlardı (Karabulut, 2002: 101).

Gericiler rahat durmuyorlardı,
Yapılanları hiç hoş bulmuyorlardı (Karabulut, 2002: 104).

Bir başka şiirinde Karabulut, Nato' ya dâhil olduktan sonra Türkiye' deki düzenin değiştiğini şöyle açıklamıştır:

Hâsılı bozuldu umumî ahvâl,
Düzelmesine de yoktu ihtimâl (Karabulut, 2002: 112).

Âşık Sefil Selimi, mevcut düzenin birbirine karıştığını, kimin ne olduğunu anlamakta güçlük çektiğini, Azrail' e seslenerek dile getirmiştir:

Haklı haksız, birbirine karıştı,
Yetiş sen bunları ayır Azrail
Kedi beygir oldu, tayla yarıştı
Bir köşeden etme seyir Azrail

Karga bülbülleşti, diken gülleşti,
Tavşan sansar aslan ile elleşti,
Ballar zehirleşti, zehir ballaştı,
Zehiri yiyeni kayır Âzrail. (Kaya, 2001: 25).

Zaman değiştikçe sosyal düzenin de kişilerin de bu yönde değiştiğini, zenginin fakirin hâinden anlamadığını, küçüğün büyüğünü dinlemediğini söyleyen Abdolvahap Kocaman, yaşanan gerçekleri bir türlü anlamlandıramamıştır:

Zengin aç halinden anlamaz oldu
Hasta öldü şükür inlemez oldu
Küçük büyüğünü dinlemez oldu
Zaman değiştikçe nesil bozuldu

Herkesçe baş tacı edildi zillet
Yaktı bizi moda denilen illet
Kökü sağlam ruhu yüce bir millet
Ben de anlamadım nasıl bozuldu (Atılğan, 1999: 213).

Abdolvahap Kocaman, yalanın ön plana çıktığı bu zamanda her şeyin yer değiştirmesinden şikâyet etmiştir:

Kulak hükm verdi gözün yerine
Yalan geçti doğru sözün yerine
Gitar çalınıyor sazın yerine
Orkestra çıktı fasıl bozuldu (Atılğan, 1999: 21)

Bir başka şiirinde Abdolvahap Kocaman, düzen içerisindeki düzensizliği eleştirmiştir:

Toklar yerken açlar bakar
Doktor insan canı yakar
Haksız olan haklı çıkar
Düzenin gözü kör olsun (Atılğan, 1999: 84).

Evladın babasına hürmet etmediği, akrabalık bağlarının koptuğu bu dönemde toplumda yaşanan değişmelere bir türlü inanamayan Abdolvahap Kocaman, bu değişimle ortaya çıkan duygularını aktarmıştır:

Kızlar kocasını kendi seçiyor
Babası vermezse hemen kaçıyor
Herkes birbirinin sırrın açıyor
Gerçek insan buna üzülür oldu

Evlât babasına hürmet etmiyor
Onun gösterdiği yola gitmiyor
Akraba hatırı kimse gütmüyor
Akraba bağlılık çözülür oldu (Atılğan, 1999: 83).

Abdolvahap Kocaman, kendini şekilden şekle sokan ve atasını beğenmeyen gençliğin hâlini gözler önüne sermiştir:

Şu aynayı al da bir bak aynına
 Bacın gibi saçın düşmüş koynuna
 Moda ise bir de çan tak koynuna
 Çeşit çeşit dona girme soytarı

Elin yetmediği dala uzanma
 Temiz ecdadından nefret kazanma
 Aslına dön gavurlara özenme
 Yaramıza biber sarma soytarı (Atılğan, 1999: 109- 110).

Abdolvahap Kocaman bir başka şiirinde, mazimizin giderek kaybolmasını, yeni doğan genç neslin özünü unutmasını eleştirmiştir:

Şimdi mazimize çektiler duvar
 Artık melezlikten bahsedenler var
 Nesiller aslını ettiler inkâr
 Haramzade arttı asil bozuldu (Atılğan, 1999: 213).

Âşık Kul Gazi şiirlerinde, ahlâkın kalmadığı, adaletsizliğin çoğaldığı mevcut düzeni hedef almıştır:

Ahlâk kaldı mı ki nerde mürüvvet?
 Renksizlerden ihlâl olur hürriyet,
 Yetişiyor bir hayırsız zürriyet,
 Şu takip edilen izden usandım (Gazi, 2000: 179).

Adaletsiz insanların elinden,
 Yazık oldu güzel dünyâm bozuldu.
 Eğiterek dönderdiler yolumdan,
 Aslımı kaybettim künyem bozuldu. (Gazi, 2000: 221).

Âşık Kul Gazi bir başka şiirinde ise, zamanın iyiye doğru gitmesi gerekirken bozulmasına üzülmüştür:

Sayısız dertlerim gönlüme sığmaz,
İçimi kavuran közden usandım.
Devir dönmüş kimse sözüne uymaz,
Gitgide çoğalan yozdan usandım (Gazi, 2000: 179).

Yaşanılan zamana bağlı olarak teknolojinin hızla büyümesi ve ilerlemesi, dünya gelişimine oldukça önemli katkılar sağlamaktadır. Teknolojinin ilerlemesinin, insan hayatına olumlu etkilerinin olduğu kaçınılmaz bir gerçektir. Ancak teknolojinin insan sağlığını dahi tehdit edebilecek birtakım olumsuz özellikleri de yanında getirebileceği ihtimalini de unutmamak gerekir. Âşıklarda şiirlerinde bu olumsuzluklardan bahsetmişlerdir. Âşık Ali İzzet Özkan da, teknolojinin üst düzeye ulaştığı dönemlerde halkın bu teknolojiyi umursamasını, geleceğe yönelik bir uğraş içine girmeyip sadece seyirci kalmasını eleştirmiştir:

Aya ayakbastı dünya kartalı
Softa inat eder öküzler gibi
Hâşâ yalan diyor fitnenin oğlu
Çemer köşesinde yobazlar gibi

Âlem on sekiz bin kutup gezmeli
Çok sırlar var çözülecek çözmeli
Fikir ilim dünyasında yüzmeli
Eksilmez esilmez denizler gibi (Başgöz, 1994: 93-94).

Karabulut, Türklerin lüks yaşamlarından vazgeçemedikleri için her alanda geri kaldıklarını düşünmüş, zamanla ve teknoloji ile bağdaştırarak bu durumu şiirine yansıtmıştır:

Sanayileşirken Avrupalılar,
Bizde yapılmıştı köşkler, yalılar.

Kalkınma yok, fabrika yok, sanat yok,
Eller uçup gitmiş, bizde kanat yok.

Hâsılı kalmışsınız yolda en geri,
İlim geri, teknik geri, fen geri (Karabulut, 2010: 60).

“Bir Katliam Oldu Çukurova” da adlı şiirinde Karabulut, tarım ilaçlarının kullanılmasıyla birlikte karşılaşılan güçlükleri, önlem alınmamasını eleştirmiştir:

Tarım ilaçları ortaya çıktı,
Uçaklar püskürttü dasterler sıktı,
Canlı mahlûkatı hep yaktı, yıktı.
Bir hava çöktü ki zehirli, sisli,
Bütün kurdun kuşun tükendi nesli

Ölmedi yalnız kuşlar, böcekler,
İnsan zehirlendi, budur gerçekler,
Hesap edilmedi hiç gelecekler,
Tedbir alınmadı akıllı uslu,
Bütün kurdun kuşun nesli tükendi (Karabulut, 2002: 375).

3.1.4.2.Vefasızlığa yönelik eleştiri

XX. yüzyılda âşıklar, karşılıksız sevgiyi yaşamamanın zorluğunu, sevgilinin zalimliğini, acımasızlığını, derde derman olmayışını, ilgisiz tavırlarını eleştiri konusu yapmışlardır. Dönem içerisinde insani değerlerin yitirildiğinden, gerçek dostların ve sevgililerin kaybolduğundan yakınan âşıklar şiirlerinde bu vefasızlık örneklerinin altını çizmiştir. 1924 senesinde köyünde hastalanan Âşık Mehmet Yakıcı, on gün döşekte yatmış daha sonra on beş yaşındaki kız çocuğunu yanına alarak arabayla şehre gelmiştir. Tedavi için geldiği Konya’ da hastalığı iyice artmış, ancak evinde

günlerce hasta yattığı hâlde kimse ziyaretine gelmemiştir. Bunun üzerine yazdığı şiirde, dostlarının vefasızlığından dertlenmiştir:

Evimizin önü akıyor çeşme
Düşmanım olsan da döşeğe düşme
Dostlarım hâlimi sormadan geçme
Fakirin hâlini kim sorar bülbül

Kimse gelip benim kapıdan girmez
Dostlarım gelip de hâlimi sormaz
Kadir Mevlâ'm bana bir iy' lik vermez
Saati yetince iy' olun bülbül (Yakıcı, 1992: şiir no:30).

Dost diye sarıldıklarından, bağlandığı güzellerden yara alan Âşık Veysel, en sadık yârinin kara toprak olduğunun farkına varmıştır:

Dost dost diye nicesine sarıldım
Benim sadık yârim kara topraktır
Beyhude dolandım boşa yoruldum
Benim sadık yârim kara topraktır

Nice güzellere bağlandım kaldım
Ne bir vefa gördüm ne fayda buldum
Her türlü isteğim topraktan aldım
Benim sadık yârim kara topraktır (Kaya, 2004: 266).

Âşık Veysel, sevgilisinin vefasızlığını dile getirerek ona ulaşmaya çalışmıştır:

Benden selâm söylen vefasız yâre
Gurbet benim olsun sıla kendine
Çekilmedik derdimizi bölüşek
Başlı ben aylım sile kendine

Çektiğim cefalar yâr senden geldi
 Bana bu sitemler kâr senden geldi
 Başımdaki duman kar senden geldi
 Ben kara bağlayım ala kendine (Kaya, 2004: 127).

Bir başka şiirinde ise Âşık Veysel, sevgilisinin kendisini ne hâllere düşürdüğünden, yüzünü göremediğinden dert yanmıştır:

Beni türlü renge bandırdın yârim
 Günbegün artıyor âh ü efkârım
 Kalmadı mecalim yoktur kararım
 Ne zaman yüz yüze buluş olurum (Kaya, 2004: 214).

Âşık Talibî Coşkun, sevgilisinin kendisine yaşattığı vefasızlıktan sonra kadınların vefasız olduğuna inanmıştır:

Kadınların çoğu böyle vefasız
 Kalbi kara aklı noksan şüphesiz
 Bazıları ince ruhlu bir çiçek
 Bazıları heykel gibi vefasız (Kaya, 2005: 261).

Sevdiği kız Emine' nin bir başkasıyla evlenip doğru yoldan ayrılmasına, değerini bilmemesine Âşık Talibî Coşkun, sitem etmiştir:

Emine eski güzelliğin n'ettin
 Kadrimi bilmedin bir pula sattın
 Kendini düşmanlar içine attın
 Sevdası bağrımı delmiş n'ideyim (Kaya, 2005: 78)

Bana yar olmadın Keklik Emine
 Dost olup yüzüne güleni bilmen
 Divane gönlümü farıdamadım
 Ateşine yanıp öleni bilmen (Kaya, 2005: 83)

Âşık Talibî Coşkun, sevdiğinin yaşattığı acıyı bir türlü unutamamış ve çoğu şiirinde dile getirmiştir:

Biz sana ne yaptık Keklik Emine
Bize zehir oldun ele bal oldun
Bahçemizde bittin Keklik Emine
Bize diken oldun ele gül oldun (Kaya, 2005: 86).

Söz verdi de şeneltmedi boynumu
Yalancıktı bulandırdı beynimi
Şahsı güzel soğukkanlı Emine'm
Senelerce eğri koydu boynumu (Kaya, 2005: 267).

Âşık Talibî Coşkun şiirinde, hanımı hasta olup yatağa düştüğü zaman evde yaşanan sefilliği ve kimsenin arayıp sormamasını, bir başka şiirinde ise yoğun kış şartlarının olduğu bir dönemde kapısını çalan bir tek dostunun bile olmamasını eleştirmiştir:

Yoldaş yoktur yaren yoktur
Bir tas suyu veren yoktur
Hasta yalınız yatıyor
Başucunda duran yoktur (Kaya, 2005: 167).

Bu yıl tipi boran çoktur
Halimizi soran yoktur
Soğuk evde hastalandık
Bir yudum su veren yoktur (Kaya, 2005: 256).

Âşık Ali İzzet Özkan şiirlerinde, sevgilisini çektirdiklerinden dolayı zalim, vicdansız, imansız olarak nitelendirmiş ve yüzünü güldürmediğinden, çektirdiğinden dolayı da ona incinmiştir:

Yazıktı incitme şu ben fakiri
 Zehirledin tatlı yemeklerimi
 Ne gününü gördüm hilenden gayrı
 Zay ettin çektiğin emeklerimi (Başgöz, 1994: 102).

Yeter ettin yeter imansız seni
 Ne incidin sen mi verdin bu canı
 Ahrette yakandan tutturma beni
 Hiç olmazsa orada de beni beni (Başgöz, 1994: 103).

Kendisine gün yüzü göstermeyen sevgilisini zalim olarak nitelendiren Âşık Ali İzzet Özkan, yaptıklarının yanına kalmayacağını sevgilisine şiiri aracılığıyla duyurmaya çalışmıştır:

Nedir benim bu elinden çektiğim
 Allah'tan kork kuldun utan zâlim yâr
 Düzenin mi bozdum sana ne ettim
 Açılmadan soldurursun gülüm yâr

Al' İzzet'i âleme ettin melâmet
 Hiç görmedim senin gibi muhannet
 Yedi dinli kâfir eder merhamet
 Eğer söylemiş olsaydım halim yâr (Başgöz, 1994: 168).

Fehmi Gür, haram kazançtan dolayı bereketin kalmadığı dönemlerde yanına uğrayan, sesini işiten tek bir kişinin bile olmamasını şiirine yansıtmıştır:

Bereket kalmadı, kazançlar haram,
 Yanıma gelen yok derdimi soram,
 Bende mi çekip de birini vuram?
 Ne işiten belli, ne duyan belli (Çiftlikçi, 2000: 271).

Nasihatten anlamayan sevgilisinin kendisine yaşattığı vefasızlığı Fehmi Gür, şiirinde ince ince işlemiştir:

Vefasız bir yardır, şaşırttı beni,
Ne öğütten alır ne söze gelir;
Düşürdü odlara pişirdi beni,
Ne ateşten bilir, ne köze gelir.

Yaka yaka etti beni kül gibi,
Soldurdu rengimi gonca gül gibi;
Akar gider boz bulanık sel gibi;
Ne kalçaya verir, ne dize gelir (Çiftlikçi, 2000: 692).

Sevgilisinin davranışlarından hareketle tüm güzellerin vefasız olduğuna inanan Fehmi Gür, şu mısraları aktarmıştır:

Elin güzelinde vefa yok imiş,
Bu derdi çekene sefa yok imiş,
Sordum tabiblere şifa yok imiş,
Demedim mi sana, dün deli gönül (Çiftlikçi, 2000: 372).

Fehmi Gür şiirlerinde; dert verip, derman vermeyen, ağlayan ama derdini söylemeyen sevgilisinin derdini öğrenme çabası içerisine girmiştir:

Almış ta eline büyük bir taşı,
Ne vurduğu belli, ne vurmadığı,
Görmez mi gözümünden dökülen yaşı?
Ne gördüğü belli, ne görmediği

Suyu kesti güllerimi kuruttu,
Yüreğimde yağ koymadı eritti,

Bu uzun yolları çekti yürüttü,
Ne yorduğu belli, ne yormadığı (Çiftlikçi, 2000: 269).

Aşkın ateşiyle kendisini yakan, yüreğini kederle dolduran güzelin vefasızlığını
Fehmi Gür şu şekilde dile getirmiştir:

Derunuma od düşürdü,
Yaktı sinemi pişirdi,
Gidecek yolum şaşırdı,
Şu güzelin ağlaması

Açmış gülümü soldurdu,
Saçım, sakalım yoldurdu.
Yüreğime gam doldurdu,
Şu güzelin ağlaması (Çiftlikçi, 2000: 251).

Âşık Sabit Müdâmî, sevgilisinin önce yüz verip, sonra yüz çevirmesine anlam
veremeyip sevgilisine seslenmiştir:

Evvel yüze güldün, karşı hilâlim,
Dedin senin- çündür, leb-i zülâlim,
Sonra yüz çevirdin, hercaî zâlim,
Eli memnûn eden, sen değil misin? (Özsoy, 1993: 107).

Müdâmî bir başka şiirinde, sevgilisinin arayıp sormamasına neden aramıştır:

Ey Allah' tan korkmaz, Tanrı zâlimi,
Sinem püryân eden, sen değil misin?
Hiçbir gün sormadım, nedir hâlimi,
Gözyaşım kan eden, sen değil misin? (Özsoy, 1993: 107).

Âşık Sabit Müdami de diğer âşıklar gibi, sıkı sıkıya sarıldığı dostlarının kendisini
terk etmesinden dertlenmiştir:

Sevdasından yılmadığın,
 Yanından ayrılmadığın,
 Senden başka sanmadığın,
 Dostun koyar kaçır bir gün (Özsoy, 1993: 164).

Karşılığı olmayan bir sevgiyi yaşamak her bireye olduğu gibi Âşık Karabulut' a da zor gelmiş, yaşadığı bu sevgiyi “Yeter” adlı şiirinde dile getirmiştir:

Bre gönül bunca yıllardır
 Bu sevdayı çekip durduğun yeter
 Sevip sevilmemek aşığa ardır
 Yeter bu almadan verdiğin yeter

Halil der ki böyle ezel ezelden
 Âşığa vefa olmaz güzelden
 Gönül bu sevdadan vaz geç tezelden
 Boş malühülyalar kurduğun yeter (Karabulut, 1988: 79).

Karabulut, sevdiğinin verdiği sözün arkasında durmayışını, vefasızlık etmesini de eleştirmiştir:

O gün bugün ne aradın ne sordun
 Umut kapısında beklettin durdun
 Hele bir kez bahar olsun diyordun
 Domurcuklar açılınca tamam mı (Karabulut, 1988: 34).

Kalp kırıp, gönül yapmayan; dert verip, derman vermeyen sevgililer âşıkların şiirlerinde kendini göstermiştir. Âşık Sefil Selimi, arkasından kuyusunu kazıp, kalp kıran, dert veren sevdiğine seslenmiştir:

“Seviyom” diyenin vurduğu şamar,
 Bırakmaz bedende ne kan ne damar,
 Elini avcunu sömürür emer,
 Böyleler batırdı, kocaltı beni (Kaya, 2001: 17).

Çok üşüttüm hasta oldum,
 Seni sevdim sensiz kaldım,
 Derman bekledim, dert buldum,
 Dış kapıdan geri döndüm (Kaya, 2001: 34).

Âşık Sefil Selimi bir başka şiirinde, iyi dönemlerinde yanında yer alan, kötü günlerinde etrafında göremediği dostlarının vefasızlığından dertlenerek şu dörtlükleri aktarmıştır:

Dostu görmek için gittim,
 Dış kapıdan geri döndüm.
 Her varımı kaybettim.
 Dış kapıdan geri döndüm (Kaya, 2001: 34).

Görüşmeden bir saniye durmayan,
 Sağ yanıma hiç kimseye vermeyen,
 Param varken kusurumu görmeyen
 Bugün düştüm, hani dostlar ey! (Kaya, 2001: 67).

Sevdiği için her şeyini feda eden ama bir sonuç alamayan Abdolvahap Kocaman'ın sevdiğine olan güveni sarsılmıştır:

Yetmez mi vefasız senden çektiğim
 Senin için ben her şeyimden oldum
 Yıllardır peşinden hep sürükledin
 Yerimden yurdumdan evimden oldum (Atılğan, 1999: 70).

Benim tek varlığım sendin dünyada
 Güven olmaz imiş ata avrada
 Tomurcuk gülünü koklattın yâda
 Çobanı tahtına sultan eyledin (Atılğan, 1999: 72).

Bir başka şiirinde Abdulvahap Kocaman, sevdiğinin kendisine yüz vermemesinden dertlenmiş ve kötü sözler söyleyerek onu iğnelemeye çalışmıştır:

Ne bir kaş oynattın ne bir göz ettin

Ne bir cilve yaptın ne bir naz ettin

Ne benimle izdivaca söz ettin

Ancak bedduamı aldın da gittin (Atılğan, 1999: 59).

Beni gördüğü yerde

Dudak büken Havza gelin

Yüzünde kalmamış perde

Ömür söken Havza gelin (Atılğan, 1999: 64).

Âşık Kul Gazi, sevdiğinin verdiği dertleri şiirine yansıtmıştır:

Hayatımdan vaz geçirdi sevdiğim,

Aldı aklım dert içirdi sevdiğim,

Taktı kanca genç göçürdü sevdiğim,

İmkân görüp istemedi bir beni (Gazi, 2000: 124).

Hâlden anlamayan, kıymet bilmeyen sevgilileri de Âşık Kul Gazi, eleştirmiştir:

Hâlden bilmezler elinden,

Hep dar oldu yerim gardaş.

Âşık anlar aşk dilinden,

Bir alevli korum gardaş (Gazi, 2000: 71).

XX. yüzyıl âşıkları eleştirilerinde geleneğe bağlı kalarak çoğu kez aynı motiflerle sevgiyi, sevgiliyi, güzeli, dostu eleştirmişler ve onların yaşattığı vefasızlığı yaşadıkları diğer sorunlar paralelinde şiirlerine aktarmışlardır.

3.1.4.3.Gurbetin yaşattıklarına yönelik eleştiri

İnsanlar doğup büyüdüğü hayatının büyük bir kısmını geçirdiği memleketlerinden çeşitli nedenlerle ayrılmak zorunda kalıp, gurbetin yoluna düşmektedir. Gurbet terimi şiirlerde, türkülerde, ağıtlarda en çok işlenen konulardan biridir. Memleket hasreti çeken gurbetçilerin garipliği, yalnızlığı âşıkların şiirinde kendini göstermektedir. Çeşitli nedenlerle insanların hayatlarının bir bölümünü ya da tamamını geçirmek üzere yaptıkları yer değişimin getirdiği olumsuz koşullar âşıkların şiirlerinde eleştiriye maruz kalmıştır. Âşık Talibî Coşkun, gurbetteyken ev sahibinin kışın ortasında kendilerini evsiz bırakmasını eleştirmiştir:

Yalan söyler yakıştırır
 Birbirine takıştırır
 Aybaşı tamam olmadan
 Para diye sıkıştırır

Talibî der pek üşüdük
 Soğuklarda ev taşıdık
 Sevdalanıp geze geze
 Gurbet ellerde yoşuduk (Kaya, 2005: 258-259).

Yolu gurbete düşenlerin ve yalnız kalanların hâlini Âşık Ali İzzet Özkan, eleştirel bir dille aktarmıştır:

Köyüm bana gurbet oldu
 Oğlum kızım eşim de yok
 Sanki seferberlik geldi
 Ağlayan çok neşem de yok

Koca köyde üç ihtiyar
 Göçmüş evler yıkık divar

Ölüler yurdu bu diyar

Mezar kazan komşum da yok (Başgöz, 1994: 111).

Bir başka şiirinde Âşık Ali İzzet Özkan, “gurbete alıştım” derken aslında alışamayışını, ayrılığın zorluklarını ortaya koymuştur:

Gece gurbet, gündüz gurbet yıl gurbet

Gurbet bana ben gurbete alıştım

Akşam ağıt sabah ağıt ne hikmet

Firkat bana ben firkata alıştım (Başgöz, 1994: 123).

Fehmi Gür de, kimsenin kimseyi tanımadığı gurbette düştüğü yalnızlığı ve gurbetin yaşattığı perişan hâlleri aktarmıştır:

Vardım gurbet elde perişan kaldım,

Dolandım, çevrildim yol bulamadım.

Keder bastı beni dalgaya daldım,

Derdimi dökcek kul bulamadım. (Çiftlikçi, 2000: 405).

Komşu komşusunu tanımaz oldu,

Dokundu mihrican gülleri soldu;

Yerini terkeden gurbete doldu,

Dünyanın sevecek neyi kalmıştır? (Çiftlikçi, 2000: 1014).

Fehmi Gür bir başka şiirinde ise, memleketinden ayrılıp, gurbet gurbet gezerken yorulduğunu dile getirmiştir:

Terkeyledim vatanımı yurdumu,

Hiç kimseden göremedim yardımı;

Eşim dostum yoktur dökem derdimi,

Gurbet eli geze geze çürüdüm.

Bitmez bir yol imiş gurbetin yolu,
 Artık size kalsın parası, pulu;
 Söyletmeyin beni gözlerim dolu,
 Gurbet eli geze geze çürüdüm. (Çiftlikçi, 2000: 500).

Yukarıdaki şiirlerden hareketle; doğup büyüdüğü toprağa bağlanan insanlar, oradan ayrılmak zorunda kaldıkları zaman gurbetin acısını, soğuşunu, zorluğunu en yoğun şekilde yaşamışlardır.

3.1.4.4.Emeğin boşa gitmesine yönelik eleştiri

Âşıklar, karşılaştıkları gerçekler sayesinde, hayatı boşa harcadıklarının kanısına varmışlar, emek verdikleri hâlde haklarını alamamalarına da üzülmüşlerdir. Babasının genç yaşta vefatı üzerine tahsilini yarım bırakmak zorunda kalan Âşık Mehmet Yakıcı, bu durumdan duyduğu üzüntüyü şiirinde dile getirmiştir:

Ben ömrümde edebiyât görmedim
 Okuyup da muradıma ermedim
 Bu şi' rin de sefasını sürmedim
 Boşa gitti emeklerim neyleyim (Yakıcı, 1992: şiir no:1).

Âşık Mehmet Yakıcı, kınacık hastalığına yakalanan ekinlerden verim alamamasına, emeğinin boşa gitmesine üzülmüştür:

Bu dokuzyüz yirmi dokuz senesi
 Savurdum harmanı çıkmaz denesi
 Böyle imiş kınacığın binası
 Ciğerime delik deldi kınacık

Yağmurdan sudan mı oldu bir hile
 Bu sene ekinler düştüler dile
 Evvel kağnıda çıkardı bir kile
 Şimdi elime çöp verdi kınacık (Yakıcı, 1992: şiir no:49).

Yakıcı bir başka şiirinde ise, emeğinin karşılığını alamamasından duyduğu üzüntüyü aktarmıştır:

Elli kuruş ister koyun hakını
 Mahsülü ödemez kendi bokunu
 Pazara getirdin deri yükünü
 Çokları kırıldı gitti kuraktan (Yakıcı, 1992: şiir no:62).

Fehmi Gür, uğraşıp çaba sarf ettiği hâlde emeklerinin boşa gitmesine üzülmüştür:

Yazdığım haberi teller götürdü,
 Aklımı başımdan yeller götürdü,
 Ektiğim bostanı seller götürdü,
 Dediler emeği zay bize bize, (Çiftlikçi, 2000: 226).

Şu yalan dünyada cefalar çektim,
 Geceli, gündüzlü gözyaşı döktüm;
 Yer devirip emek verip gül ektim,
 Gül yerine çakırdiken bitirir (Çiftlikçi, 2000: 702).

Fehmi Gür bir başka şiirinde, gençliğini boşa geçirdiğinden dolayı elinde tutulacak hiçbir şey kalmadığının farkına varmıştır:

Günleri boşa geçirdin,
 Bir faniye meyil verdin;
 Hani dünyada ne gördün?
 Uyuma gönül, uyuma (Çiftlikçi, 2000: 152).

Gençliğı boşa geçirdim,
 Hayıf bana, yazık bana;
 Bülbülü daldan u urdum,
 Hayıf bana, yazık bana ( iftlik i, 2000: 157).

Âşık Davut Sular , emek sarf etmeyip, hayatı boşa harcayan kişileri eleştirmiştir:

Dost bağından bir gonca g l
 Alamazsın geri  ekil
 Sen bu yola talip, sail
 Olamazsın geri  ekil

Davut Sular  der baya
 Allah emek vermez zaya
 Kaptansız gemi deryaya
 Salamazsın geri  ekil (Yılmaz, 2006: 209).

Âşık Davut Sular  bir başka şiirinde, uğruna  ile çekip emek verdiği dostlarının kendisini yanıltmasından dolayı hayata olan güveninin sarsıldığını söylemiş ve Fehmi G r gibi emeklerinin boşa gitmesine çözülmüştür:

Kime can dedimse canımı aldı
 Yüze dost göründü uzakta kaldı
 He he dediğini askıya saldı
 DoĒan aya itibarım kalmadı

Hizmet ettiklerim  aldılar taşa
 Her işlenen emek gidiyor boşa
 Davut Sular ' nin gözünde yaşa
 Kente köye itibarım kalmadı (Yılmaz, 2006: 249).

İnsanlar, dünyevi işlerin peşinde koşarken, dini hayatın vecibelerini yerine getirmeyi unutmuştur. Karabulut da, yıllar geçtikçe bu durumun farkına varmış ve hayatı boşa harcamasından duyduğu üzüntüyü şiirlerinde dile getirmiştir:

Aldatıp bu dünya beni
Unutturdu Mevlam seni
Anladım ya yeni yeni
Harcadım çok yılı Tanrım (Karabulut, 1988: 18).

Hayat bir balmış meğer
Döktükten sonra bildim
Ömür bir selmiş meğer
Aktıktan sonra bildim (Karabulut, 1988: 19).

Âşık Sefil Selimi ise, yapılan emeklerin, hizmetlerin herkes tarafından alaya alınmasını yadırgamıştır:

İnsanlığa hizmet vermiş büyükler,
Emek boşa gitmiş, kim ne almış ki?
“Ben ayıktım” diyen uyur sayıklar,
Herkes alay etmiş, kim ne almış ki? (Kaya, 2001: 14)

3.1.4.5.Gaflete yönelik eleştiri

Toplumdaki bozulmaların nedeni olarak görülen gaflet yani dikkatsizlik âşıkların şiirinde sıkça yer almaktadır. İnsanların birbirinden uzak kalmaları, dünyada olup bitenden habersiz yaşamaları da âşıklar tarafından eleştirilmiştir. Âşık Veysel, insanoğlunun gaflet uykusundan uyanıp, tedbirli olması gerektiğini söylemiştir:

Devr-i Cumhuriyet asır-ı yirmi
Uyan bu gafletten uyuma yurttaş
Dünya ayaklanmış aya gidiyor
Uyan bu gafletten uyuma yurttaş

Yürüyen yolcuyu çekme geriye
 Dikkat eyle karıncaya arıya
 Bu gidişle kavuşaman huriye
 Uyan bu gafletten uyuma yurttaş (Kaya, 2004: 285).

Âşık Talibî Coşkun, gaflete dalan kişilerin sayıca çokluğundan bahsetmiştir:

Gaflete daldı gafiller
 Pek çoğalmıştır sefiller
 Kalmadı ehl-i kâmiller
 Nasihat yok cemaatte (Kaya, 2005: 356).

Büyük bir gaflet duygusu içinde olup bitenden habersiz bir şekilde yaşamak Fehmi Gür' ü korkutmuş ve insanoğlunu yaşananlardan haberdar etmek suretiyle uyandırmaya çalışmıştır. Şiirlerinde toplum içerisinde yaşanan çatışmaları ve insanların bundan bîhaber yaşamalarını eleştirmiştir:

Gaflet uykusuna dalmış yatarız,
 Haysiyeti, vicdanı baştan atarız,
 Mini etek giyer caka satarız,
 Uyanın kardeşler vakit kalmadı (Çiftlikçi, 2000: 232).

Gafil ne yatarsın gaflete dalmış,
 Yoksa fani dünya sana mı kalmış?
 Suyun kaynamakta kabrin kazılmış,
 Bırakıp gidersin malı, melali (Çiftlikçi, 2000: 238).

Fehmi Gür, derin bir uykuya dalan toplumda meydana gelen bozulmaları, yaşanan zamana bağlayarak eleştirmiştir:

Acayip zamana kaldık efendim,
 Dokunur ellerden söz bize bize;

Derin uykulara daldık efendim,
Bir serçe görünür kaz biz bize. (Çiftlikçi, 2000: 227)

Âşık Sabit Müdâmî, XX. yüzyılda hâlen gaflet uykusundan kalkamamış insanoğlunu hedef almıştır:

Yirminci asırdır, uyan a dostum,
Gafletten gözünü aç, âdemoğlu,
Deme talihimden feleğe küstüm,
Ağını, karadan seç, âdemoğlu (Özsoy, 1993: 118).

Bazı insanlar maddi ve manevi değerlere sıkı sıkıya bağlıyken, bazı insanlarda bu durumdan bihaber şeklinde hayatlarını sürdürmektedirler. Karabulut da, memleketin her köşesindeki farklı görüntüyü şu şekilde aktarmıştır:

Bir köşede dünya kaygusu çeken
Bir köşede ahret korkusu çeken
Bir köşede gaflet uykusu çeken
Bir köşede sarhoş sızanlar gördüm (Karabulut, 1988: 66).

Âşık Sefil Selimi ise, gafletin üzerinde bıraktığı hatalardan dolayı kendini eleştirmiştir:

Yalanları yanlışları gerçek diye yutmuşum,
Adından ve tadından bıkip nefret etmişim,
Sen ki buzdan soğuksun estirdiğin yel sıcak,
Üzerimden kalk yeter çökme gaflet sen.

Eline düşenleri, sürüm sürüm sürürsün,
Kar gibi görünerek, bol bol zarar verirsin,
Severek okşayarak, tokat tekme vurursun,
Sigarama çakmağı yakmam çakma gaflet sen (Kaya, 2001: 39).

3.1.4.6.Etnik ayrımcılığa yönelik eleştiri

Bireylerin ve toplumların ırk özelliklerinden dolayı eşit olmayan işlemler karşısında bırakılmalarını, dışlanmalarını veya üstün tutulmalarını benimsemeyen âşıklar, şiirlerinde bu şekilde yapılan etnik ayrımcılığını eleştirmişler, birlik ve beraberliği istemişlerdir. Âşık Veysel, tüm ırkların hep aynı kaynaktan geldiğini bu nedenle ayrım yapılmaması gerektiğini söylemiştir:

Kürt' ü, Türk' ü ve Çerkez' i
Hep Âdem' in oğlu kızı
Beraberce şehit gazi
Yanlış var mı ve neresi

Kuran' a bak İncil' e bak
Dört kitabın dördü de hak
Hâkir görüp ırk ayırmak
Hakikatte yüz karası (Alptekin, 2004: 158).

Karabulut da din, dil, ırk ayrımları yaparak insanlar arasındaki sevgi bağının koparılmasını eleştirmiştir:

Ayrımadan din, dil, beyaz, siyah renk
Sevgiyle kurmalı arada ahenk
Yaratan yarattı hepimizi denk
Ayrımcı fikirler durulmalıdır (Karabulut, 1988: 80).

Yaşanılan zamanın genel olarak eleştirisinin yapıldığı bu şiirlerde; âşıklar toplumsal ve kültürel yozlaşmalara dikkat çekerek, dinî ve ahlaki hayattaki birtakım sorunların varlığını ortaya koymak istemişler, mevcut düzeni anlatmakla beraber gereken önlemlerin alınması noktasında da uyarı da bulunmuşlardır.

3.1.5.Savaşa Yönelik Eleştiri

XX. yüzyıl âşıkları şiirlerinde, savaşın getirdiği ve götürdüğü olumsuzluklarla beraber, terör olaylarında yer alarak ülkede bölücülük faaliyetleri yapan kişileri ve bunların sebep olduğu kavgaları ağır bir şekilde eleştirmişlerdir. Bağımsızlıklarını, kendi ekonomik ve coğrafi çıkarlarını korumak zorunda olan ülkeler, diğer ülkelere hep çıkarıcı bir gözle yaklaşmışlar ve tutumlarını da bu şekilde sergilemişlerdir. Âşıklar bu şekilde Türkiye üzerinde, Türkler üzerinde olumsuz izler bırakan ülkeleri de şiirlerine konu edinmiştir.

3.1.5.1.Savaşın toplumda ve insanda bıraktığı tahribata yönelik eleştiri

Büyük kayıpları beraberinde getiren savaşlar ve savaşın yaşattığı vahşet toplumları yıldırmıştır. Kıbrıs' ta Rumların yaptığı işkenceler âşıkların şiirlerinde de yerini almıştır. Âşık Veysel, Kıbrıs' ta yaşanan vahşeti insanlık dışı bir olay gibi görmüştür:

Kıbrıs' taki olan haksız olaylar
Kemirir içimi kurt olur gider
İnsanlık dışında yapılan işler
Bütün milletlere dert olur gider (Kaya, 2004: 256).

1971' de Rum'ların Kıbrıs' taki Türklere yaşattığı vahşeti Karabulut, şu şekilde şiirlerine aktarmıştır:

Kıbrıs' ta Rum vahşeti görüldü,;
Suçsuz Türkler vuruldu, öldürüldü.

Rumlarca Kıbrıs Devleti yıkıldı.
Enosis' e yeşil ışık yakıldı (Karabulut, 2002: 113).

Kıbrıs'ta bağımsız devlet kuruldu
Çok geçmeden cinayetler görüldü

Kan döküldü, masum Türkler vuruldu

Bunun hesabını sormak kastımız. (Karabulut, 1988: 94)

Türk İstiklâl Savaşı' nın memlekette yaşattığı yoğunluğunu Karabulut, şöyle seslendirmiştir:

Alçakça o itilaf devletleri,

Paris'te yaparken Sulh kongreleri

Bak Anadolu'da neler ettiler.

Ordularını çok ilerlettiler.

Bunları başarı sayan pis Yunan,

Trakya'ya bile saldırdı heman (Karabulut, 2002: 87- 88).

Savaşın uzun süreli ve geç etkilerini oluşturan, üzerinde pek durulmayan insan psikolojisi, insanlığın geleceği ve toplum sağlığı açısından önemli bir yere sahiptir. Bu durumun farkında olan âşıklar, savaş sonrasında toplumların büründüğü ruhsal durumu şiirlerinde eleştirmişlerdir. Savaş dönemindeki milletin ruh hâlini ve askerin yoksulluğunu Karabulut, şöyle dile getirmiştir:

Bir taraftan kâfirlerin vahşeti,

Bir tarafta eşkıyanın dehşeti,

Bir tarafta açlık, kıt maişeti,

Her yandan darlanıyordu bu millet (Karabulut, 2002: 165).

Yorgun, bitkin, yürüyecek hâli yok,

Fakir, yoksul, parası yok, pulu yok,

Harp edecek silahı yok, yolu yok,

Umutsuz çırpınıyordu bu millet (Karabulut, 2002: 166).

Askerler aç, susuz, yiyeceği yok,
Araç, gereç, silah, giyeceği yok (Karabulut, 2010: 15).

Savaşlar, toplumlar üzerinde derin bir etki bırakmıştır. Bu nedenle savaş; halkı yıldıran, bitkin düşüren bir olgu haline gelmiştir. Hele de savaşların aldığı o canlar, verilen şehitler toplum ve âşıklar tarafından sürekli hedef alınmıştır:

Bu kanlı savaş bitsin
Bu ağırlı baş bitsin
Sevgi ile silelim
Gözlerdeki yaş bitsin (Karabulut, 1988: 7).

Ey arkadaş kulak ver de ibret al
Bu millet ne günler gördü bilesin
İstiklâl uğruna, vatan uğruna
Yüzbinlerce şehit verdi, bilesin (Karabulut, 1988: 69).

Toplumlar savaş durumunda, din, mezhep, ırk ayrımı gözetmeksizin kol kola savaşımlar ve “Birlikten kuvvet doğar.” düşüncesi altında birleşmişlerdir. Ancak bazen istenilen sonuç alınamamıştır. Karabulut da, 1914’ te seferberlik yapıp Cihan Harbi’ ne katılmayı bir bela olarak görmüş ve şiirine aktarmıştır:

Seferberlik yapıp harbe gitmiştik,
Başımıza türlü bela sarmıştık (Karabulut, 2010: 18).

Ülkenin karşılaştığı bir savaş durumunda, bilinçsizce hareket eden, savaş ortamından uzaklaşan kişiler âşıkların tepkisine neden olmuştur. Âşık Sefil Selimi de, memleketin bir köşesinde savaş olurken, diğer bir köşesinde doğal afetler yaşanırken, bir başka mekânda her şeye gözlerini kapatan insanları eleştirmiştir:

Şu cihette deprem, bu cihette sel,
Yurttaş kan kusuyor, göz yumuyoruz.
Her cephede harp var, zalim zulmü bol,

Cani baş kesiyor, göz yumuyoruz (Kaya, 2001: 72).

Âşık Sefil Selimî de, XX. yüzyılın sonlarında Azerbaycan' da, Bosna' da, Çeçenistan' da yapılan savaşlarda, Sırp ve Rus kuvvetlerinin Müslümanlara haince yapmış oldukları saldırılara karşı tüm dünyanın kayıtsız kalmasına üzülmüştür:

Tarihler şahittir ispatı kolay
İslamı kahpece vurdu barbarlar
Menfaat gereği her korkunç olay
Vahşet saçtı tuzak kurdu barbarlar

Azerbaycan Bosna Çeçenistan'da
Cesetler kokuyor kan var her yanda
Kudurmuş yamyamlar azgın şu anda
Cinayet sergisi serdi barbarlar (Kaya, 2001: 44).

Türkiye' den büyük destek gören ve Türkiye' yi model alan Afganistan' da yaşanan vahşet bu dönem âşıklarını derinden etkilemiştir. Abdulvahap Kocaman, Moskofların Afganistan' da yaşattığı vahşeti ve insanlık dışı tavırlarını eleştirmiştir:

Kurşun yedim kızıldan yaram durmaz kanıyor
İşte suçsuz insanlar diri diri yanıyor
Koministler vahşeti demokrasi sanıyor
Emparyalist uşaklar benim ecdat düşmanım
Ben Moskof pençesinde esir Afganistan'ım (Atılğan, 1999: 78).

Kominist'ler eziyor musun Afgan halkını
Ellerinden alıyor namusunu mülkünü
Meclis kürsülerinden ele verip telkini
Kendi salkım yutanlar neden susuyorsunuz (Atılğan, 1999: 101).

3.1.5.2. İç Savaşa ve terör örgütlerine yönelik eleştiri

Şiddet ve terör, insanların yaşamlarını tehdit etmektedir. Ahlaki değerleriyle yaşamı arasında tercihe zorlanan insanların önemli bir bölümü, yaşamını sürdürmek için, insani değerlerinden geçici de olsa vazgeçmeyi tercih edebilmektedir. Ancak insani değerlerinden vazgeçmeyen bir insan da toplumu cesaretlendirip, toparlayabilmektedir. Devlet içerisinde birtakım problemlerin olduğu dönemlerde, toplumda da bozulma ve çatışmalar kendini gösterir. Âşık Ali İzzet Özkan, siyasi boşluk içerisinde yaşanan kavgaların doğurduğu sonuçları şiirine yansıtmıştır:

Horladı fitneler çıktı gammazlar
Gayri durmaz döğüş kavga gürültü
Kara cahil kara yüzlü yobazlar
Kuduz olmuş tükenir mi hırıltı

Bar bar bağırdı sözden düştüler
Ahlaki bozdular yüzden düştüler
Nefret kazandılar gözden düştüler
Yüksekleri alçak eder gürültü (Başgöz, 1994: 198).

Fehmi Gür, her geçen gün sayısı gittikçe artan sokak olaylarını ve kardeş kavgalarını şiirlerinde eleştirmiştir:

Allah razı değil bu çirkin işe,
Çoğaldı fenalık doldu dört köşe,
Düşman olmuş gider kardeş kardeşe,
Altın taç başında sultan neylesin? (Çiftlikçi, 2000: 551).

Almak ister kardeşinin canını,
Yere dökmek ister kızıl kanını,
Ne dinini bilir, ne imanını,
Onun da içinde bir derdi vardır (Çiftlikçi, 2000: 667).

Çeşitli şiirlerinde de Fehmi Gür, çoğalan cinayetleri dile getirmeye devam etmiştir:

Kardeş kardeşi vurması,
Genç fidandan dal kırması,
Acemiden yol sarması,
Olur mu beyler, olur mu? (Çiftlikçi, 2000: 745)

Cinayet çoğalmış dökülür kanlar,
Hiç mi yaradanı düşünmez bunlar?
Bahçede bahçıvan, dağda çobanlar;
Yılan olmuş birbirine saldırır (Çiftlikçi, 2000: 681).

Saldırganların teröre başvurmalarının temel amacı, istemlerini zorla kabul ettirmek ve bu isteklere boyun eğmeyen güçleri sindirmektir. Karabulut da, 1980'lerden beri sürmekte olup, halkı yıldırان terörü şiirlerinde şöyle eleştirmiştir:

Bitsin terör, anarşi
Dosta, düşmana karşı
Şu vatan üzerinde
Adalet tutsun arşı. (Karabulut, 1988: 7)

Kıtal, vahşet, terör, zillet
Kalsın bütün bu pis illet
İncinmesin yüce millet
Sevgiyle hizmet yapalım (Karabulut, 1988: 17).

Karabulut bir başka şiirinde, terörün toplum açısından gerilemeyi beraberinde getirebileceğini düşünmüştür:

Terör, tedhiş bizi geri bırakır,
Sonra bu vatanda baykuşlar şakır,

Büyür bir milletiz, biz bizi hakir,
Görmeyelim vatandaşlar aman ha (Karabulut, 2010: 120).

Âşık Sefil Selimi, teröristlerin yaşattığı vahşetin boyutlarını çarpıcı bir şekilde şiirine aktarmıştır:

Binlerce cinayet, binlerce vahşet,
Terörist sapkınlar, saçıyor dehşet,
Kasıp kavuruyor, kudurmuş şehvet,
Yelleri esiyor, göz yumuyoruz (Kaya, 2001: 72).

Abdulahap Kocaman, siyasetçilerin de içinde olduğu cahilce kavgaları eleştirmiştir:

Milletvekili olduk meclislerde döğüştük
Seçimde kürsülerde öttük elhamdülillah (Atılğan, 1999: 225).

Abdulahap Kocaman, bir başka şiirinde de teröre göz yuman aydınları kınamıştır:

Anarşinin kucağında barınan
Teröristin kisvesine bürünen
Sözde ilerici aydın görünene
Türk'e kuyu kazan ben değilim ben (Atılğan, 1999: 85).

Türkiye, terör yüzünden binlerce şehit vermiştir. Bu durumu üzüntüyle karşılayan âşıklar, terörün yeniden ortaya çıkmaması adına, halka öğüt verici nitelikte çok sayıda şiir yazmışlardır.

3.1.6. Ahlaki Değerlerden Uzaklaşmaya Yönelik Eleştiri

XX. yüzyıl âşıkları; haksız kazanç sağlayıp yolsuzluk yapanları, yalan söyleyenleri, haksızlık ve zulüm yapanları, fitne fesat düşünenleri, gıybet edenleri, kalp kıranları,

baskı uygulayanları, nefesine sahip olamayanları, sahtekârları, değer yargılarını kaybedenleri, mesleklerini layıkıyla yapmayanları vb. ahlaki değerlerini kaybetmiş olanları şiirlerinde sert bir şekilde eleştirmişlerdir.

3.1.6.1.Haksız kazanç sağlayan ve yolsuzluk yapanlara eleştiri

Haramı- helali bilmeyip, doğruluktan haberi olmayan insanlar parayla her türlü imkânı sağlayabileceklerini düşünmüşlerdir. Böylelikle de toplumdaki adalet ve güven duygusu kaybolmuştur. XX. yüzyıl âşıkları hayatın pek çok alanında olduğu gibi, devlet dairelerinde de işlerin çok yavaş yürütülmesini, ilgili kişilere ulaşmanın zorluğunu, bu ve buna benzer yerlerde çalışan kişilerin yolsuzluklarını eleştirmişlerdir. Cemal Hoca' nın şiirleri arasında da en çok yer kaplayan konu rüşvettir. Rüşveti ve rüşvetçileri eleştiren çok sayıda şiir yazmıştır:

Behey rüşvet yiyen domuz
Bak horluyor cihan seni
Bununçün mü girdin mektebe
Okuttu it baban seni (Turan, 2007: 133-134).

Aldığı maaşa etmez kanaat
Keratanın düşüncesi hep rüşvet
Vatandaşlarına kılar hakaret
Bir kulp bulur tutar çalar her yana (Turan, 2007: 43).

Cemal Hoca, kamu görevlilerinin görevlerini layıkıyla yerine getirmemesinden, haksız kazanç sağlamalarından şikâyet etmiş ve şiirinde onlara bedduaya etmiştir:

Memur olanda neyledin
Doğruyum deyü söyledin
Güya ki yemin eyledin
Çırpındıra Kur'an seni

Sen bu ÷lkede bir kallaş
 Edepsizliğin olur faş
 Yetmez mi aldığıın maaş
 Zakkum ola için seni (Turan, 2007: 133- 134).

Âşık Veysel, baltasını vermeyen, parasını çalan hırsızları eleştirmiştir:

Nere senin memleketin
 Yanlış yanlış hareketin
 Yok mu senin merhametin
 N'ettin baltayı baltayı (Kaya, 2004: 149).

Parça parça olsun paramı çalan
 Kimi gerçek dedi kimisi yalan
 Dünyada görmedim böyle bir plân
 Kapı kilitli cüzdan cepte para yok (Kaya, 2004: 180).

Âşık Ali İzzet Özkan,1943' te yazdığı Şahna Destanının' da haksızlıkları yererken kendi aldığı rüşvetten söz etmiş, bir başka şiirinde ise rüşvetsiz iş görülmediği üzerinde durmuştur:

Okuyup yazma bilmeyen hep memur oldu
 Ne yapalım iş ta baştan bozuldu
 Al' İzzet ürüşvet bir bardak aldı
 İçmedim suyunu ben güle güle (Başgöz, 1994: 37)

Yandı adaletin evi köşesi
 Şimdi ürüşvetin işler şişesi
 Hacısı hocası beyi paşası
 Allah için bir iş görmez parasız (Başgöz, 1994: 201).

Helali, haramı bilmeyen, Allah' tan korkmayıp hırsızlık yapan, rüşvet alan, öbür dünyayı düşünmeyen insanları Fehmi Gür şiirlerinde eleştirmiştir:

Yolsuzlar yolunu eylemiş kayıp,
Ne Allah' tan korkup ne kuldan ayıp,
Çıkarır meydana ehlini soyup,
Gelecek meydanı düşünen var mı? (Çiftlikçi, 2000: 244).

Milleti kandırıp rüşvet yeyip de,
Haram bir kazanca helal deyip de;
Doldurur cebini halkı soyup da,
Herkesin günahın alanlar vardır. (Çiftlikçi, 2000: 668).

Fehmi Gür bir başka şiirinde rüşveti, faiz olarak görmüş ve faiz yiyenlerin sonunun olmadığını söylemiştir:

Rüşvet alan kişilerin,
Hali nasıl olur yarın?
Kuran'dan yok mu haberin?
Faiz yeme demedim mi?

Şeytanın sözüne uyma,
Rüşvet alıp halkı soyma,
Vücudunu nara koyma
Faiz yeme demedim mi? (Çiftlikçi, 2000: 283).

Yolsuzluk yaparak haksız kazanç sağlayan tiplere şiirlerinde sıkça yer veren Fehmi Gür, dünya malına değer verip, ahireti düşünmeyenleri de eleştirmiştir:

Seversin dünya malını,
Bir gün çekersin elini,

Yarın Hakk' ın cemalini,
Göremezsın göremezsın (Çiftlikçi, 2000: 562)

Faiz yerdin, haram yerdin.
Cehennem var mı ki derdin;
Şimdi gözün ile gördün,
Zarardasın, zarardasın. (Çiftlikçi, 2000: 530)

Fehmi Gür, bir başka şiirinde de yolsuzluk yapıp, yolunu şaşırانları hedef almıştır:

Karlı dağlardan aşmamız,
Olur mu beyler olur mu?
Doğru bir yoldan şaşmamız,
Olur mu beyler, olur mu?

Bire alıp, ona satmak,
Helal kara, haram katmak,
Kış günü dışarıda yatmak,
Olur mu beyler olur mu? (Çiftlikçi, 2000: 745).

Karabulut da, İstiklal savaşı yıllarında azınlıklar ve saldırganların Türklere karşı birlikte hareket etmelerini şiirlerinde şöyle dile getirmiştir:

Azınlıklar onlar ile birleşti,
Fırsat buldu bize karşı hırlaştı,
Günden güne işlerimiz zorlaştı,
Çarkı felek aksi devran eyledi (Karabulut, 2002: 127).

Hele azınlıklar fırsat buluyor,
Her birisi bir tarafta uluyor,
Kürt, ermeni, birer devlet oluyor,
Çembere alınıyordu bu millet (Karabulut, 2002: 164).

Âşık Sefil Selimi, yolsuzluk yapan soyguncuların çoğalmasına dikkat çekerek, halkın da bu hadiselerle göz yummasına kızmıştır:

Kibar soyguncular asri hırsızlar
Nazik felaketler zarif arsızlar
Şeytani tüylüler yolsuz pirliler
Çok ağır basıyor göz yumuyoruz (Kaya, 2001: 72).

Âşık Sefil Selimi diğer şiirlerinde de, hırsızlığı ve rüşvet almayı eleştirmiştir:

Devlet babamıza fidyeler verdik.
Yemedik yedirdik, sancıya girdik.
Ey Sefil Selimi, söyle ne gördük?
Çalan çırpın kendisini kutladı (Kaya, 2001: 10).

Memur iken, rüşvet aldım tutuldum,
Hapsolmadım, vazifemden atıldım,
Hırsız oldum, çetelere katıldım,
Kazanırım sandım amma, mahvoldum (Kaya, 2001: 32).

Rüşvet ve hırsızlık üzerine yazılan bu tarz şiirler, halkın karşılaştığı durumları ve devlet kapısına işi düşenlerin yaşadığı temel sorunları yansıtmaları bakımından oldukça önemlidir.

3.1.6.2. Yalan söyleme, nefse uyma ve gıybet etmeye yönelik eleştiri

Hem dinen, hem de ahlâken söylenmesi doğru bulunmayan, toplum tarafından da kınanan yalan; insanların birbirine duyarsız kaldığının bir göstergesidir. Âşıklar da yalanın arttığı, doğruluğa verilen önemin ortadan kalktığı bu dönemde yaşananları şiirlerine yansıtmışlardır. Âşık Mehmet Yakıcı, yalan ve hile ile işini yürüten insanlara cehennemi hatırlatmıştır:

Yılan akrep birikecek başına
 Yalan hile kattın ise işine
 Zebâniler düşer gelir peşine
 Cehennemin ateşinden ibret al (Yakıcı, 1992: şiir no:19).

1929 senesinde Âşık Mehmet, Tellal Pazarı' nda birtakım külhanbeylerin dalavere ile bazılarını kandırıp ellerinden mallarını ucuz bir fiyatla aldıklarını görmüş ve bu yalancıları topluma tanıtmaya çalışmıştır:

Ecinni şeytan da dolmuş buraya
 Sakın besmelesiz girme oraya
 Çarpıcılar dizilmiş bir sıraya
 Çarpıyorlar ora varan insanı

Bir oranın yardı doğru esnafı
 Onlar da kaldırdı gayrı insafı
 Bir araya gelmez tellalın lafı
 Onlar da kandırır bütün cihânı (Yakıcı, 1992: şiir no:48).

Cemal Hoca şiirlerinde, yalancıların dünya içerisindeki hâllerini ortaya koyarak yalan yere şahitlik yapanları kınamıştır:

Ne olsa da bu dünyada
 Her işte kârsız yalancı
 Hiçbir şeyden ibret almaz
 Abursız, arsız yalancı (Turan, 2007: 98-99).

Sana bir söz diyem kardaş
 İmanı yok yalancının
 Âlem içre olur kallaş
 Vicdanı yok yalancının (Turan, 2007: 191).

Âşık Veysel, hile ve yalan olmasa her işin daha düzgün bir şekilde ilerleyeceğini söylemiştir:

İstemezdi alış verişte senet
Kafalara yerleşmezdi ihanet
Ne zina olurdu ne çapkın evlat
İşte hile sözde yalan olmasa

Ortadan kalkardı günah musibet
Aşıkâr olurdu hak ve hakikat
Herkes için açık olurdu cennet
İşte hile sözde yalan olmasa (Kaya, 2004: 115).

Âşık Veysel şiirlerinde; sözünde durmayanları, doğru sözden ayrılanları, duydukları yalanları dostlarıyla paylaşanları eleştirmiştir:

Kimisi söz verir sözünde durmaz
Hakikati doğru sözü duyurmaz
İşlediği suçun farkına varmaz
Ne yüz ile varacağız ahrete (Kaya, 2004: 131).

Ağlayanı gülenleri
Gözyaşların silenleri
Topladığın yalanları
Dostun ile bölüşürsün (Kaya, 2004: 235).

Yalanlar üzerine dünya kurup, kendini öven insanlardan hoşlanmayan Âşık Efkârî, bu tip insanları şiirlerinde yetersiz görmüştür:

Nemelâzım diyen yıkar kendini
Yalan söyler kurar dünya fendini

Bazı insan över kendi kendini
İnsanlık yolunda hafız olmalı (Rayman, 1998: 182).

Çıkar caddelere yaygara çeker
Dışına inanma içi yalandır
Çevirir fincanı bir de fal bakar
Uzatmış kâkülü saçı yalandır (Rayman, 1998: 267).

Fehmi Gür, harama el uzatıp, doğruluktan uzaklaşan insanları tanıtmaya çalışmıştır:

Ucuz ucuz alır, satar pahalı,
Ağzı göğü gözler, burnu havalı,
Haramdan kazanır getirir malı,
Doğruluğu bozanlara ne dersin?

Ne edebi biliri ne hayâsını,
O da bir taraftan çeker yasını,
Doldurmuş elinde zehri tasını,
Sözümüzü kızanlara ne dersin? (Çiftlikçi, 2000: 559).

Halk içinde doğruluğun ortadan kalkıp yerini yalana, hileye, bırakmasını Fehmi Gür şiirlerinde eleştirmiştir:

Bazıları eksik tartar,
İşlerine hile katar,
Herkes bildiğini satar,
Sözleri de yalan kamu (Çiftlikçi, 2000: 668).

Bire alan, ona satar,
Kazancına hile katar,

Merhameti elden atar,
Bozulmuş cihan efendim (Çiftlikçi, 2000: 443).

Âşık Halil Karabulut, Türk İstiklâl Savaşı' nın yaşandığı dönemde saltanat mensuplarının halkı nasıl kandırdıklarını şöyle dile getirmiştir:

Elden gidiyor, din devlet diyerek,
Cahil halka yalanlar söyleyerek (Karabulut, 2002: 86).

Karabulut, meclisteki Mustafa Kemal Atatürk karşıtlarının söylediği yalanları da şiirine yansıtmıştır:

Mecliste Gazi'ye karşı olanlar,
Söyleyerek çok yanlışlar yalanlar.

Gazi'yi, orduyu kınıyorlardı,
Taarruz gücü yok sanıyorlardı (Karabulut, 2002: 97).

Ermenilerin Türkiye üzerinde hak iddia edip, kendi kafalarına göre illerin paylaşımına geçmelerini, "Türkler geçmişte soykırım yaptılar." diye yalanlar atmalarını Karabulut sert bir şekilde eleştirmiştir:

Soykırım yaptılar diye dününde
Yalan söylersiniz dünya önünde
Türk'ün tarihinden hiçbir gününde
Böyle kara kayıt, kanlı varak yok

Biziz sizi kapımızda yallayan
Sizsiz bizi geri dönüp dalayan
Diplomat kanına diş bulayan
Sizin gibi kuduz köpek, alçak yok (Karabulut, 1988: 51).

Âşık Sefil Selimi, fesatlık yapıp, yalan söyleyerek kazanacağını düşünmüş, ama kaybetmiştir:

Fesatçıyken melekleri kandırdım,
Yanan ocakları yıktım söndürdüm,
Yalan ile denizleri kondurdum,
Kazanırım sandım amma, mahvoldum (Kaya, 2001: 31).

Abdolvahap Kocaman da diğer âşıklar gibi, doğruluğun ortadan kalkıp yerini yalana bırakmasını ve sözünden dönen yalancıları eleştirmiştir:

Kulak hüküm verdi gözün yerine
Yalan geçti doğru sözün yerine
Gitar çalınıyor sazın yerine
Orkestra çıktı fasıl bozuldu (Atılğan, 1999: 212-213).

Kimisinden keçi kiminden koyun
Fırsat elde iken iyice doyun
Halka oynadınız temiz bir oyun
Bazı doğru sözden caydınız dayı (Atılğan, 1999: 233).

İnsanların nefsi bir şey söylerken, mantığı farklı şeyler söyleyebilmekte; bazen duyguları, bazen de mantıkları ağır basmaktadır. Âşık Mehmet Yakıcı, gelip geçici olan bu dünyada gönlünün her an farklı bir duyguya büründüğünü görmüş ve nefsine hâkim olması gerektiğine inanmıştır:

Az kâr ile sen çok kanaat eyle
Nefsine uyup da işleme öyle
Rüyanı bir güzel adama söyle
Anlatma sen de hiç bir günahkâre (Yakıcı, 1992: şiir no:69).

Bazı da binersin küheylan ata
 Karyola yatağa çıkıp da yata
 Nefsine uyup da eyleme hata
 Sen de aklıktan hiç öldün mü gönül (Yakıcı, 1992: şiir no:55).

Cemal Hoca, nefesine sahip olamayıp, fani dünyanın işleri ile uğraşan insanlara seslenmiş, onlara doğruyu göstermeye çalışmıştır:

Ey gafil meyletme fâni dünyaya
 Hiçbir sâdık meyletmedi sivaya
 Eğer uyar isen nefse, hevaya
 Düşersin zindana yiter gidersin (Turan, 2007: 202).

Ey nefsim, ey nefsim, sanatın değiş
 Kendin hor gösterme Yezdan ehline
 Köşede, bucakta yapığın her iş
 İzhar olur, bak bak irfan ehline(Turan, 2007: 82-83).

İnsanlar nefsinin derdine düşüp sadece kendileri için yaşamakta ve etrafının farkında olmamaktadır. Fehmi Gür de, nefsinin peşine takılıp, hâlini sormayan, sözlerine kulak asmayan insanları eleştirerek, onların bu dünyadaki hâllerini ortaya koymaya çalışmıştır:

Marifet yolunda gözler kör olmuş,
 Hakikat yolunda işler zor olmuş,
 Yüzlerine baktım yüzler hor olmuş,
 Nefsin yakasını salan olmadı (Çiftlikçi, 2000: 233).

Ne öğütten alır ne laftan alır,
 Âşıklar yükünü sarraftan alır,
 Nefsine uyanlar yollarda kalır,
 Nasihat etmeye söz mü dayanır? (Çiftlikçi, 2000: 680).

Fehmi Gür şiirlerinde, nefesine sahip olmayıp şeytana uyanları, zekât vermeyenleri, zulüm edenleri eleştirmiştir:

Nefse uydum mal zekâtı veremem,
Şeytan korkmaz bir hizmetin göremem;
Korkarım ki ben o makama eremem
Uykuya dalmışım gel uyar beni (Çiftlikçi, 2000: 295).

Milleti yolundan azdıran,
Derin kuyular kazdıran,
Bir gün de candan bezdiren,
Biri nefis biri şeytan (Çiftlikçi, 2000: 516).

Karabulut da, hayatının belli bir döneminde duyguları ile mantığı arasında kalmıştır:

Kesemden anlayıp sırdaş olmadı
Hâlimden anlayıp hâldaş olmadı
Bir gün benim ile yoldaş olmadı
Gönül ayrı gitti, ben ayrı gittim.

Bir çanaktan içemedik çorbayı
Bir kumaştan giyemedik urbayı
Uslandıramadım ben o zorbayı
Gönül ayrı gitti ben ayrı gittim (Karabulut, 1988: 65).

Âşık Kul Gazi, nefsin ağır bastığı durumlarda bireyin kendisini frenleyip, tedbir alması gerektiğini söylemiş ve işin ucunda ölümün de olduğunu hatırlatmıştır:

Gönül kendinden geçersin,
İyiye gitmez kemliğin,
Durmaz bu meyi içersin,
Üzerinde sersemliğin.

Kul Gazi' m nefsinin ipi,
Kopmadan ömrüne tipi
Olma Nemrut, Şeddat gibi,
Sökmez orda niteliğin (Gazi, 2000: 58).

İnsanların birbiri hakkındaki kötü konuşmaları, toplum ahlâkının bozulduğunun bir göstergesidir. Âşık Veysel de, başkalarının arkasından doğru- yanlış demeden konuşan sahtekârları eleştirerek, bu durumun kutsal kitapta yerinin olmadığını hatırlatmıştır:

Her yerde konuşup lehte aleyhte
Kimisi sahtekâr kimisi sahte
Bir fark görülmüyor nikâhta hakta
Kitabın sözüne uyan kalmadı (Kaya, 2004: 139).

Fehmi Gür ise, gıybet etmenin doğru olmadığını bildiğini söyleyerek insanların yaşayışı hakkındaki düşüncelerini aktarmıştır:

Söylemek doğru mu el gıybetini?
Çıkar önümüze yolun çetini,
Bile bile yerler domuz etini,
Bu kötü kapıdan yılan olmadı (Çiftlikçi, 2000: 233).

3.1.6.3.Namussuzluk, fitne ve fesatlık, zorbalık, haksızlık ve zulüm vb. baskılara yönelik eleştiri

İnsanlar namusu, şerefi, kişiliğiyle birlikte toplumda değer kazanmışlardır. Toplumda yaşanan değişmelerle birlikte namussuzların sayısı oldukça artmıştır. Namussuzluk edip insanın canına kıyanları Fehmi Gür eleştirmiş; namusun, ayıbın ortadan kalktığını vurgulamıştır:

Haniya, ar namus nerede ayıp?
 Göklere çekilip hep oldu kayıp;
 Bunların yüzünden bir kurşun yeyip,
 Kavak gibi devrilene ne dersin? (Çiftlikçi, 2000: 555).

Karabulut da, savaş süreci içerisinde Ermenilerin yaptıkları işkenceleri şöyle eleştirmiştir:

Kimin burnun kesti, gözünü oydu,
 Kimin kebab etti, fırtına koydu,
 İffetli kadın kız koymadı, soydu.
 Yaptığını yapmaz hayvan hayvana (Karabulut, 2002: 157).

Toplumsal yapının bozulduğu bu dönemde ahlâksızlık da ortaya çıkmıştır. Karabulut, savaş yıllarında Fransızların ülkemizde yaptığı ahlaksızlığı eleştirmiştir:

Kendi bayrağını çekti göndere,
 Türk bayrağın ise attırdı yere.
 Çan çaldırdı takip en yücelere,
 Ezanullahi susturdu Fransız. (Karabulut, 2002: 325)

XX. yüzyılın ilk yarısında fitnelik, fesatlık çoğalmış, toplum ahlâkı sarsılmıştır. Âşıklarda gerçek değerlere kıymet vermeyen içleri fitne ile dolu fesatları eleştirmiştir. Cemal Hoca, içinde fitnelik ve fesatlık barındıranların kendi hâllerini görmeyişine kızmıştır:

Fitne yığnağında diz vurur çöker
 Her yerde fesatlık tohumun eker
 Çıt diye söyürken(?), çöpünü söker
 Bakmaz kendindeki kıllı kirâna (Turan, 2007: 48).

Âşık Veysel de, ölümlü dünyada aza kanaat etmeyen fesatları eleştirmiştir:

Ölüm var dünyada yok imiş murat
Günbegün artıyor türlü meşakkat
Kalmamış dünyada ehli kanaat
İnsanlar içinde çok fesat gördüm (Kaya, 2004: 219).

Bazı insanların içlerinin hep fenalıklarla dolu olduğunu düşünen Fehmi Gür, fitnelik yaparak düzeni bozan, sonra da hiçbir şey yapmamış gibi davranan insanları hedef almıştır:

Geceli gündüzlü işi fitnelik,
İğnenin yıldızı geçtiği delik,
Uğradığı dağlar elli bin bölük,
Dikkat ettim meclisine giren var (Çiftlikçi, 2000: 603).

Halkın arasına fitnelik verip,
Herkesin başına bir çelenk örüp,
Böyle bir hal ile camiye girip,
Desinlere namaz kılanlar vardır (Çiftlikçi, 2000: 668).

Âşık Sabit Müdâmî, dünyanın fitneyle ve fesatlıkla dolu bir yer olduğunu düşünmüştür:

Gülmedim, geldim cihana,
Görmedim, bir neş'en dünya.
Fitne, fesad, fisk ü fücur,
Dolupdur, her köşen dünya (Özsoy, 1993: 122).

23 Nisan 1920' de TBMM' nin açılmasını hazmedemeyenlerin yükselen sesini Karabulut şöyle aktarmıştır:

Damat Ferit gibi boş kafalardan,
 Fitne yağdı yurda ta havalardan,
 Çatlak sesler çıktı çok yobazlardan,
 Her yerde bir asi isyan eyledi (Karabulut, 2002: 130).

Karabulut, fitnenin şeytana has bir olgu olduğunu söyleyip, başkalarının fitne ile birbirlerini kandırmasına da karşı gelmiştir:

Can yakmak, kan dökmek hayvana mahsus
 Sevgi ile muhabbet insana mahsus
 Fitne, fesat ancak şeytana mahsus
 Azgın nefse dizgin vurulmalıdır (Karabulut, 1988: 80).

Fitne kandırıp bizi
 Yıkmadan evimizi
 Daha sıkı tutalım
 Gelin birbirimizi. (Karabulut, 1988: 7)

Güçlünün ayakta, güçsüzün ayaklar altında olduğu bu yüzyılda, insanlar da birbirlerinin üzerine çıkmak için çeşitli zorbalıklara göz yummaktadır. Duydukları, gördükleri yanlışlara kayıtsız kalmayan halkın sözcüsü olan âşıklar, şiirlerinde yaşanan haksızlıkları ve zulmü dile getirmişlerdir.

Âşık Mehmet Yakıcı, 1922 senesinde, Ermeni ve Rumlarla bir olan Yunanlıların Karahisar' a kadar gelmelerini, nice gelinleri, kızları toplayarak etrafı yakıp yıkmalarını eleştirmiştir:

Kâfir Yunan şehirleri yakardı
 Kemâl Paşa millete bakardı
 Hamdullah diyen meydana çıkardı
 Kırklar, yediler onunla beraber

Vardığı köyleri kâfir bitirdi
 Nice kızlar gelinleri götürdü
 Fir'avun gibi tuğyanlık getirdi
 Atınan suya gark oldu baraber (Yakıcı, 1992: şiir no:29).

Âşık Mehmet Yakıcı bir başka şiirinde, sorgusuz, sualsiz bir şekilde haksızlığa uğramasından şikâyet etmiştir:

Hiç senin vasfını yazamaz kalem
 Türkçe söyleyim de dinlesin âlem
 Ağzı pekden dökülür cevâhir kelâm
 Senin yanında da hor olduk şimdi

Yaşayalım seninle biz mâile
 Gönderdiler seni de bir sâile
 Kusurun nedir sorman bir fâile
 Yerlerde sürtülmüş ser olduk şimdi (Yakıcı, 1992: şiir no:77).

Zulüm edilen halkın, bir türlü refaha ulaşamamasına kızan Cemal Hoca, şiirlerinde zulüm edenlere beddua etmiştir:

Zamane halkından şikâyetim var
 Gönül ferah bulmaz gitsem ne yana
 Çok fakirler gördüm kılar intizar,
 Çok bir zalimlerden zulm erer cana (Turan, 2007: 43).

Âsumândan bela ine başına
 Oğluna kızına hem kardaşına
 Zulümkârlık eder vatandaşına
 Ne diyessin bu şeytana Türk ili (Turan, 2007: 122).

Cemal Hoca, Ermenilerin yapmış olduğu zulmü de tasvip etmemiştir:

Ermeni millete olmuş bir engel
 Çoğunun bağına takmışlar çengel
 Ordumuz gelende, sen ilerde gel
 Tez gel beyim, kurtar sabî sübyanı

Böyle kalsa günden güne kudurur
 Muhalefet görse boyun vurdurur
 Zehirli sofrada datlı yedirir
 Haram etmiş bize âb ile nânı (Turan, 2007: 104).

Âşık Talibî Coşkun, Rumların ve Yunanlıların Kıbrıs' ı almak üzere yapmış olduğu zulümleri şiirlerine üzüntülü bir dille aktarmıştır:

Kıbrıs' ta camiye bomba attılar
 Türk cemaatine zulüm ettiler
 Namaz kılanlarda bana baktılar
 Yazık İslâmların ibadetine (Kaya, 2005: 147).

Bakın Kıbrıs' ın son olaylarına
 Pek zulüm ettiler Türk köylerine
 Lanet yağdı Yunan alaylarına
 Garip Türklere yanaştı Yunanlılar (Kaya, 2005: 319)

Âşık Ali İzzet Özkan, insan hakları, hürriyet adı altında yapılan zulümleri eleştirmiştir:

Zulüm var hürriyet göğe çekildi
 Bakımsız köylünün beli büküldü
 Şer tohumu yeryüzüne ekildi
 Cinayetin haddi kenarı yoktur (Başgöz, 1994: 193).

Bozuldu âlemin düzeni tadı
 Şahanın payını kargalar yedi

Zulumun adını hürriyet kodu
İdam oldu yiğidimiz merdimiz (Başgöz, 1994: 203).

Âşık Ali İzzet Özkan bir başka şiirinde, insanların birbirini dövüp, zulüm ettiği gerçek dünyanın insanlar üzerindeki etkisini ve yaşananları dile getirmiştir:

...

Ne dövüştürürsün bu insanları
Herkese dersin ki vur gerçek dünya

...

Kanlı mısın öldürürsün sağları
Yeter gayrı zulmün dur gerçek dünya

...

Kış günü aç kalmış boz kurtlar gibi
Bir gün Al' İzzet' i yer gerçek dünya. (Başgöz, 1994: 68)

Fehmi Gür, bilinçsizce yapılan zulümlerin ağırlığını şiirine yansıtmıştır:

Zulüm edip halkı benden bezdirdim,
Ehl-i ayalimi, çıplak gezdirdim,
Defterime ağır günah yazdırdım,
Uykuya dalmışım gel uyar beni (Çiftlikçi, 2000: 295).

Âşık Halil Karabulut, Türk İstiklâl Savaşı' nın yaşandığı dönemde Osmanlı hanedanının Sevr antlaşmasını imzalamasına kızmış, antlaşmanın halkı tamamen kandırıp, zulüm etmekten başka bir şey olmadığını mısralarında şöyle açıklamıştır:

Yaptılar bir Sevr Muahedesi,
İmzaladı Osmanlı Delegatesi.

Barış dedikleri Türk'e ölümdü.
Baştanbaşa hile ile zulümdü (Karabulut, 2002: 86).

Çok ağır şartlar taşıyan, Mondros Mütarekesinin Osmanlı Devleti' nin çöküşü olacağını söyleyen Karabulut, bu antlaşmayı eleştirmiştir:

Mondros Türklüğün ölüm fermanı,
Mutlaka bulunmalı bunun dermanı (Karabulut, 2010: 26).

Karabulut, savaş sürecinde Ermenilerin de Ermeni' yi öne süren Fransızların da Türklere yaptıklarını da hiç tasvip etmemiştir:

Ermeni'nin Türk'e kinleri vardı,
Zulüm yapmak için sebep arardı (Karabulut, 2002: 90).

Güney cephesinde hain Fransız,
Ermeni'yi öne sürdü imansız,
Halka nice zulüm yaptı vicdansız,
Her bir yöre kana kırıldı oğul (Karabulut, 2002: 177).

Anlaşmadan vazgeçip, ortalığı birbirine katan Ermenilerin yaptığı zulümleri de Karabulut şiirlerine aktarmıştır:

Çok geçmeden anlaşmadan saptılar,
Ermeniler kıtal, soygun yaptılar,
Ortalığı birbirine kattılar,
Talan eylediler mal, servet kardaş (Karabulut, 2002: 298).

Sahte mahkeme ve şahitler ile
Türklerin malını geçirdi ele,
Yapılan zulümler hiç gelmez dile,
İnsan değil bir muzurdu Fransız (Karabulut, 2002: 326).

Türklere insanlık dışı bir vahşeti yaşatan Fransızlar ve Ermeniler, Karabulut tarafından ağır bir şekilde eleştirilmiştir:

Asıl işgalciler Fransız idi,
Ermeniler ondan amansız idi,
İçleri kin dolu, vicdansız idi,
Zulüm yapmaktaydı halka durmadan.

Canlı canlı fırınlara attılar,
Bebeleri kazanda kaynattılar,
Soyup kadın kızları oynattılar,
İnsan değil bunlar, vahşi bir hayvan (Karabulut, 2002: 328).

Karabulut, itilaf devlerinin yaptıkları zulümleri de hiç hazmetmemiştir:

İtilaf Devleti denen imansız,
Devletler hep birbirinden amansız,
Zulüm yapıyordu halka vicdansız,
Yanıyor korlanıyordu bu millet (Karabulut, 2002: 165).

Karabulut, fani dünyada insanların birbirine karşı yapmış oldukları zorbalıklara şaşırılmıştır:

Beşer dünyasını gezdim dolaştım
Türlü desiseler, düzenler gördüm
İnsanoğlundaki vahşete şaştım
Ezilenler gördüm, ezenler gördüm (Karabulut, 1988: 66).

Âşık Sefil Selimî de, Karabulut gibi haklıların haksız olduğu, haksızların el üstünde tutulduğu bu dünyayı şiirlerinde eleştirmiştir:

Kendi kararımca, rüzgâr estirdim,
Softa iken, arifleri kusturdum.
İhtirastan nice başlar kestirdim,
Kazanırım sandım amma, mahvoldum (Kaya, 2001: 31-32).

Bu ÷lkede oyunbazlar baş tacı
 Baş kesen yol kesen taltif edilir
 Kim yobaz kim cahil kapıyor pacı
 Ev basan dil kesen taltif edilir (Kaya, 2001: 50).

Âşık Kul Gazi de, valilikler tarafından halka yapılan k÷m÷r yardımında belli bir düzen takip edilmeyip, zengin- fakir ayrımı yapılmasından doğan haksızlılığı eleştirmiştir:

Haksızlık elinden müzmin hastayım,
 Adil tabibini bulamıyorum.
 K÷m÷r tevziinden kara yastayım
 Haftalardır k÷m÷r alamıyorum

Bizden sonra gelen aldı k÷m÷r÷,
 Hangi neden verdi buna emiri?
 Murakabe etmiyor mu âmiri?
 Delilsiz kapıyı çalamıyorum (Gazi, 2000: 174- 175).

İnsanlar özgürlüklerinin elinden alınmaya çalışılıp, baskı altına girdikleri dönemde sıkıntıya düşmüşlerdir. Âşıklarda halkın düştüğü bu sıkıntıyı eleştirel bir dille aktarmıştır. Âşık Mehmet Yakıcı, dönemin yoksul halkından vergi almak için insanların oturdukları evleri bile icarla satmalarına üzülmüş ve Serbest Cumhuriyet Fırkası lideri Fethi (Okyar) Bey' e yazdığı bir mektupta düzenin bozukluğundan, memleketin hâlinden şikâyetle bulunmuştur:

Tevazu kalmadı düzen bozuldu
 İcar nisbetinde evler yazıldı
 Fakir fukaranın bağı ezildi
 Bizim hâlimizi bilsin Fethi Bey (Yakıcı, 1992: şiir no:79).

Cemal Hoca, baskı döneminde kıymetinin bilinmeyişiini şiirine şu mısralarla aktarmıştır:

Gözyaşıdır Cemal Hoca' nın kârı
Cumhuriyet devrinde var itibarı
Kıymet bilmez olan, istibdat devri
Gitti ilelebed gitmededir ha (Turan, 2007: 39).

1940' lı yıllardaki baskı dönemini gören Âşık Ali İzzet Özkan, 1948' de yazdığı destanında toplum düzenini ustaca eleştirmiştir:

Millet kan uykuda yurтта soygun var
Hırsız belli değil iz belli değil
Her tarafta oylum oylum yangın var
Ateş belli değil köz belli değil

Sudan ucuz bizden fakir hızan yok
Gömlek yok kefen yok mezar kazan yok
Hortladı istibdat tat yok düzen yok
Şeker belli değil tuz belli değil (Başgöz, 1994: 116).

Fehmi Gür, milleti baskı altında bırakan kişileri ve yapılan bu baskıyı şiirine yansıtmıştır:

Yiğitleri yoldan azdıranlar var,
Terk-i diyar edip gezdirenler var,
Milleti canından bezdirenler var,
Körler görmez ama sezer dediler (Çiftlikçi, 2000: 638).

Meşrutiyet dönemindeki baskıcı rejimi hiç beğenmeyen Atatürk, yeni bir devlet düzeni kurulması gerektiğini söylemiş. Karabulut da, Atatürk' ün yönetimle ilgili olan bu isteğini şu şekilde dile getirmiştir:

İstibdat elinden derdimiz çoktu,
 Cehalet milletin bağında oktu,
 Demokrasi yoktu, hürriyet yoktu,
 Bu büyük kusurdu, bilesin oğul. (Karabulut, 2010: 98)

Elbet beni sevmez haç' a tapanlar,
 Tarihten, geçmişten hisse kapanlar,
 Ambargo koyanlar, baskı yapanlar,
 Kendi hatasını bilecek bir gün. (Karabulut, 1987: 113)

3.1.6.4. Mesleklerin Bozulmasına Yönelik Eleştiri

Ahlâki değerlerin kaybolmaya başladığı XX. yüzyılda doğru yoldan ayrılanlar, sahtekârlığa yönelmişlerdir. Bu durum meslek gruplarına da yansımış ve meslek erbapları sahtekârlık yapmaya başlamıştır. Mal alıp satmada her türlü hileye girişenlerin acımasız ve küstahça tavırları bu dönemde yaşayan âşıklar tarafından eleştirilmiştir. Âşık Mehmet Yakıcı; 1915- 1918 yıllarında yaşanan pahalılıktan tüccarların acımasızca faydalanmasını dile getirmiştir:

Allah insaf versin tüccar esnafa
 Ticaret babında görür bir cefa
 Bu dünyada sen de sürerdin sefa
 Dünyanın sefasın sürmedim geldim (Yakıcı, 1992: şiir no:10).

Kanaat kaldırdı tüccar esnafı
 Hiçbir müşteriye etmez insafı
 Bir adama dünyayı versen sâfi
 Tutmak ister dünya suyu olunca (Yakıcı, 1992: şiir no:26).

Yakıcı bir başka şiirinde, 1915 yılında yaşanan yokluktan faydalanan bakkalların mallarını pahaliya vermesine kızmış ve bakkalları eleştirmiştir:

Bakkalların önü açık gidiyor
 Turp, pancar, şalgam hep para ediyor
 Herkes bildiği bir narha satıyor
 El-aman kaldım ben aman ey Yârab

Bu dünyadan dönderdim ben yüzümü
 Bakkallarda bulamadım ben üzümü
 Ne söylesem dinlemezler sözümü
 El-aman kaldım ben aman ey Yârab (Yakıcı, 1992: şiir no:2).

1917 senesi kabak, kayısı zamanında Âşık Mehmet çarşıya gitmiştir. Ne çarşıda, ne de at pazarındaki bakkallarda kabak bulamamıştır. Belediye bakkallara kabağın okkasını 60 paradan satmaları için narh vermiştir. Bunun üzerine bakkallar her şeyi satıştan kaldırmışlardır. Âşık Mehmet Yakıcı da bakkalların yaptığı bu hileye kızmış ve eleştirmiştir:

Bakkallar meyveyi nereye saklar
 Âşık da geriden onları dekler
 Evde çocuklarımız meyve bekler
 Onu da bulmayıp koydum da geldim
 Çarşıya oturmuş büsbütün seyyar
 Kanaat etmiyor asla tama' kâr
 Her bir malda on katına olur kâr
 Alamadım bir şey koydum da geldim (Yakıcı, 1992: şiir no:10)

Âşık Mehmet Yakıcı, un öğütmek için gittiği Dere Köyü' ndeki değirmencinin, unu iri öğütmesinden dolayı üzülmüş ve değirmenciye seslenmiştir:

Ben de getirdim buğdayın kurusu
 Merhamet etmez bize hiçbirisi

Yurakta kaldı unun da yarısı
İnsafı yitirmiş zalim herifler

Bin kuruşa çıktı buğday kilesi
Değirmencinin bize çok hilesi
Laf anlamaz Derelinin belası
İniletti beni zalim herifler (Yakıcı, 1992: şiir no:9).

Cemal Hoca şiirinde, çeşitli meslek gruplarındaki bozulmaları dile getirmiştir:

Bezzazların dini imanı metre
Hiç insaf arama vicdanı metre
Çoklarından kesti âmânı metre
Bire beş başvurur çit bez alana

Şimdi gelelim terzi gardaşa
Onunki de sermayesiz bir pişe
Değeri üç ise dikerim beşe
Diyer makas çalar kara kaftana (Turan, 2007: 44- 45).

Âşık Sefil Selimi de, Cemal Hoca gibi, meslek gruplarında yaşanan sahtekârlığı şiirine aktarmıştır:

...

Kasap iken beygir eti satardım,
Bastırmaya sucuğu da katardım,
Bilirlerse, tutar sopa atardım,
Kazanırım sandım amma, mahvoldum.

Hoca iken, dervişlere kızardım,
Âşıkların derisini yüzerdim,
Bir muskayı bin liraya yazardım,
Kazanırım sandım amma, mahvoldum (Kaya, 2001: 30-31).

3.1.7. Dinin Yozlaştırılması ve Kötüye Kullanılmasına Yönelik Eleştiri

Âşıklar, XX. yüzyılda Allah yolundan uzaklaşanları, dini gerektiği gibi yaşamayanları, din düşmanlığı yapanları, kul hakkı yiyip, mezhep ayrımı yapanları sert bir şekilde eleştirmişlerdir.

3.1.7.1. Dinin gerektiği gibi yaşanmamasına yönelik eleştiri

Bireyler arası ilişkileri ve bireyin toplumla ilişkisini düzenleyen din, birlik ve beraberliğin sağlanmasında etkili bir araçtır. Dini yaşamayan halk, manevi değerlerden, gerçeklerden uzaklaşmış, küçük hesapların peşine düşmüştür. Uzaklaşılacak bu değerlerde yalanı, adaletsizliği, ahlaksızlığı vb. olumsuz kavramları beraberinde getirerek kişileri dinden uzaklaştırmıştır. Âşıklarda bu durumu eleştirmiştir. İbadethanelerimizin boş kalışına üzülen Cemal Hoca, dinin düzenli bir şekilde yaşanmamasını eleştirmiştir:

Camide minberin elvanı solmuş
Mihrapta imam yok, tertip bozulmuş
Kürsüde vâ' izin yeri boş kalmış
İntizarın çeker figana gel gel (Turan, 2007: 158).

Din garibe düştü ihlâs tamamsız
Cum'a günü minareler selamsız
Ezanlar okunmaz köyler imamsız
Mescitler boş kalmış viran lekeli (Turan, 2007: 120).

Cemal Hoca, dini yaşamayıp bir kenara atan, mal mülk peşinde koşan insanlara da şiirinde yer vermiştir:

İmanı, dini attın,
Dini dinara sattın
Mal, davarı pu ettin,
Taparsın her bir anda

'Tama', kalbin çürütmüş
 Seni putperest etmiş
 Dinin dînâra satmış
 Bak taptığın kesende (Turan, 2007: 37).

Dinin gereklerini yerine getirmeyen, Allah' ın varlığı inancından yoksun kişilerdir. Cemal Hoca da, zekât vermeyenleri, hacca gitmeyenleri, namaz kılmayanları, kul hakkı yiyenleri kısacası dinin gereklerini yerine getirmeyenleri doğru ve yanlışlar etrafında göstermeye çalışırken bir yandan da bu kişileri eleştirmiştir:

Zekâtın, haccın yok, bir namazın var
 Yani eller desin, hoş niyazın var
 Hâlbuki her hakka tecavüzün var
 Nerde olsan müslimana belasın (Turan, 2007: 200-201).

Zekât vermez, namaz kılmaz bu âsi
 Yüzünde bellidir, kalbinin pası
 Torbası boş âhiretin müflisi
 Kul hakkını yiyer, yatar da gider (Turan, 2007: 220).

Cemal Hoca bir başka şiirinde, dini yaşıyorum deyip, dinin gereklerinden bîhaber olan insanlara seslenmiştir:

Ali'yi gûyâ sevip, Allah diyen küffâra bak
 Aldatır ehl- i îmânı, zındık- ı gaddâra bak
 Ehl-i Kur' an' ım der amma inanı yoktur anın
 Guslû, abdesti kökünden sıyrır kenâra bak

Cehennemi inkâr eder, cenneti de hâkezâ
 Hele bu mel'una bak, der; yoktur ahrette cezâ
 Hakîkatten dem vururlar, girse sohbeti saza
 Tenhâ yerde hiç çekinmez, sen bu zinâkâra bak (Turan, 2007: 337).

Allahû Teâlâ, yaratmış olduğu mahlûkunun mutlu olmasını talep etmektedir. Bu sebeple Tevrat, Zebur, İncil ve Kur' ân- ı Kerim insanoğluna bir mutluluk davetiyesi olarak indirilmiştir. İnsanlık tarihi boyunca Allah insanların hep mutlu olmalarını istemiştir. Âşık Veysel de, bu duruma katılarak tüm kutsal kitapların Allah tarafından geldiğini, bu nedenle aşağılamamak gerektiğini söylemiştir:

Kur' an' a bak İncil' e bak
Dört kitabın dördü de Hak
Hakir görüp ırk ayırmak
Hakikatte yüz karası (Kaya, 2004: 139).

Âşık Talibî Coşkun, dinin gereklerini yerine getirmediği gibi aynı zamanda da memnuniyetsiz olan insanları eleştirmiştir:

İbadetin edip namaz kılmayan
Âlimler sözünden hisse almayan
İki lafı konuşmasını bilmeyen
Tarihte yazılı destan beğenmez (Kaya, 2005: 160).

Âşık Efkârî, yaşanan çağ ile birlikte İslâm' ı zor günlerin beklediğini hatırlatarak, gidişattan duyduğu memnuniyetsizliği dile getirmiştir:

Değişti İslâmiyet'in her işi bundan sonra
Caddelerde başkalaştı yürüşü bundan sonra
Bu gidişat başımıza getirecek halar var
Akl-ı selimler budur görüşü bundan sonra

Beynamazın takdiriyle infaz olur cezalar
Hiç beğenmiyorum ben bu gidişi bundan sonra
Hak hukuku ayıracak bilgin çetin bulunur
Beraber yanıp gidiyor kuru hem yaşı bundan sonra (Rayman, 1998: 293).

Âşık Efkârî, dinin gerektiği gibi yaşanmamasında; mümin görünüp, dinin gereklerini yerine getirmeyen kişileri sorumlu tutmuştur:

Mümin görünenler okumaz ihlâs
Bilmez nedeceğin şaşırmış bu nas
Bunları görünce kalkar İliyas
Belkî islah eder hüdâsındayız (Rayman, 1998: 287).

Âşık Ali İzzet Özkan, Tanrı' nın varlığına birliğine inanırken bir yandan da Müslümanlığın olduğu yerde yaşanan sefaleti eleştirerek, gençlerden medet ummuştur:

Nerde Müslümanlık orda açlık var
Nerde cennet huri orda ... luk var
Hükümet yok adalet yok gençlik var
Güvencimiz onlar şahbazlar gibi (Başgöz, 1994: 93).

Fehmi Gür, düşmanların bir araya gelerek Müslümanlara yapmış olduğu eziyetlere karşı halkı uyarmıştır:

Viran eylediler Beyrut'u Şam'ı,
Toplanıp düşmanlar cem olmuş kamu,
Çeker Müslümanlar bu serencamı,
Uyanın kardeşler vakit kalmadı (Çiftlikçi, 2000: 232).

Fehmi Gür, maddi değerler peşinde dolaşmaktan Allah' ı unutan insanlara ve ibadet eden insan sayılarının gittikçe azalmasına şaşırmıştır:

Paraya kul olmuş yoksulu, bayı,
Çok paralar unutturur Mevla'yı,
Bu nasıl iştir ki yoktur kolayı,
Dünyaları versem doyan bulunmaz (Çiftlikçi, 2000: 766).

Camiler çoğalmış, ezan okunur,
İmamlar yalınız, gelen haniya?
Dersem, belki zülfiyare dokunur,
İlim denizine dalan haniya? (Çiftlikçi, 2000: 807).

Kur' an- ı unutup, Hz. Peygamberin sözlerine kulak asmayıp çıktıkları yolda
şaşıranları Fehmi Gür eleştirmiştir:

Kendini şaşıran yollarda kalmış,
Yalancı dünyanın zevkine dalmış,
Bir gün diyeceğiz bu da hayalmiş,
Hadis'i, Kur' an' ı düşünen var mı? (Çiftlikçi, 2000: 244).

Bereket çekilip gitti semaya,
Kadınlar süvari, erkekler yaya;
Duamız erişmez yüce Mevla'ya,
Dilimizde hadis Kur' an kalmadı (Çiftlikçi, 2000: 838).

Bir başka şiirinde de Fehmi Gür, düzenin bozulmasıyla birlikte dini eğitimde de
bozulmalar olduğunu söylemiştir:

Yüreğimden acı silinip gitmez,
Bin nasihat versem biri kar etmez;
Âlimler oğluna Kur' an öğretmez,
Dünyanın sevecek neyi kalmıştır? (Çiftlikçi, 2000: 1014).

Alçaklı yüksekli tepesi düzü,
Göklerde yaşayan ayı, yıldızı,
Mukaddes kitabın dediği sözü,
İşitip kulağı duyan bulunmaz (Çiftlikçi, 2000: 766).

Kul hakkı, maddi ve manevi insana yapılan her türlü haksızlık ve kötülüktür. Kuran'
an- ı Kerim' de Allah' ın kul hakkına ne kadar önem verdiği görülmektedir. Kul

hakkı yemek sadece kişilere değil, topluma da zarar vermektedir. Çünkü insanların birbirlerine saygı göstermediği bir toplumda, birlik, beraberlik ve huzurdan bahsedilememektedir. Fehmi Gür de, kul hakkı yemenin çok günah olduğunu belirterek kul hakkı yiyenleri eleştirmiştir:

Bilirsin kul hakkı demir taraktır,
Ona yakın olan Hak' tan ıraktır;
Allah' ın rahmeti, azabı çoktur,
Seni yakar cehennemde nar diye.

Kul hakkından çek kendini, elini,
Koklamak istersen cennet gülünün,
Sağlar bilmez, hastaların halini,
Dertlilerin kalbi yanar diye.(Çiftlikçi, 2000: 221).

Atatürk' e göre: “Din bir vicdan meselesidir.” Dine saygı, inanan kişilerin haklarına saygıdır. Atatürk' ün karşı olduğu gericiliktir yani din ve devlet işlerinin birbirine karıştırılmasıdır. Atatürk' e göre din gereklidir. Ona göre dinsiz milletlerin devamına imkân yoktur. Atatürk gibi, din ile devlet işlerinin yani dünya işlerinin birbirine karıştırılmaması gerektiğini düşünen, laikliğe olumlu bakan Karabulut, bu durumu şiirlerinde eleştirmiştir:

Dün dünya işine karışmamalı,
Ona dünya kiri bulaşmamalı.

Bulaşırsa o yüce din yıpranır,
Umursamaz olur, saygı azalır (Karabulut, 2010: 61).

Siyasetçilerin kendi inancını ve arzusunu, sanki dinin emriymiş gibi gösterip uygulamalarına kızan Âşık Sefil Selimi, bu şekilde din üzerinden bir şeyler yapmaya kalkışanları eleştirmiştir:

Barbarlığa kılıf dini seçenler,
Yobazlaşıp insan kanı içenler,
Ot gibi yeşerip konup geçenler,
Niye geldi gitti bilen oldu mu? (Kaya, 2001: 62).

Âşık Sefil Selimi bir başka şiirinde, dinin yaşanmamasını; güven ortamının oluşmaması ve kimin dindar olup olmadığının bilinmemesiyle bağdaştırmıştır:

Nasıl bileceğiz, kim kimden düzgün?
Güven ortamı yok, dost dosttan bezgin,
Ben dindarım diyen herkesten azgın,
Sizi cehenneme götürecekler (Kaya, 2001: 43).

Abdolvahap Kocaman, dinin, yobazların yaşadığı bir unsur olarak görülmesine üzülmüştür:

Yobazlık damgası vuruldu dine
Namaz oruç öksüz kaldı bugüne
Artık zekât verilmiyor her sene
Abdesti unuttuk gusül bozuldu (Atılğan, 1999: 213).

Kocaman bir başka şiirinde, hem siyaseti hem dinî birada tutmaya çalışan kimselerin her iki işi de bir arada yürütemediklerini vurgulamaya çalışmıştır:

Sağcı mısın solcu musun?
Hancı mısın yolcu musun?
Fala bakan falcı mısın?
Anlamadık hoca seni

Namaz kıalarsın ön safta
Temel atarsın her hafta
Projeler kalır rafta
Anlamadık hoca seni (Atılğan, 1999: 79).

3.1.7.2.Din düşmanlığı yapanlara yönelik eleştiri

Bu dönemde İslâm' ı yaşamak istemeyip, İslamiyet' e gölge düşüren kişiler, âşıklar tarafından eleştirilmiştir. İslâm âlemine işkence eden Ermenileri Cemal Hoca eleştirmiştir:

Türklere haber ver el-meded meded
İslâm'a işkence verir Ermeni
Kuvvetin cem' edip gel eyle meded
Sana nusret vere Keremler Kânı (Turan, 2007: 103).

Cemal Hoca bir başka şiirinde, İslâm' ı yaşamadığı gibi yaşayanlara da engel olan kişilere kızmıştır:

Ehli inkâr bulmaz imanı dini
Gıybetkâr o mel' un İslamı taşlar
Kalbi kasvet tutmuş def olmaz kini
Âşığa hor bakar imamı taşlar

Mevlâyı tanımaz eylemez tekbir
Görmedim ben böyle bir mütekebbir
Bilmez evliyâyı, mürşide münkir
Lânet olsun ona kirâmı taşlar (Turan, 2007: 211).

Tanrı veya tanrıların varlığını hayal ürünü bulan kişileri âşıklar sert bir şekilde eleştirmiştir. Cemal Hoca, dinsiz insanları eleştirmiş ve onlar hakkında bilgi vermiştir:

Dinsiz tabiiyyuna bak
Güya kendin insan bilir
İnkâr eder Yaradan'ı
Bunu kendine şan bilir

Allah demez, inkâr eder
 Tabiatı ikrâr eder
 Ölüm gelse ah zar eder
 Her hikmeti o an bilir (Turan, 2007: 247- 248).

Ameli düzgün olmayan, Hak yolundan ayrılıp şeytana uyanları Fehmi Gür şiirlerinde eleştirmiştir:

Ne kadar ürerse üredursunlar,
 Kervanlar geçecek doğru yol da var,
 İblisin yolunu soradursunlar,
 Şeytanların azdırdığı kul da var. (Çiftlikçi, 2000: 596).

Secdeye varmamış ezel ezeli,
 Her iki cihanda üzölmüş eli;
 Okumuş okumuş yoktur ameli,
 Kitapları yutmuş gidenlere bak (Çiftlikçi, 2000: 329).

Karabulut da, Cemal Hoca gibi, Müslümanlarla çok uğraşıp eziyet eden Ermeni ve Fransızları şiirlerinde belirginleştirmiştir:

Bütün halk korkuyla kalkıp yattılar,
 Ekmek yemediler, zehir yuttular,
 Fırınlara canlı adam atıldılar,
 Müslüman'a kan kusturdu Fransız (Karabulut, 2002: 326).

Hele de Hacı'n(Saimbeyli) ın Ermenileri
 İşkencede çok gittiler ileri
 Yüzlerce Müslüman masum Türkleri,
 Öldürdüler, kaldırdılar aradan (Karabulut, 2002: 328).

Bu dönemde toplum üzerinde din baskısının şu ya da bu şekilde artması, bireyleri dinden uzaklaştırmıştır. Abdulvahap Kocaman da, dini baltalamak isteyen bu insanlara kızmıştır:

Üç beş sapısilik düşmüş bir halta
Atmak istiyorlar bu dine balta
Üste çıkak derken yatarlar alta
Bizim ile güreş tutmasınlar haaa (Atılğan, 1999: 125)

İslâm' a ve Türklüğe karşı olanları, vatana sahip çıkmayanları Abdulvahap Kocaman' da eleştirmiştir:

Sanki bedavadan gelmiş bu vatan
Türk'e ve İslâm'a durmadan çatan
Kuytu köşelerde palavra atan
O sahte borazan ben değilim ben (Atılğan, 1999: 85).

Âşık Kul Gazi ise, Allah' ın varlığına sırt çevirip, İslam' a çatan, inananlara eziyet edenleri eleştirerek onların da bir gün sonunun geleceğini hatırlatmıştır:

Sen yok iken kim varıdı orada?
Makam mavki mansıb kimseye kalmaz.
Hakk'a sırt çevirdin aksine gittin,
Kullar aldanır da Allah aldanmaz.

Zulmettin haddinden çıktın dışarı,
Mü' minlere oldun haşın, haşarı,
İslâm'a çatmayı saydın başarı,
Küfrün her ipinde oynayan canbaz. (Gazi, 2000: 233).

3.1.7.3.Din ve mezhep ayrımcılığı yapanlara yönelik eleştiri

Âşıklar, birçok kişiyi canından eden mezhep ayrılığını öne sürerek, ülkede bölücülük faaliyetleri yapan kişileri ağır bir şekilde eleştirmişlerdir. Âşık Veysel, nedensiz mezhep kavgalarına sebep olanlara ve mezhep ayrımı yapanlara seslenmiştir:

Bakmaz mısın insanların işine
Kötülükler doğar peşi peşine
Mezhep kavgasına din dövüşüne
Sanki varıp sığmamışlar cennete (Kaya, 2004: 131).

Yezit nedir ne Kızılbaş
Değil miyiz hep bir kardaş
Bizi yakar bizim ataş
Söndürmektir tek çaresi (Kaya, 2004: 147)

Âşık Veysel bir başka şiirinde, Allah, Peygamber vb. kutsal varlıkların dünyanın tek gerçeği olduğunu, bu nedenle sen- ben kavgalarına bir son verilmesi gerektiğini söylemiştir:

Allah birdir Peygamber Hak
Rabbü' l- âlemin' dir mutlak
Senlik benlik nedir bırak
Söyleyeyim geldi sırası (Kaya, 2004: 147).

Dinin öğretilmesi, eğitim sayesinde gerçekleşmektedir. Eğitimin temel öğelerinden olan din, insan hayatında güçlü bir etki unsuru oluşturmaktadır. Âşık Ali İzzet Özkan da, eğitim ve dini bir bütün olarak görmüş ve birinde herhangi bir sıkıntı yaşanırsa öbürünü de etkileyeceğini düşünmüştür:

Maarifsiz dinsiz adam
Kaş yaparken göz çıkarır

Yalancı imansız adam

Yalan yere söz çıkarır (Başgöz, 1994: 179).

Âşık Sefil Selimi, Alevi olduğu için kendisini istemeyen belirli bir kesime tepki göstermiştir:

Muhammet severdi o yüzden sevdim,

Dışladılar beni, Ali' ci diye.

Ancak bin yönünden birini övdüm

Taşladılar beni, Ali' ci diye.

Gerek Aleviler gerek Sünniler,

Duymak ister, avutucu ninniler,

Yüreği kinliler, eli kanlılar

Boşladılar beni, Ali' ci diye (Kaya, 2001: 7).

Abdolvahap Kocaman da, ırk ve mezhep ayrımı yaparak, insanları birbirine düşüren kişilere seslenmiştir:

Bizi ırka bölme mezhep ayırma

Sırrımızı düşmanlara duyurma

Kominizmi destekleme kayırma

O Moskofo'nun mahareti evlâdım (Atılğan, 1999: 87).

3.1.8. Siyaset ve Siyasetçilerin Olumsuzluklarına Yönelik Eleştiri

XX. yüzyılda siyasîlerin takındıkları tavır; siyasî partilere, milletvekillerine hatta başbakana ve cumhurbaşkanına doğru yönelerek eleştiri konusu olmuştur. Kitle iletişim araçlarının çoğalması ve basın özgürlüğünün artmasıyla âşıklarda içlerinde herhangi bir korku olmadan eleştiri içerikli şiirler söylemişlerdir. Âşıklar, sempati duydukları partilerin liderlerine övgü dolu şiirler yazarken, muhalefet liderlerini de

eleştirmekten vazgeçmemişlerdir. Dolayısıyla bu dönemde siyasî konulu ve ideolojilere yönelik eleştirilere sıkça rastlanmaktadır.

3.1.8.1.Siyasetçilerin ilgisiz tavırlarına yönelik eleştiri

Toplumdaki bozulmaların artmaması için, devlet işlerini düzenleme ve yürütmeye meşgul olan kişilerin toplumla ilgili olayları bir bütün hâlinde değerlendirebilmesi gerekmektedir. Âşıklar, siyasî partilere karşı olan eleştirilerinde; halkın beklentilerini karşılamak bir yana verdikleri sözleri dahi yerine getirememiş olan partilerin, halkı daha da büyük bir yoksulluğa, işsizliğe doğru sürüklediklerini iddia etmişlerdir. 1945' li yıllardan sonra âşıklar, kitle iletişim araçları yoluyla takip ettikleri siyaset mensuplarının hoşlarına gitmeyen yönlerini sert bir şekilde eleştirmeye çalışmışlardır. Âşık Veysel, siyasi partilerin bir sonu olduğunun, ancak devletin devamlılığının esas olduğunun unutulmaması gerektiğini söylemiştir:

Milletsiz bir devlet yoktur olamaz.

Eğri bakan aradığın bulamaz

Hiçbir parti ebediyen kalamaz

Şikâyet yok nihayet var bu yolda (Kaya, 2004: 100).

Âşık Talibî Coşkun, 1950- 1960 yılları arasında Türkiye Cumhuriyet' inin cumhurbaşkanlığını yapmış Celal Bayar ile yine o dönemde başbakanlık yapmış olan Adnan Menderes' in millet üzerindeki olumsuz etkisini onları eleştirerek ortaya koymuştur:

Hep sözlerinizde yalan çıktınız

Yoksulluk yaptınız canlar yaktınız

Pahalılıkta bu milleti sıktınız

Sizde yok mu idi millet sevgi

Bayar'la Menderes dünyaya taptı

Milleti unuttu zevkine saptı

Milyarlar sarf etti barajlar yaptı

Karın doyurur mu suların sesi (Kaya, 2005: 279-280).

Âşık Talibî Coşkun da, 1950- 1960 yılları arasında hüküm süren Demokrat Parti' nin beklentileri karşılayamamasını dile getirmiştir:

Örf'i idare milleti ele aldı
Demokratlar uy'du gaflete daldı
İstanbul şehri mahşere daldı
Şaşırdı zengini hem fukarası

Demokrata kalsa duracak idi
Milleti yiyip soracak idi
Millet birbirini kıracak idi
Dağıldı çoğunun yurdu yuvası (Kaya, 2005: 303- 305).

Âşık Efkârî, siyasi partilere güvenmek noktasındaki tereddütlerini ortaya koymuş ve her bir partinin farklı bir yola gitmesinden dolayı hükümet kuramamayı eleştirmiştir:

Şu parti bu parti şu teşekkülün
Dibinde köz yokmuş savrulan külün
Kestirmesi mümkün değil akılın
Ne için atıpta vuramıyoruz?

Efkârî der hakikati saklamak
Kabahattir yok edipte yoklamak
Bu iş sade birbirimizi çoklamak
Birleşip hükümet kuramıyoruz (Rayman, 1998: 270).

Âşık Ali İzzet Özkan, desteğini gördüğü, büyüklerini alkışladığı Halk Parti dönemini eleştirmiş, Demokrat Parti' ye övgüler yağdırmıştır:

Kıral öldü put kırıldı
 Halas olduk cehaletten
 Zumlun sarayı yıkıldı
 Kurtulduk biz esaretten
 Karanlık yere gün doğdu
 Hürriyet yağmuru yağdı
 Halkın ahı göğe ağdı
 Sefaletten zulumattan (Başgöz, 1994: 143).

Bir başka şiirinde de Âşık Ali İzzet Özkan, Demokrat Parti' den daha demokratik ve rahat bir yönetim anlayışı beklemiş. Ancak halkın beklentilerini karşılayacaklarını vaat eden, sonrasında sadece makam ve para kazanmak için uğraşıp görevlerini yerine getirmeyen bir iktidarla karşılaşmış ve bu iktidarı eleştirmiştir:

Demokrat Parti' yi güzel kız sandık
 Çirkin çıktı kahpe çıktı dul çıktı
 Alnım açık yüzüm ağ dedi kandık
 Yüzü kara çıktı başı kel çıktı

Bunların mevki kazanmak fikiri
 Düşünen kim bizim gibi fakiri
 Has kumaşık dedi bize her biri
 Kendir çıktı keten çıktı çul çıktı (Başgöz, 1994: 87)

1960 yılında Yassıada Mahkemesi' nde görülen “Köpek Davası”nda Bayar'ın devlete hediye edilen değerli bir köpeği sahiplendiği; yine aynı mahkeme de görülen “Bebek Davası” nda Menderes'inde gayri meşru ilişkisinden doğan çocuğunu aldirttığı öne sürülmüş, ancak her ikisi de beraat etmişlerdir. Âşık Ali İzzet Özkan'da Âşık Talibî Coşkun gibi Celal Bayar ve Adnan Menderes dönemini, onların kişiliklerini ve iktidar oldukları dönemdeki kötü yönetim anlayışlarını sert bir şekilde eleştirmiştir:

Köpek Davası var cihan içinde
 Bebek Davası var vatan içinde
 Şu fani dünyada zaman içinde
 Asla bitmez şekva dava cazıltı

Bar bar bağrıştı sözden düştüler
 Ahlakı bozdular yüzden düştüler
 Nefret kazandılar gözden düştüler
 Yüksekleri alçak eder gürültü (Başgöz, 1994: 198).

Âşık Ali İzzet Özkan bir başka şiirin de ise, 1960 sonrası siyasi partileri eleştirerek, halkın beklentilerini karşılayamadıklarını ileri sürmüştür:

Birisi var iman satar
 Birisi canavar yırtar
 Dördü birbirinden beter
 O namus size el göründü

Eyi dedik kötü çıktı
 Milletin canını yaktı
 Yiğitleri ipe taktı
 Halka fena kol göründü (Başgöz, 1994: 197).

Âşıklar, siyasî partilerin yanı sıra milletvekilleri ve bakanlara yönelik de eleştirilerde de bulunmuştur. Âşık Ali İzzet Özkan, Sivas milletvekillerinden biri için yazdığı şiirinde; milletvekilinin ozanlara iyi gözle bakmamasını, millete hoş söz söylemeyip, halka yakın durmamasına kızmıştır:

Nedir böyle talavuzun
 Karga mıdır kılavuzun
 Ozanlara acı sözün
 Millete hoş sözün de yok

Atatürk de savaş açtı
 Düşman orduları kaçtı
 Sivas nasıl seni seçti
 Bakılacak yüzünde yok (Başgöz, 1994: 110)

Âşık Ali İzzet Özkan şiirlerinde, memleket içerisinde sağ ya da sol fark etmeksizin bakanların halkın dertleriyle ilgilenmemelerine sinirlenmiştir:

Bakan efendiler bize bakmıyor
 Adaletin çeşmeleri akmıyor
 Sol kapıdan hayır, bir şer çıkmıyor
 Sağ kapıda ne münafık keller var (Başgöz, 1994: 166).

İller harap oldu baykuşlar konu
 Memleket zelzele haline döndü
 Vekiller şeytanın atına bindi
 Anayasa inkâr güman oldu gel (Başgöz, 1994: 113- 114).

Âşık Davut Sularî, Milliyetçi Cephe hükümetinin yanlış yolda ilerlediğini düşünmüş, yıkıcı ve bölücü hareketlerinden dolayı sert bir dille eleştirmiştir:

MC hükümeti yanlış tutumda
 Böyle devletçilik olmaz arkadaş
 Işık olmaz kurdu ile atında
 Ters ters düzen senlen gelmez arkadaş

Amerika dayın İngiliz dostun
 Bir gün saman dolar o bozkurt postun
 Açığa çıkarttın ney ise kastın
 Ettiklerin sana kalmaz arkadaş (Yılmaz, 2006: 326).

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk cemiyetinin adı ve hüviyetinin değiştirilmesiyle Cumhuriyet Halk Fırkası, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası olmak üzere üç parti kurulmuştur. Karabulut, kurulan bu partileri şiirinde şöyle hedef almıştır:

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası,
Olmuş idi fitne fesat yuvası.

Serbest fırkaya da yobazlar doldu,
Tüm inkılâplara muhalif oldu (Karabulut, 2002: 103).

Âşık Sefil Selimi, çeşitli siyasi parti ve derneklerin yaptıkları olumsuzlukları aktarmıştır:

Falan filan parti ve yahut dernek,
Menfaate alet, ap açık örnek,
Ya bir diş geçirir ya da atar tırnak,
Bizi yola yola bitirecekler (Kaya, 2001: 43).

Şiirlerinde siyasete çok fazla yer veren Âşık Sefil Selimi, siyaset ortamındaki başıboşluktan dert yanmıştır:

Siyasi arena, gırgır geçiyor,
Halkımızı, güle güle çatlattı.
Maazallah her taraf ataş saçıyor,
Yaktı bizi, hopur hopur hoplattı.

Zarar çeken ülkede, göz yumanlar kim?
Çete başları var, vatana hâkim,
Organ alır satar, yük tutar hekim,
Pek çok hastayı da soydu atlattı (Kaya, 2001: 10)

Âşık Sefil Selimi şiirlerinde, her geçen gün daha da kötüye giden siyaseti ve siyasetçileri yetersiz görmüştür:

Köyde çift sürerken, öküz koşardık
 Karnımız doyardı, güler coşardık
 Yan yana, can cana durup yaşardık.
 Kimler geldi, kapımızı kirletti (Kaya, 2001: 10).

Okumuş haydutlar, vahşilik eder,
 Hem fikir olanın hoşuna gider,
 Rüşvet kasırgası kol kanat budar,
 Uлуу yaşıyor, göz yumuyoruz (Kaya, 2001: 72).

Âşık Sefil Selimi bir başka şiirinde, her devrin siyasetçisi olup, hiçbir şeye sesini çıkarmayan, sürekli yalanlar peşinde olan siyasetçilerden şikâyetçi olmuştur:

Buzdan saray yapan siyasetçiler,
 Buzlar eriyince, selinde kalır.
 Her sofraya bağdaş kuran etçiler,
 Et biter, kemikler elinde kalır.

Kemiği nereye saklayım diye,
 Göz yumar ses kısar yanlış her şeye,
 Oturur koltuğa bakar şişeye,
 Söylenecek sözler dilinde kalır. (Kaya, 2001: 48).

Âşık Sefil Selimi, oy verirken halkın yakasını hiç bırakmayan, daha sonra da kendi karnını doyurup, halkına bakmayan, milletvekili kimliği altında her türlü kötü işi yapan, bulundukları mevkii kendi çıkarları doğrultusunda kullanan vekilleri eleştirmiştir:

Susma be birader aç gözünü aç
 Yakanı verdiğin vekillerden kaç
 Kendiler doyarken seni korlar aç
 Kul asan kul kesen taltif edilir

Birbirinden azgın falanca parti
 Gözümüzü oyar eksikle artı
 Her suçu kapatır bir mebus kartı
 Tez küsen el kesen taltif edilir (Kaya, 2001: 50).

Abdolvahap Kocaman ise, siyasilerin yaptıkları yolsuzlukları “sevmem” diyerek şiirine aktarmıştır:

Yediniz içtiniz tamtakır bütçe
 Sizlere oy verdik bizler milletçe
 Güzel sözler ile medeniyetçe
 Milleti cebinden çalanı sevmem (Atılğan, 1999: 108)

Bu yüzyılda yetişen Âşık Talibî Coşkun ve Âşık Ali İzzet Özkan siyasî ortamla ilgili yaptıkları eleştiriler nedeniyle hapse girip, yargılanmışlardır.

3.1.8.2.Etnik yapılanma ve ideolojilere yönelik eleştiri

Siyasal ya da toplumsal bir öğreti oluşturan, bir hükümetin, bir partinin, bir toplumsal sınıfın davranışlarına genellikle politik olarak yön veren ideolojiler, çoğu kez toplumda ayrımcılık ortaya çıkarmıştır. Âşıklar kısa süreli ya da uzun süreli bu ayrımcılığın yaşanmasını istememişler ve toplumsal dayanışmanın getirdiği birlik ve beraberlik olgusu içinde yaşanan ayrılıkları, bölünmeleri şiirlerinde kınamışlardır. Âşık Veysel, senlik benlik kavgalarını bırakıp, bir olmak, asi olmamak gerektiği üzerinde durmuştur:

Bin bir ismin birinden tut
 Senlik benlik nedir sil at
 Tuttuğun yola doğru git
 Yoldan çıkıp olma asi (Kaya, 2004: 147).

Bir başka şirinde Âşık Veysel, aynı bayrak altında ayrı gayrı olmamak gerektiğini herkesin bu yurdun evladı olduğunu söylemiştir:

Birleşiriz bir bayrağın altında
Biz Türklerin ikilik yok aslında
Yanar tutuşuruz vatan aşkında
Hepimiz bu yurdun evlatlarıyız

Hedef alıp dövüştüğün kardaşın
Seni yaralıyor attığın taşın
Topluma zararlı yersiz savaşın
Hepimiz bu yurdun evlatlarıyız (Kaya, 2004: 309).

Âşık Veysel, kişilerin ideolojilerine takılıp; memleketi, vatanı görmezden gelen kişileri de uyarmıştır:

Manasız mantıksız Vatan Cephesi
Vatan milletindir bu neyin nesi
Maksat Menderes'in seçim dalgası
Menderes yok memleket var bu yolda (Kaya, 2004: 100).

Türkçülük genel deyiimiyle milliyetçilik Âşık Veysel' in tüm şiirlerinde gizliden gizliye varlığını duyurmuştur:

Türküz Türkler yoldaşımız
Hesaba gelmez yaşımız
Nerde olsa savaşımız
Türküz türkü çağırırız

Türklerdir bizim atamız
Halis Türküz kanı temiz

Şarkı gazeldir hatamız

Türküz türkü çağırırız (Alptekin, 2004: 186- 187).

Atatürk' ü büyük bir coşkuyla destekleyen Âşık Ali İzzet Özkan şiirinde, yaşanan kargaşa ortamını, ayrılıkları gözler önüne sermiş ve bu durum karşısında Atatürk'ü kurtarıcı olarak görmüştür:

Ahir zaman kahramanı Atatürk

Türkiye'nin hali yaman oldu gel

Fitne fesat ellerinde kaldı mülk

Kardaşlar kardaşa düşman oldu gel (Başgöz, 1994: 113- 114)

İdeolojiler toplum yararına olmasına rağmen, toplum içinde ayrılmalara da neden olabilmektedir. Fehmi Gür de şiirinde, sağ-sol diye ayrılıp, gerçeği görmezden gelen kişilere seslenmiştir:

Kimi sağı tuttu, kimi de solu,

Böyle bir acayip seyran bulunmaz,

Ne tarafta kaldı hakikat yolu,

Arayıp bulmalı diyen bulunmaz (Çiftlikçi, 2000: 766).

İslami, siyasi ve hukukî yönetim anlamına gelen hilâfet, 1 Kasım 1922'de saltanatın kaldırılması ile son bulmuştur. Âşık Davut Sularî de, hilâfeti tasvip etmemiş ve dinî açıdan vatandaşları kandırarak, toplum yapısına ve ahlâkına uygun hareket etmeyen şariat yanlısı gerici hilâfetçileri eleştirmiştir:

Vatandaştan oy almaya

Gelecekmiş hilafetçi

Bir erkeğe dört tane avrat

Verecekmiş hilafetçi

Çarşaf peçe giydirecek
 Sularî der ayrılacak
 Gericilik uyduracak
 Şeriatçıymış hilafetçi (Yılmaz, 2006: 204)

İdeolojileri yüzünden yoldan sapıp, memleketi yakıp yıkanları, Atatürk' ün gösterdiği yolda yürümeyen gençleri Karabulut tasvip etmemiştir:

Atatürk'ün size verdiği erek
 Çalışıp milleti yüceltmek gerek
 Sonu bilinmeyen yere giderek
 Millî yoldan dışa çıkın mı dedi

Emanet eylerken Cumhuriyeti,
 Size güvenmekti bütün niyeti
 Kendi elinizle bu memleketi
 Harap edin, yakın yıkın mı dedi (Karabulut, 1988: 38).

Toplumsal örgütlenme üzerine kurulmuş bir sistem olan komünizmi benimsemeyen Karabulut komünizme karşı uyarıda bulunmuştur:

Komünizm aldatıcı bir serap
 Aldanıp koşarsak halimiz harap
 Kendi başımıza kendimiz çorap
 Örmeyelim vatandaşlar aman ha (Karabulut, 1987: 83).

1970' li yılların başından itibaren süre gelen sağ- sol çatışması ve bu çatışmanın yarattığı terör binlerce kişinin ölmesine sebep olmuştur. Karabulut da, 1970- 1980 yılları arasında sağ- sol çatışmaları yüzünden gençlerin birbirlerini öldürmelerini ve yaşanan bu çatışmaları eleştirmiştir:

Soruyorum gençler, Atatürk size,
 Böyle kardeşkanı dökün mü dedi.
 Düşman kesilip de birbirinize,
 Bomba atın, kurşun sıkın mı dedi (Karabulut, 2010: 117).

Bırakalım nedir bu sol ile sağ,
 Birlik beraberlik devri şimdi çağ,
 Hain düşmanların ekmeğine yağ,
 Sürmeyelim vatandaşlar, aman ha (Karabulut, 2010: 120).

Karabulut, toplum olarak hep birlik ve beraberlik içerisinde olmanın gerekliliği üzerinde durmuştur:

Bize dövüş, kavga değil,
 Birlik gerek, dirlik gerek,
 Senlik benlik dava değil,
 Birlik gerek dirlik gerek (Karabulut, 2010: 114).

Söyleyelim birlik marşı,
 Kalksın ayrılık, anarşi,
 Birbirimize karşı,
 Her zaman hürmet yapalım (Karabulut, 2010: 122).

Âşık Sefil Selimi de, Karabulut gibi birlik ve beraberlik istemesine rağmen kapıların yüzüne kapanmasından dert yanmıştır:

Birlik ve beraberlik istedim diye,
 Kapılar yüzüme kapanır niye,
 Sözünün sahibi insan hani ya,
 El için bozuldum, arada kaldım (Kaya, 2001: 33).

XX. yüzyılda, ekonomik ve sosyal politikalara bağlı olarak gelişen insan haklarının ihlali sıkça rastlanan bir sorundur. Âşık Sefil Selimî de, insan hakları adı altında yapılane sömürgeye dayalı ırkçılığı eleştirmiştir:

Bu kutsal hakları maske yaparak
O simi kullanıp yetki kaparak
Irkçılık denilen küfre taparak
Ateşe atılmış İnsan Hakları

İşte Avrupa'nın gizli yönleri
Kâinatın şeytanı ve cinleri
En vahşi hayvandan farksız tenleri
Vahşete ütölmüş İnsan Hakları (Kaya, 2001: 175).

XX. yüzyıl âşıkları; siyasetçilerin ve siyasi partilerin yanlış tutumları yüzünden halkın düştüğü durumlara, ideolojik ayrılıklara şiirlerinde sıkça yer vererek halkın yaşadığı sorunları aktarmaya çalışmışlar, toplum içerisinde birlik ve beraberlik içerisinde olmak gerektiğine inanmışlardır.

3.1.9. Kadına Yönelik Eleştiri

Dede Korkut kadınları dört türlü tarif eder: “ Karılar dört türdür. Birisi solduran sopdur. Birisi tolduran topdur. Birisi ivün tayagıdur. Birisi niçe söyler-isen bayagıdur = Birisi solduran soptur. Birisi dolduran toptur. Birisi evin dayacağıdır. Birisi ne kadar dersin bayağıdır.” (Özsoy, 2006: 52). Bu kadınlar içerisinde evlenilecek olanı evin dayacağı(direği) olanıdır. Bu kadının özellikleri de Dedem Korkut’ ta şu şekilde sıralanır: “İvin tayagı odur ki yazıdan yaban ive bir konuk gelse, er adam ivde olmasa ol anı yidürür, içürür, ağırlar, azizler, gönderür. Ol Ayişe, Fatıma soyıdur hanum anun bebekleri yetsün. Ocağuna bunçulayın avrat gelsün. = Kırdan yaban eve bir misafir gelse, kocası evde olmasa da o; onu yedirir, içirir, ağırlar, azizler, gönderir. O Ayişe, Fatıma soyundandır hanım. Onun bebekleri yetişsin. Ocağına bunun gibi avrat gelsin” (Özsoy, 2006: 52). Buradan da

anlaşılmaktadır ki Türk kültüründe kadın her zaman bir tartışma konusu olmuş belli kalıplarda ele alınmıştır. XX. yüzyıl âşıkları da giyim- kuşamlarıyla, davranışlarıyla, ahlaki tavırlarıyla, tembellikleriyle vb. şekilde geleneksel kadın çizgisinden uzaklaşan bazı kadınları eserlerinde eleştiri konusu yapmışlardır.

3.1.9.1.Kadının toplumsal kimliğine yönelik eleştiri

İnsan, sahip olduğu aklıyla ve düşünme gücüyle diğer canlılardan farklı olarak kendini ve çevresini anlamlandırmaktadır. Kadınlarda kendilerine bir yol çizerken aklını kullanarak, kimliklerini belirlemektedir. Dolayısıyla farklı özellikte birçok kadın tipi ortaya çıkmaktadır. Bu dönem âşıkları da şiirlerinde olumsuz kadın tiplerine yer vermekte ve onları eleştirmektedir. Cemal Hoca, dünya üzerinde çeşit çeşit kadın olduğunu, bu kadınların ne yapacağını belli olmadığını söylemiş ve kadınların toplum içindeki hâllerini aktarmaya çalışmıştır:

Avrat var daima fitnelik düzer
Şeb ile şekeri bir kabda ezer
Avrat var bir demde beş sokak gezer
Poşadan post çalar cingâna benzer

Avrat var ki ne söylese dili pis
Su görmemiş yatağı pis çulu pis
Böylesinin ayağı pis eli pis
Burnunun sümüşü hicrana benzer (Turan, 2007: 231).

Kadınlara güvenmemek gerektiğini söyleyen Âşık Talibî Coşkun, kadınları olumsuz kimliklerinden dolayı eleştirmiştir:

Aldatmaktır kadınların huyları
Tilki tuzağına benzer tüyleri
Bazıları var ki helâl süt emmiş
Her bir değil içinde var iy'leri

Kocanın kadrini bilmez bazıları
 Aile olur mu öyle cazılar
 Yavrusunu öksüz gibi ağlatır
 Ne yüreği acır ne de sızılar (Kaya, 2005: 267-268).

Kadın, aile ve toplum arasında bir köprü görevi görmektedir. Toplum içerisinde yerine getirdiği görevleri itibarıyla kadının sosyal sistemin işleyişine büyük bir katkı sağladığı bir gerçektir. Âşık Talibî Coşkun, toplum içerisinde elini uzatmayan bir bayanı hem eleştirmiş, hem de ona sitem etmiştir:

Ne çıkar böyle çalımdan
 Hata mı gördün dilimden
 Niçin tutmadın elimden
 Parmağı yok çolak mısın? (Kaya, 2005: 158).

Fehmi Gür, şiirlerinde edepsiz, çıkarıcı, fitneci, erkeğini göz ardı eden kadınları anlatarak, toplum içinde onları tanıtmaya çalışmıştır:

Kadın var ki şeytanları azdırır,
 Kadın var ki erkeğini bezdirir,
 Kadın var ki katle ferman yazdırır
 İyisi iyidir, kötü kahrolsun (Çiftlikçi, 2000: 570).

Öldürür erkeği dirliksiz kadın,
 Yedi kat göklere çıkar feryadın,
 Elden gider iki dünya muradın,
 Dirliksiz kadına yakın olmayın (Çiftlikçi, 2000: 539).

Fehmi Gür şiirlerinde yaşanan zamanla beraber, bir yandan da evine bakmayan, kocasının sözünü dinlemeyen kadınları eleştirmiştir:

Talih yakamı bırakmaz,
 Vakti geçmiş gülüm kokmaz;
 Kadınlar evine bakmaz,
 Ne acayip zaman oldu (Çiftlikçi, 2000: 738).

Billahi babalar yıldı kızından,
 Vereme tutulur elin sözünden;
 Cinayetin çoğu kadın yüzünden,
 Dünyanın sevecek neyi kalmıştır? (Çiftlikçi, 2000: 1014).

Dinden uzaklaşan insanların ahlâklarında da sıkıntılar ortaya çıkmaktadır. Fehmi Gür de şiirinde, dini vecibeleri üzerinde taşımayan kadınların, kocalarına yaşattıkları zorlukları dile getirmiştir:

Ahıret var hakikat var inanmaz,
 Kararmış kalplerden şefkat uyanmaz,
 Bir gün kocasının haline yanmaz,
 Şeytan iğvasına dalan kadınlar.

Allah' ın emrini yere çalıp da,
 Kendisine göre bir yol bulup da,
 Kocasına karşı zehir olup da,
 Şerbet bardağına dolan kadınlar (Çiftlikçi, 2000: 588).

Abdolvahap Kocaman da, kadına güvenmemek gerektiğini düşünmüş ve kadının kimliğinin erkeğin hayatında önemli bir yer tuttuğunu söylemiştir:

İtibar etme sözüne
 Acı bırakır özüne
 Belki tükürür yüzüne
 Tükmük kaşından ayrılmaz

Asaletsiz kötü avrat
 İnsanda bırakmaz hayat
 Gün olmaz ki kaygısız yat
 Evham düşünden ayrılmaz (Atılğan, 1999: 212).

3.1.9.2. Toplumun kadına bakışına yönelik eleştiri

Kadınlar her bakımdan toplumun dayanağı, onun göstergesidir. Kadındaki olumsuz gelişmeler toplumun gidişatı hakkında bilgi verir. Evde evinin kadını, çocuğunun annesi; iş hayatında işinin ehli, geleceği aydınlatma yolunda ilerleyen iş kadını vb. tanımlanamaz pek çok özelliği bünyesinde taşımaktadır. Kadınların manevî değerlerinden uzaklaşarak kendini ispatlama çabasına girdiğini düşünen âşıklar, bu dönemde kadınları eleştirmekten çekinmemiştir. Âşık Mehmet Yakıcı şiirinde, kadınların git gide namuslarını kaybetmelerini eleştirmiştir:

Karılar oturmuş erkek hesotlar
 Kimi çark veriyor kimi masatlar
 Kısraklar çoğaldı aşmıyor atlar
 Ar namus kalmadı gayrı bu sene (Yakıcı, 1992: şiir no:5).

Kadınlara güvenmemek gerektiğini söyleyen Cemal Hoca, güzellik maskesi altında farklı bir kadın tipiyle karşılaşılabilceğine dikkat çekmiştir:

Beygir biner güzellerin kahbesi
 Eğri durur terkisinde heybesi
 An' anesi bozuk, yok terbiyesi
 Sende olan güman onda var olmaz

Can versende kadrin olmaz yanında
 Mayası yok damarında kanında
 Yapma bu zararı aşk zindanında
 Aldanırsın, sana başka kâr olmaz (Turan, 2007: 301).

Cemal Hoca, ahlâksız kadınların toplum içerisinde cinselliklerini ön plana çıkararak yaptıkları hâl ve davranışları eleştirmiştir:

Ahlâksız avreti baştan tanıram
Gezer sokaklarda boy dolandırır
Fikri fâsit gözler ala bir meram
Kendini gösterir soy dolandırır

Durmaz evde, gezer kanatsız uçar
Bir mendil şekere el açar açar
Hâlî bir köşede kaynatır içer
Saklar koltuk altı çay dolandırır (Turan, 2007: 234-236).

Evliliklerde kadına bakış her dönemde değişiklik göstermiş. Ama her zaman ahlâklı ve saygılı olması esas teşkil etmiştir. Ataerkil toplumlarda babalarının kararıyla evlendirilen gençler bu dönemde şekil değiştirmiştir. Âşıklarda şiirlerinde bu durumu eleştirmiştir. Âşık Talibî Coşkun, tanımadan yapılan evliliklerden ve evlenecek kızların anne- baba sözünü dinlememesinden dert yanmıştır:

Ana baba dinleyen yok
Bu işleri kınayan yok
Şimdi asıl tanıyan yok
Azgınları soy ettiler (Kaya, 2005: 88).

Bir başka şiirinde Âşık Talibî Coşkun, gezdiği yerlerde karşılaştığı ahlâksız kadınları tanıtarak, onlara aldanmamak gerektiğini vurgulamıştır:

Erkeklerin yüze gülen düşmanı
Önümüze kuyu kazan kadınlar
Belli olmaz her birinin planı
Arkamızdan dudak büzen kadınlar

Gel-git olur kadınların akılı
 Hemi cömerdi var hemi pahalı
 Her saçında beş yüz plân takılı
 Kalplerine hile düzen kadınlar (Kaya, 2005: 265-266)

Âşık Efkârî, kadınların ve kızların çıplaklık yolundaki ilerleyişlerinden duyduğu endişeyi, hüznü dile getirmiştir:

En fazla soyunan tahsilli kızlar
 Böyle geçmeliymiş baharla yazlar
 Gördükçe onları yüreğim sızlar
 Herkese açık bir pazar gibiyiz (Rayman, 1998: 274).

Çıplaklık modası aldı yürüdü
 Sanki hazır yatak odasındayız
 Ahlak dağlarını duman bürüdü
 Halen sosyetenin sevdasındayız (Rayman, 1998: 287)

Bazı kadınlar çağa ayak uydurmayı yanlış anlamış, nefislerine yenik düşerek birtakım duygularını kaybetmiştir. Bazı kadınlarda, zamanın gerisinde düşünen insanlar tarafından yanlış algılanmış ve eleştirilmiştir. Fehmi Gür de, şiirinde bu tip kadınları eleştirmiştir:

Fistan topuğunda gezen hanımlar,
 O günler nerede kaldı, düşünün.
 Nefsinin sözüne uymuşlar bunlar
 Her tarafı şeytan aldı düşünün.

Kaçmayanlar namahreminden, zinadan,
 Kızlar işler ne görürse anadan,
 Elbette gidecek darı fenadan,
 Onlar cezasını buldu düşünün (Çiftlikçi, 2000: 967).

Fehmi Gür de diğer âşıklar gibi, kendini kaybetmiş ahlâksız kadınların, kızların hâl ve davranışlarını, kıyafetlerini hoş karşılamamıştır:

Kimi meyhanede, kimisi barda,
Yorulup terlemez, kolay bir karda;
Ana kızdan, kız anadan hovarda,
Meydana çıkmadık daha ne kaldı? (Çiftlikçi, 2000: 235).

Süslenir yüzüne sürer boyayı,
Yolar kaşlarını inceltir yayı,
Açar baldırları verir havayı,
Fit veren şeytanı düşünen var mı? (Çiftlikçi, 2000: 244)

Ahlâksız kadınları tanımlamaya devam eden Fehmi Gür, kadınlardan dolayı oluşan kaygılarını şiirlerinde dile getirmiştir:

Hırsından çocuğu beşiğe vurur,
Bulaşığı kedilere yudurur,
Kendini kocaya metheder durur,
Erkeği batıran kötü kadınlar (Çiftlikçi, 2000: 590).

Bilmem ki nasıl olacak,
Halimiz nerde kalacak;
Göğüs gerdan açık bacak,
Önüne bağlanmaz önlük (Çiftlikçi, 2000: 343).

Toplum hayatında cinsel bir obje hâline getirilen kadın, kötülükleri üzerinde taşıyan bir varlık, bir kavram olarak görülmüş ve çoğu erkeğin yersiz eleştirilerine maruz kalmıştır. Fehmi Gür de şiirinde, bu duruma yer vermiştir:

Dünyada çok vardır haksız kadınlar,
Diri koyulurdu mezara bunlar,

Sizin yüzünüzden dökülen kanlar,
Hesapsız cinayet sizde bulunur.

Kocasını katleder binlerce karı,
Atmışlar başından namusu, arı,
Sizin için hazırdır cehennem narı,
Orda istirahat sizde bulunur (Çiftlikçi, 2000: 717).

Geçmişten günümüze kadar her dönemde tembel kadın toplum tarafından da kocası tarafından da istenmeyen kadındır. Dede Korkut Hikâyelerinde geçen Kanlı Koca oğlu Kanturalı Hikâyesi'nde Kanturalı il il dolanıp kız bulamayınca babasına evlenmek istediği kızın özelliklerini şöyle sıralar: “Ben yerimden doğrulmadan o kalkmış, ayağa dikilmiş olmalı, ben Karakoç atıma binmeden o binmiş olmalı, ben kanlı kâfir eline varmadan o varmış, bana baş getirmiş olmalı. ” (Gökyay, 1976: 133). Bu dönem âşıkları da tembellik edip, evine, yuvasına sahip çıkmayan kadını eleştirmekten çekinmemişlerdir. Fehmi Gür, tembellik edip, evine karşı sorumluluklarını yerine getirmeyerek sürekli gezen ve niyetleri kötü olan kadınları eleştirmiştir:

Çuvaldızla çorap gözer,
Sütünü telisten süzer;
Durmaz mahle mahle gezer,
Tembel kadın başa bela
Çorbasına kurum düşer,
Pekmezine sinek üşer;
Yemekleri tuzsuz pişer,
Tembel kadın başa bela (Çiftlikçi, 2000: 796)

Gelin ve kaynana çekişmeleri her dönemde baş gösteren bir hadisedir. Fehmi Gür de, hayatındaki iki kadın için destan yazarak, onlara seslenmiştir:

Kaynana der, onu anne büyüttü,
İki kolu arasında uyuttu;
Sana verdim oğlum beni unuttu,
Edepsiz geline düşen ağlasın.

Gelin der ki, kıymetin yok çul kadar,
Sözün tesir etmez geçmez pul kadar;
Artık sana ekmek vermem el kadar,
Kötü kaynanaya düşen ağlasın (Çiftlikçi, 2000: 531- 532).

Soyadı kanunundan önceki dönemlerde kadın toplum hayatında hiçbir şekilde öne çıkarılmamıştır, erkeklerde belli bir düşüncenin altında ezilmiştir. Karabulut da şiirlerinde bu durumu eleştirmiştir:

Kadınlar kuş gibi kafes altında,
Erkekler ya sarık, ya fes altında (Karabulut, 2010: 60).

Âşık Ferrahi, “İki Evli” adında bir destan yazmış ve iki kadınla evli olmanın zorluklarını dile getirmiştir. Abdolvahap Kocaman da bu destana, “İki Evlinin Methi” adında bir destanla karşılık vermiş ve destanında iki evli olmanın güzel bir şey olduğunu, hayatı kolaylaştırdığını söylemiştir:

Ferrahi bu sözü boşa demişsin
Bir horoz misali öter iki evli
İki evliyi boşa zemmeylemişin
Neşesine neşe katar iki evli

Evlenme diyenin sözü hak değil
Şükür memlekette kadın yok değil
Bir yiğide iki avrat çok değil
Malın bu dünyada biter iki evli (Atılğan, 1999: 223- 225).

Kadınlara yönelik eleştirilerin yer aldığı bu tarz şiirlerde; geleneksel kadın tipinden ayrılarak günümüz koşullarına ayak uydurabilen kadınların bazı âşıklar tarafından tasvip edilmediği görülmektedir. Dolayısıyla eleştiri içerikli bu şiirler, bazı âşıkların içinde bulunulan zamana bağlı olarak yaşanan gelişmeleri takip etmediklerini göstermesi bakımından önemlidir.

3.2. Sosyoekonomik Olumsuzluklara Eleştiri

3.2.1. Ekonomik olumsuzluklara yönelik eleştiri

Ekonomik sıkıntılar, XX. yüzyılda olduğu kadar bugün de birçok kesimin genel sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle devlet hazinesini zenginleştirmek üzere halktan sağlanan ağır vergiler, ithal ürün kullanımına teşvik, çok sık aralıklarla hayata giren zamlar, paranın her geçen gün değer kaybetmesi ve bunların doğurduğu işsizlik, kıtlık, pahalılık gibi temel sorunlar, halkın büyük bir yarası hâline gelmiştir. Yaşanan bu sıkıntılar beraberinde zengin ve fakir şeklinde bir sınıfı oluşturmuştur.

3.2.1.1. Kıtlık ve pahalılığa yönelik eleştiri

Gerekli ihtiyaçların ve hizmetin alınamadığı durumlarda kıtlık ortaya çıkmış, halk perişan olmuştur. Âşıklar da kıtlık döneminde bir dilim ekmeğe muhtaç olmuş perişan halkın ümitsizliklerini, sıkıntılarını dile getirmiştir. 1928 senesinde ortalık gayet kurak gitmiştir. Köylerde, şehirlerde hiç saman ve ot kalmamıştır. Âşık Mehmet Yakıcı da, hüküm süren bu şiddetli kuraklığı şiirlerine şu şekilde aktarmıştır:

Başka yere yağıp bura yağmıyor

Ekin bitip harmanımız kakmıyor

Nere varsam kimse yüzüme bakmıyor

Mürâcâtım size gayrı arkadaş (Yakıcı, 1992: şiir no:37).

Dokuzyüz yirmi sekiz'in kurağı
 Bu açlık sineme öğdü be yahu
 Sattık hayvanâtı ettik merağı
 Şimdi elimiz boş koydu be yahu (Yakıcı, 1992: şiir no:38).

Âşık Mehmet Yakıcı bir başka şiirinde, yine kuraklık yüzünden girdiği sıkıntıları, yokluğu, açlığı öne sürerek Allah' tan yardım dilemiştir:

Bu sene gidiyor ortalık kurak
 Bu yokluk yüzünden kalmadı durak
 Beklerim harmanı ıraktır ırak
 Yeni sene bitmezse gülmem azizim (Yakıcı, 1992: şiir no:42).

Bir yumuş buyursa oluyor diken
 Ağır bir söz söylese acı köken
 Kuraklıktır şimdi belimi büken
 Yeni sene çok vereydin İlâhi (Yakıcı, 1992: şiir no:44).

Yaşam kaynağı olan su, ayakta kalmak için temel besindir. Âşık Mehmet Yakıcı, susuzluktan dolayı ekinden verim alamamasına üzölmüştür:

Su akıp da bilmem nereler kandı
 Eskâ parasından ciğerim yandı
 Çokça ekti ekin bitecek sandı
 Su akmadı kuru kaldı deremiz (Yakıcı, 1992: şiir no:63)

Âşık Ali İzzet Özkan, özellikle II. Dünya Savaşı'nın yaşandığı yıllarda Türk halkının yaşadığı açlığı, sefaleti, çarpıcı bir şekilde anlatmış, 1942 yılında yaşanan kıtlığa, açlığa destan yazmıştır:

Bin dokuz yüz kırk ikinin yılında
 Nice tüccar nice zengin aç kaldı
 Mal kalmadı ireşberin elinde
 Tükendi samanlar hayvan aç kaldı

Çiftler sürülmedi koşumsuzluktan
 Tarlalar boş kaldı tohumusuzluktan
 Çok atlar tay attı bakımsızlıktan
 Arpa yoktur has küheylan aç kaldı (Başgöz, 1994: 81).

Ak bez bulamadık şal palaz giydik
 Kefensiz çok ölü mezara koyduk
 Un bulgur yok mısır kulağı yedik
 Çoluk çocuk sabi sıbyan aç kaldı (Başgöz, 1994: 37).

Susuzluğun getirdiği olumsuzlukları Fehmi Gür şiirine şöyle aktarmıştır:

Çekildi nehirler, dereler, çaylar,
 Her tarafta baş gösterdi susuzluk;
 Neyler buna karşı yoksullar, baylar,
 Her tarafta baş gösterdi susuzluk.

Bin beş yüzü buldu bir motor saman,
 Bu nasıl devirdir, bu nasıl zaman;
 Ger böyle giderse hâlimiz yaman,
 Her tarafta baş gösterdi susuzluk. (Çiftlikçi, 2000: 349)

Kıtlığın doğurduğu en önemli sonuç fiyatların yükselmesidir. Yapılan zamlar neticesinde zengine bir şey olmazken, fakirin beli bükülmüştür. Âşıklar da şiirlerinde zamların doğurduğu pahalılık ve geçim sıkıntısını eleştirmişlerdir.

Pahalılığın kol gezdiği, her şeyin saklı, gazyağı ve şekerin kısıtlı olduğu 1915 ve 1916 yıllarında yaşanan yokluğu Âşık Mehmet Yakıcı şiirlerine şu şekilde aktarmıştır:

İki yüze çıktı gazyağı okkası
Yirmi kuruşa kalaylattım tası
Geçinmekten âciz kaldım tasası
El-aman kaldım ben aman ey Yârab

Şeker bulunmaz kahve üçyüz seksen
Bulamadım pirinci her şey noksan
Ekmeğin bulunduğu büyük ihsan
El-aman kaldım ben aman ey Yârab (Yakıcı, 1992: şiir no:2).

Bir başka şiirinde Âşık Mehmet Yakıcı, pahalılığın yaşanmasının yokluktan ileri geldiğini söyleyerek, fukaranın hâline acımıştır:

Bu millet de etti vatana hizmet
Daraldı bu sene az bizim kısmet
Her şey bahalıktır nedir bu hikmet
Tavuk koyun bahasına bu sene
Çarşıda ekmek yok karnım da acır
Ekmekçiler de Ermeni, muhacir
Allah fukaraya çok versin ecir
Fukara da zahmet çekti bu sene (Yakıcı, 1992: şiir no:5).

Âşık Mehmet Yakıcı, 1930 senesinde Serbest Cumhuriyet Fırkası lideri Fethi(Okyar) Bey' e yazdığı mektuba yaşanan pahalılığı ve pahalılığın doğurduğu geçim sıkıntısını da şu şekilde aktarmıştır:

Teşrif etsen gelsen sen de buraya
Kazandığım gitti bütün araya

Yol parası çıktı on bir liraya
Bizim hâlimizi bilsin Fethi Bey

Esnaflın yarısı dükkân kapattı
Buğdaycı tiftikçi büsbütün battı
Koyun tüccarları bütün top attı
Bizim hâlimizi bilsin Fethi Bey (Yakıcı, 1992: şiir no:79).

Âşık Talibî Coşkun, II. Dünya Savaşı' nın yaşandığı dönemde şekerin çok pahalıya satılmasından ve ekmeğin karne ile verilmesinden dert yanmıştır:

Ecnebler rahat durmaz üç senedir kan döker
Alamanya çitilleri bütün kökünden söker
Beş buçuk liraya çıktı otuz kuruşluk şeker
Tatlılar hep acı dolu dirhem yenmez bu sene

Karnesiz ekmeği vermez takdir eder fırınlar
Cüzdanlarda para dolu aç geziyor karınlar
Bazılar feleğe küsmüş gölgelerde serinler
Baba evlât birbirini hiç tanımaz bu sene (Kaya, 2005: 351).

Âşık Talibi Coşkun bir başka şiirinde, kış mevsiminin sert geçmesinden kaynaklanan pahalılığı eleştirmiştir:

Hiç görülmemişti böyle bir zaman
Yerler deniz gibi gökler boz duman
Bin liraya çıktı bir kalbur saman
Köylüler kaygıdan yatmıyor bu yıl

Her şey pahalandı alınmaz satın
Nimetlerle nanlar kalmadı bütün

On kuruşa öiktin bir kilo odun
Bacalarda tütün tütüyor bu yıl (Kaya, 2005: 379- 380).

Âşık Efkârî, malın para etmemesinden dolayı ticarete yaşanan olumsuzluğu şiirine yansıtmıştır:

...

Tütün satılmıyor mal para etmez
Kalmadı ticaret kâr Ardanuç'ta

...

Arpanın putu otuz kuruşa
Kalmadı ticaret kâr Ardanuç'ta (Rayman, 1998: 181).

Âşık Ali İzzet Özkan, sürekli zam yağmuru altında kalan halkın geçim sıkıntısını dile getirmiştir:

Her gün zam geliyor bu nasıl zaman
Zalimin zulmünden elaman aman
Geçim zora vardı Al' İzzet Özkan
Yıl on ik' ay oruç tutan kullar var (Başgöz, 1994: 166).

Âşık Ali İzzet Özkan bir başka şiirinde, baskı döneminde yaşanan pahalılığı ve siyasetçilerin bu durumdan habersiz yaşamalarını eleştirmiştir:

Sağlar can veriyor ölüler vergi
Aslanlar şal giydi tilkiler kürkü
Her şey pahalandı geçim ne zor ki
Çarşı belli değil bez belli değil

Oy dilencileri köy köy geziyor
Asılsız fasılsız vaadler yazıyor
Varlık deryasında yokluk yüzüyor
Çoklar belli değil az belli değil (Başgöz, 1994: 116- 117).

Âşık Sefil Selimi, ayarlama adı altında yapılan zamlara kızmıştır:

Yalan yalancıya, tabut sed(i) ye,
Partilerden vatandaşa hediye,
Ayarlama diye, tedavi diye,
Zamlar vurdu, ödümüzü patlattı (Kaya, 2001: 10).

Abdolvahap Kocaman, her şeyin karaborsa satıldığı bu dönemde, açın hâinden anlamayan toklara beddua etmiştir:

Her şey karaborsa stok
Bu gidişe “dur” diyen yok
Yoksul fakir aç iken tok
Gezenin gözü kör olsun (Atılğan, 1999: 84).

Âşık Kul Gazi de, siyaset yüzünden paranın değer kaybedip her şeyin zamlanmasını ve halkın düştüğü durumu aktarmıştır:

Yine arttı vatandaşın efkârı,
Kırdı belimizi zamlar efendim.
Kimler dindirecek bu ah u zârı,
Bitirmeden bizi gamlar efendim.

Kömüre, petrole, yüzde yüz gaza,
Bu kadar zam olmaz ekmeğe tuza,
Kesildi ışığım çıkamam düze,
Siyaset, sürüyor demler efendim (Gazi, 2000: 176).

Şiirlerinde zamlarla birlikte gelen pahalılığı ve pahalılığın verdiği geçim sıkıntısını aktaran Fehmi Gür, fakirin düştüğü yokluğu eleştirmiştir:

Ömür geçti kurtulmadık ateşten,
Açılmaz gözümüz kan ile yaştan;

Pahalılık bir baştan, yokluk bir baştan,
Durum karşısında geçim zoraldı (Çiftlikçi, 2000: 236).

Mala tenzilat yok, biner zam zama,
Ne kurşun kâr eder, ne kılıç, kama,
Dört evli bir köyde iki sinema,
Meydana çıkmadık daha ne kaldı? (Çiftlikçi, 2000: 235)

Fehmi Gür şiirlerinde, zamların çoğalmasının fakirler üzerindeki etkisini ortaya koymuştur:

Son günlerde yine zamlar çoğaldı,
Geldi fıkaranın, ölümü ölümü geldi;
Pahaya binmedik daha ne kaldı?
Bakın bu hışımın seli mi geldi? (Çiftlikçi, 2000: 860).

Geldi fıkaranın ölümü geldi,
Hayat pahalandı, geçim zoraldı,
Hani bir nasibin yolu mu geldi?
Hayat pahalandı, geçim zoraldı... (Çiftlikçi, 2000: 835).

Yurtta yaşanan pahalılığı şiirlerinde tek tek gözler önüne seren Fehmi Gür, bu konuda pek çok şiir yazmıştır:

Fehmi daha söyleyecek sözüm var,
Pahalılık elinden bağrımız yanar,
Elbet böyle kalmaz ucuzluk başlar,
Nerede bulmalı, nasıl almalı (Çiftlikçi, 2000: 842).

Unutmuş insafı yoksulu, bayı,
Fakir nerde bulsun şekeri, çayı;

Hele gözleyelim gelecek ayı,
Tadına bakalım yetmiş ikinin (Çiftlikçi, 2000: 960).

3.2.1.2.Zengin-fakir ayrımına yönelik eleştiri

Toplumda zenginliğini ön plana alarak, her işini yaptırmak isteyen, davranışlarıyla değil de paralarıyla öne çıkmaya çalışan zengin tipler vardır. Bu dönemde maddi gücü yerinde olan kişiler değer görmüş, fakirlerin ise sözü dikkate alınmamıştır. Zenginlerin, fakirlere karşı olan sorumluluklarını tam olarak yerine getirmedikleri hâlde değer görmeleri âşıkları kızdırmıştır. Onlarda bu kargaşa ortamında duygularını sert bir şekilde ortaya koymuşlardır. 1916 senesinin Şubat ayı içinde askere gitmeyenlerin bedelleri toplanmıştır. Zenginlerin kimi deveci, kimi tüccar, kimi kârhanece olduğu için her biri bir yolunu bulmuş ve askere gitmemiştir. Geride kalan fakir-fukarayı toplayıp götürmüşlerdir. Âşık Mehmet Yakıcı da, bu şekilde zengin-fakir ayrımı yapılmasını şiirinde eleştirmiştir:

Kimi müta'hhit oldu kimi tüccar
Herkes kendilerine buldu bir kâr
Fakirin askere gideceği var
Nasıl zapt edeyim gönül ben seni

Zenginin oğlu yazılmış ocağa
Fukarayı da tıktılar bucağa
Zenginler de varıp girmez kucağa
Nasıl zapt edeyim gönül ben seni (Yakıcı, 1992: şiir no:7).

Yokluk içinde kıvranan köylülerin sesini bu yüzyılda âşıklar dile getirmiştir. Cemal Hoca' da köylünün düştüğü hâlleri anlatmıştır:

Bulamaz bu derde bir çare köylü
Kalmamıştır her zevkten kenara köylü

Çalışır çabalar biçare köylü

Gene yoksulluktan gelir âmâna (Turan, 2007: 36).

Âşık Talibî Coşkun, zenginlerin ve fakirlerin sahip oldukları şeyleri ortaya koyarak bu durumu eleştirmiştir:

Şehirlerin zenginleri elektrik yakıyor

Köylülerin fakirleri karanlıktan bıkıyor

Gaz yağının bir kilosu on liraya çıkıyor

Karanlıklar kayıp olup aydınlanmaz bu sene (Kaya, 2005: 355).

Böyle ters dönüyor dünyanın işi

Dünya ne karışır Hakk'ın verişi

Lira olur zenginlerin kuruşu

Fukaranın altınını pul eder (Kaya, 2005: 373).

Allah, bazı kullarına mal mülk verip, mallarını ne yönde harcadıklarını görmek istemiştir. Âşık Talibi Coşkun da, Allah'ın verdiği bu malı mülkü, fakirlere yardım etmek amacıyla harcamayan, zevke sefaya yatıran zenginleri hem eleştirmiş, hem de fakirlere karşı olan üzüntüsünü dile getirmiştir:

Hak bazı kullara hazine verir

Çok zengin lortlar var tersine yürür

Bir fakir el açsa beş kuruş vermez

Beş dakika zevkine bin lira verir (Kaya, 2005: 139).

Herkes malını seviyor bakan yok az paraya

Fiyatları ucuzlanıp düşen yoktur araya

Hep itibar zenginlere kim bakar fukaraya

Bak ne kadar perişan var can dayanmaz bu sene (Kaya, 2005: 355).

Âşık Ali İzzet Özkan, halkın ihtiyaçlarını karşılaması gereken yerlerde zengin- fakir ayrımının yapılmasını eleştirmiştir:

Hastane fakirlere kapanmış
 Doktor par' istiyor derman tükenmiş
 Zenginin yolları yunmuş yıkanmış
 Köye doğru giden kirli yollar var (Başgöz, 1994: 166).

Bir zengin hast' olsa çok hekim gelir
 Avrupa'dan yarasına em gelir
 Bir fakirin ölüsüne kim gelir
 Hoca bile elin vurmaz parasız (Başgöz, 1994: 201).

Maddi varlığı yerinde olan insanların etrafındaki kişilerin çoğaldığı, fakirlerinde etrafında kimseyi bulamadığı bu dönemde Fehmi Gür mevcut durumu eleştirel bir dille açıklamıştır:

Herkesi sevdiği odlar yakmaz,
 Tabi uğraşmazsan terlerin akmaz,
 Yüzüne dünyada kimseler bakmaz,
 Elinde servetin bol olmayınca (Çiftlikçi, 2000: 135).

Âşık Sabit Müdâmî, kötü görüntülerini bile zenginlik maskesi altında güzel sunanları, fakirin ne hâlde olduğunu düşünmeyenleri eleştirmiştir:

Paradır ayıran koyundan kuzu
 Yemeğin baharı biberi tuzu
 Paralı bulunca bir çirkin kızı
 Onun her ayıbın örten paradır.

Kimse ne haldedir demez fakire
 Cennet bile muştak gâni Şakir'e
 Doksanlık kocayı eder bâkire
 Hüsnü, Yusuf, Zelhâ, Nurten paradır (Özsoy, 1993: 154).

Karabulut, zengin kişilerin bu zenginliğini fakiri kucaklayarak göstermeleri gerektiğine inanmıştır:

Zengin fakiri atmasın
Güçlü zayıfa çatmasın
Büyük küçüğü yutmasın
Takdire hürmet yapalım (Karabulut, 1988: 17).

Bir yandan kar gelir, bir yandan duman,
Yolundan azdılar bozuldu zaman;
Bir altuna çıktı bir çuval saman,
Daha gün görmeyiz geçim zoraldı...(Çiftlikçi, 2000: 836).

Abdolvahap Kocaman şiirinde, zengin-fakir diye vatandaşı birbirinden ayıran sosyal düzene ve adaletsizliğe karşı gelmiştir:

Yetim hakkı ile karın doyuran
Vatandaşı birbirinden ayıran
Viski masasında fakir kayıran
Ezileni ezen ben değilim ben (Atılgan, 1999: 85).

Âşık Kul Gazi ise, diğer âşıklar gibi zenginle fakirin eş tutulmadığı bu dünyayı yapılan ayırmadan dolayı eleştirmiştir:

Fark etmezler elmasını tucunu,
Zengin, fakir bir tutmazlar suçunu,
Bırakmışlar düşünlerin ucunu,
Olmamış herkese “aş” olan dünya. (Gazi, 2000: 83)

3.2.1.3.İthal ürünleri kullanmaya ve israfa yönelik eleştiri

Ülkede yetişen, işçinin emeğiyle ortaya çıkan ürünler varken, dışarıya doğru açılmak israfa neden olmaktadır. Âşık Mehmet Yakıcı, ithal ürünleri kullanmak yerine, yerli malını tercih etmemiz gerektiğini vurgulamıştır:

Hep Türklere diyelim
Mahsulümüz yiyelim
Yerli malı giyelim
Adana'nın bezinden

Fabrikalar kuralım
Yerli malı alalım
Zengin olup kalalım
Çok iy' olur azından (Yakıcı, 1992: şiir no:63).

Âşık Sabit Müdâmî de, yerli malı kullanmayıp, ithal ürünlerden satın alanları eleştirmiştir:

Atam kurmuş, yürüyelim izinden,
Kalbinizde, bu hayâli geysene,
Biz almayız, Avrupa'nın bezinden,
Öz yurdunda çıkan malı geysene.

Sümer' in bankası, onlara karşı,
Bununla nurlansın Pazar ve çarşı,
Ne lâzımdır, Avrupa'nın kumaşı,
Merinos' ta olan, şalı geysene. (Özsoy, 1993: 97)

Gereksiz ve ölçüsüz yapılan harcamaların zararı büyüktür. Küçük sayılan şeyler yan yana geldiği zaman büyük değerler ortaya çıkmaktadır. İslam Dini' nde de israftan kaçınmak gerektiği vurgulanmaktadır. Allahü Teâlâ buyuruyor ki: “Yiyin,

için, fakat israf etmeyin! Allahü Teâlâ israf edenleri elbette sevmez.(Araf 31) Bu dönem âşıkları da şiirlerinde israftan kaçınmak gerektiğini söylemektedirler.

Âşık Mehmet Yakıcı şiirinde, müsrifliğin getirdiği sıkıntıları aşmak için tedbirli ve tasarruflu olmak gerektiğini hatırlatmıştır:

Dinlen bakın milletler
Çektiğimiz zilletler
Bize gelen illetler
Tedbirsizlik yüzünden

Tedbirli ol bakalım
Tasarrufât yapalım
Hepimiz de katalım
Kurtulalım sözünden (Yakıcı, 1992: şiir no:63).

Karabulut da şiirinde, tasarruflu olmak gerektiğini vurgulamış, israfı ve müsrifliği eleştirmiştir:

Boşa yanan odun, kömür israftır,
Çöpe giden ekmek, hamur israftır,
Tembel tembel geçen ömür israftır,
Çalışıp kazanmak ibadet kardaş.

Âşık Halil der ki söz bu kadarlık,
Tasarruf eylersen bulursun varlık,
İsrafa gidersen çekersin darlık,
Darlık mutsuzluğa delalet kardaş (Karabulut, 2002: 486-488).

3.2.2.Yoksulluğun tahribatına yönelik eleştiri

XX. yüzyılda dünyada yaşanan gelişmeler, ülkemiz insanını derinden etkilemiş, yaşanan bu durum yoksul halkın daha da yoksullaşmasına neden olmuştur. Dolayısıyla yoksulluk, yüzyılın ilk yarısında daha yoğun olmakla beraber toplumun genel bir sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.2.2.1.Kentte ve kırsalda yoksulluğun yaşattıklarına yönelik eleştiri

Yoksulluk, tarihin her döneminde olduğu gibi bu yüzyılda da birçok ülkenin baş etmek zorunda kaldığı en önemli toplumsal sorunlardan birisidir. Kimi insan yoksullara sıcak elini uzatırken, çoğu insan da yoksulların varlığından habersiz bir şekilde malına mal katmak için uğraşmaktadır. Âşık Mehmet Yakıcı, harman zamanı pazar yerine gelen saman arabalarının iki liraya satıldığını, samanın yüzüne kimsenin bakmadığını, buğdayın okkasının altı kuruşa, çavdarın okkasının üç kuruşa satıldığını görmüştür. Buğday para etmediği için de borçlarını ödeyememiştir. Yaşadığı sıkıntıyı şu şekilde dile getirmiştir:

Dokuzyüz otuz' un harman zamanı
Milletin başından çıkar dumanı
İki liraya bir kağıdı samanı
Onu da zorunan sattık bu sene

Saçığım tohum da tarladan ka(l)kmaz
Nere varsam kimse yüzüme bakmaz
Bankanın parası aklımdan çıkmaz
Başka bir derdi unuttuk bu sene (Yakıcı, 1992: şiir no:76).

Hiç kimsenin umurunda olmayan fakir insana yapılan muameleyi Cemal Hoca, şiirine yansıtmıştır:

Eğer fakîr isen git evinde öl
Şikâyetin varsa gelir başan kül

İşin aşırırsın varısa papıl

Bu pazarı böyle kuran lekeli (Turan, 2007: 119).

Yoksullukla beraber gelen ekonomik kısıtlılık, yoksul halkı dışlanmaya doğru sürüklemiştir. Fehmi Gür de, yoksulluğun beraberinde getirdiği ayrılığı ve her iki kavramında kendi içindeki zorluğunu şiirine aktarmıştır:

Yoksulluk baktırır düşman eline,
Ayrılık bezermiş ölüm seline,
Herkesi koymazlar kendi hâline,
Ayrılık, yoksulluk ölümden beter.

Yoksulların böyle geçer hayatı,
Ayrılık dediğin kötünden kötü,
Durmadan çalışır ölümün atı,
Ayrılık, yoksulluk ölümden beter (Çiftlikçi, 2000: 653).

Yoklukla mücadele eden tarla sahipleri pahalılıktan dolayı araçlarına benzin, mazot alamayıp, tarlalarını sürememiştir. Fehmi Gür de şiirinde, bu durumu ifade etmeye çalışmıştır:

Mazot yoktur, benzin yoktur, gaz yoktur,
Nereye gitmeli, nasıl etmeli.
Karı dövüşüyor evde tuz yoktur,
Nereye gitmeli nasıl etmeli.

Nasıl biçeceğiz bu tarlaları,
Neye bağlayayım acep kararı,
Kimi bilir, kimi bilmez zararı,
Nereye gitmeli, nasıl etmeli. (Çiftlikçi, 2000: 872)

Abdolvahap Kocaman ise, fakirliğinden dolayı hor görülen insanların hayat içerisindeki yerini belirlemeye çalışmıştır:

Fakir isen kimse bakmaz yüzüne
 Yalan derler senin doğru sözüne
 Lâkap korlar kimsesizin özüne
 Emmin dayın arkan ulun olmazsa (Atılğan, 1999: 199).

Abdolvahap Kocaman bir başka şiirinde, borç yüzünden yokluk içinde yüzen, kapı kapı dilenen insanlığın hâlini aktarmıştır:

Hazinemiz tamtakır palavramız yerinde
 Kırtlağa kadar borca battık elhamdülillah

Avrupa'ya el açtık kapı kapı dilendik
 Yokluğun acısını tattık elhamdülillah (Atılğan, 1999: 226).

3.2.2.2.Âşıkların yoksulluk içinde yaşamalarına yönelik eleştiri

Genellikle yoksul bir kesimden yetişen âşıklar, yoksulluğun verdiği zorlukları şiirlerinde ele almışlardır. Âşık Mehmet Yakıcı, hasta olup yattığı bir dönemde yokluk içindeyken verdiği yaşam mücadelesini şiirine yansıtmıştır:

Bu sene yokluk da belimi büktü
 Âşık hastalıktan bilmem ne çekti
 Doktorlar paranın avradını s..ti
 Sana da bir fayda olmadı bülbül (Yakıcı, 1992: şiir no:30).

1930 senesinde, Maarif Müdürlüğü' nde çalışmakta olan Âşık Mehmet Yakıcı, maaşını alamamasına üzölmüş, yokluktan kaynaklanan sıkıntılarını dile getirmeye çalışmıştır:

Karşıda görönen şu karlı dağlar
 Hastanın hâlinden ne bilsin sağlar
 Âşık da parasız hiç durmaz ağlar
 Aradım cihanı dertsiz yoğ imiş

Her daim böyledir feleğin işi
 Ağardı sakalı döküldü dişi
 Tırnağın varsa sen başını kaşı
 Kimseden kimseye fayda yoğ imiş (Yakıcı, 1992: şiir no: 52).

Yoksulluğun dayattığı zorlu yaşam mücadelesi âşıkları derinden etkilemiştir. Âşık Mehmet Yakıcı 1930 senesinde yaşanan işsizliği ve işsizliğin dayattığı parasızlığı, sefilliği şu şekilde aktarmıştır:

Irgatlar pazarda bir iş bulmadı
 Kazanıp parayı ekmek almadı
 Böyle parasızlık hiç mi olmadı
 Bize para gelir mi ki ırankan

Üç ayda bir maaş tekâüt müyüm?
 Param yok ekmeği nereden yiyim
 Yırtık pantol eski şapka mı giyyim
 Biz de sefil olduk gayrı çıraktan (Yakıcı, 1992: şiir no:62).

Âşık Mehmet Yakıcı bir başka şiirinde, parasızlıktan, borçtan kaynaklanan yaşama güçlüğünü dile getirmiştir:

Borç çoğaldıkça düşüncem artıyor
 Düşünürken akıl baştan fırtıyor
 Bu yoklukta bir illettir serpiyor
 Şu zamanda hemen ölmek sıramız

Ekin bitmez dört senenin adı var
 Borç var iken ağzımın ne tadı var
 Nere kaçsam mahkeme var kadı var
 Böyle midir gayrı bizim töremiz (Yakıcı, 1992: şiir no:63).

Cemal Hoca, kış gününde açıkta kalan yoksulların hâlini şiirine yansıtmıştır:

Üryan kalan nereye kaçsın ilâhi
Ayağında don yok başta külâhı
Zemheri gününde gel dinle ahı
Çok ev olmuş hastane Türk ili (Turan, 2007: 122).

Âşık Veysel, yokluğun baş gösterdiği dünyada yaşamının güçlüğünü aktarmıştır:

Bir yokluk dünyayı aldı kapattı
Herkes bir aldığı on beşe sattı
İrençperler yazı yaban tarl'etti
Dünyanın bir yeri hali kalmadı (Kaya, 2004: 137-138).

Âşık Talibî Coşkun, parasız pulsuz fakir insanlara kimsenin dönüp de bakmamasını eleştirmiştir:

Parasız derdine bakmıyor doktor
Zamane inceldi düşünmek çoktur
Fakir adamlara itibar yoktur
Şimdi bu devirde çok mal olmalı (Kaya, 2005: 359).

Âşık Sefil Selimi de, devletin sözde yardım yaptığı yoksulların yaşam savaşını çarpıcı bir şekilde dile getirmiştir:

Şu kesim, o kısım, evsiz ayazda,
Can çekişir inler, insaf yok sizde,
Devlet baba yardım edecek sözde,
Açlık ses kısıyor, göz yumuyoruz. (Kaya, 2001: 72)

Yoksullukla mücadele eden Âşık Sefil Selimi, Abdolvahap Kocaman' ın yazdığı mektuba şu mısralarla cevap vermiştir:

Ben acımdan tabanımı yalıyom
Hasta düştüm omuzumdan soluyom
Uyuz oldum mehlem kireç çalıyom
Doktorlar yaramı sardı saracak

Hasır döşeklerle baş başa kaldım
Dur derdimi deşme bugün çok doldum
Döküldü etlerim iskelet oldum
Rüzgâr kemiklerim kırdı kıracak (Atılğan, 1999: 231).

.

4. SONUÇ

XX. yüzyıl Türkiye sahası âşık şiirinde eleştiri üzerine yapılmış olan bu çalışmada âşıkların şiirlerinde yapmış oldukları eleştiriler konularına göre değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme sonucunda âşıkların kişisel yaşantılarının ve duygularının yanısıra toplumsal konularla ilgili eleştirilerini eserlerinde dile getirdikleri görülmüştür. Özellikle, XX. yüzyılın ikinci yarısına doğru çok partili siyasi hayata geçişle birlikte, demokraside görülen gelişmeler âşıkların duygu ve düşüncelerini daha açık bir şekilde eserlerinde ifade etmelerine imkân sağlamıştır. Âşıkların şiirlerinin bazen bir mısrasında bazen de bir kıtasında eleştiri görülürken, birçok âşığın şiirinin tamamında eleştiriye yer verildiği görülmüştür. Bu şiir metinlerinin tamamının tezde yer alması mümkün olmadığı için eleştirinin yoğun olduğu kıtalar esas alınmıştır.

Toplumsal hayatla ilgili olarak; insanın çevresiyle olan ilişkisinde yaşadığı aksaklıklar, haksızlıklar, dönemin bozukluğu, pahalılık, sınıf ayrımı vb. sorunlar bu dönem şiirlerinde kendini göstermektedir. Kişilikle bağlantılı olan; yalan söylemek, ikiyüzlülük, çıkarıcılık, tembellik, döneclik vb. sorunlar da âşıklar tarafından ahlâksızlık olarak algılanmaktadır. Devlet görevlilerinin rüşvet almasından, din adamlarının dini kendi menfaatleri doğrultusunda kullanmasına kadar tüm sorunların temel kaynağı olarak da yöneticilerle halk arasındaki kopukluk görülmektedir.

Hayvanların ya da doğa olaylarının yaşattığı olumsuz etkiler veya siyasilerin yanlış tutumları sonucunda meydana gelen ekonomik sıkıntıların halkı karşı karşıya bıraktığı zorluklardan; ölümün insan üzerinde bıraktığı olumsuz etkilere, dünyanın faniliğine, hayatın boşa harcanmasına, kadersizliğe vb. varıncaya kadar toplumun hemen her kesiminde yaşanan ve karşısındakini çaresiz bırakan pek çok sorun âşıkların şiirlerinde eleştirilmiştir.

XX. yüzyılda kitle iletişim araçlarının hızla gelişmesi ve yaygınlaşması, hızlı kentleşme, halk arasında okur-yazar oranının artması eleştiriye ve âşık şiirine yeni

bir boyut kazandırmıştır. Âşıklar sanatlarını icra ederken sözlü ve yazılı ortamın yanında elektronik ortamı da geniş bir biçimde kullanmışlardır. Ulaşım olanaklarının artması da âşıkların hareket alanını genişletmiş ve diğer âşıklarla bir araya gelme ve dinleyicilerle buluşma açısından önemli katkılar sağlamıştır.

Yüzyıllardır halkın dili, kulağı, gözü, rehberi olan âşıklar, sivil toplum sözcüsü görevini üstlenerek, her türlü gelişmeyi şiirlerine yansıtmakla kalmamışlar, büyük değişimlere de öncülük etmişlerdir. Bireyin değer gördüğü, daha rahat, daha huzurlu bir ortamı sağlamak için, yöneticileri uyararak kurumlardaki bozulmaları, insan ilişkilerindeki yozlaşmaları dile getirerek ahlakî değerlerin yitirilmesine duyarsız kalmamışlardır. Şiirleri vasıtasıyla halkın olaylardan daha çabuk haberdar olmasını ve yaşanan bozuklukların düzeltilmesini sağlamaya çalışmışlardır. Kısacası âşıklar, şiirlerinde halkın dilini kullanarak onların tercümanı olmuşlar, böylece hedef kitleleri tarafından kendilerinden beklenen iletişim görevini de az ya da çok yerine getirmişlerdir.

KAYNAKÇA

- Akyüz, K. (1995). **Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri 1860-1923**. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Albayrak, N. (2004). **Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü**. İstanbul: Leyla ile Mecnun Yayınları.
- Alptekin, A.B. (2004). **Âşık Veysel Türküz Türkü Çağırırız**. Ankara: Akçağ Yayınevi.
- Alptekin, A. B. Sakaoğlu, S. (2008). **Türk Saz Şiiri Antolojisi (14- 21. yüzyıllar)**. Ankara: Akçağ Yayınevi.
- Alver, K. vd. (2012). **Edebiyat Sosyolojisi**. (ed. Köksal Alver). Ankara: Hece Yayınları.
- Ataç, N. (1960). Gene Eleştirme. **Varlık**, S. 522, s. 5.
- Ataç, N. (1999). **Karalama Defteri-Ararken**. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ataç, N. (2000). **Günce (1953-1955)**. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Atılğan, H. (1999). **İki Taştan İbare Kadırlılı Abdolvahap Kocaman Hayatı-Sanatı- Şiirleri**. Adana: Adana Valiliği Yayınları.
- Aytaç, P. P. (2010). **Folklor ve Edebiyat**. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Babacan, M. (2003). Ara Nesil'de Eleştirisi. **Hece Eleştiri Özel Sayısı**, S. 77/78/79, s. 73.
- Banarlı, S. (1987). **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Başgöz, İ. (1977). Halk Edebiyatı ve Folklor. **Milliyet Sanat Dergisi**, İstanbul, s.216.
- Başgöz, İ. (1994). **Âşık Ali İzzet Özkan**. İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Başgöz, İ. (2013), **İzahlı Türk Halk Şiiri Antolojisi**. İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Boratav, P. N. (1992). **100 Soruda Türk Halk Edebiyatı**. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Boynukara, H. (1997). **Modern Eleştiri Terimleri**. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Carlaui, J.C. and Fillox, J.C. (1985). **Edebi Eleştiri**. çev. Hümeysra Çakmaklı, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Çıblak, N. (2002). Anadolu'da Ölüm Sonrası Mezarlıklar Çevresinde Oluşan İnanç ve Pratikler. **Türk Kültürü**, Y.XL, 474, 605–614.
- Çıblak, N. (2008). **Âşık şiirinde Taşlamalar**. Ankara: Ürün Yayınları.

- Çiftçi, H. (1999). Klâsik İslâm Edebiyatında Hiciv ve Mizahın Yöntemleri. **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Erzurum, S.11, s. 174.
- Dilçin, C. (1983). **Yeni Tarama Sözlüğü**. Ankara: TDK Yayınları.
- Dilçin, C. (2005). **Örneklerle Türk Şiir Bilgisi**. Ankara: TDK Yayınları.
- Dizdaroğlu, H. (1962). Eleştiri Sanatı. **Türk Dili**, C. XI, S. 129, s. 719-721.
- Dizdaroğlu, H. (1969). **Halk Şiirinde Türler**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları (Ankara Üniversitesi Basımevi).
- Ecevit, Y. (2008). Türk Edebiyat Eleştirisi. **Çağdaş Türk Yazını**. hzl. Zehra İpşiroğlu, Toroslu Kitaplığı, İstanbul, s.113.
- Elçin, Ş. (1997). **Halk Edebiyatı Araştırmaları-II**. Ankara: Akçağ Yayınevi.
- Ercilasun, B. (1995). **II. Meşrutiyet Devrinde Tenkit**. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları Ankara Üniversitesi Basımevi. 146, seri IV, Sayı: A.42.
- Ercilasun, B. (2009). **Servet-i Fünun'da Edebi Tenkit**. Ankara: Akçağ Yayınevi.
- Eren, Y. (1965). Eleştiri. **Çağrı**, S. 93, s. 17-18.
- Filizok, R., Macit, M. vd. (2012). **Eleştiri Tarihi**. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Gazi, Â. K. (2000). **Sıla Gözleri**. Sivas: Sivas Belediyesi Kültür Yayınları.
- Gökyay, O. Ş. (1976). **Dede Korkut Hikâyeleri**. İstanbul.
- Görkem, İ. (2009). Düünden Bugüne 'Türk Sözel Edebiyatı' Değişim ve Dönüşüm. **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Erzurum, S. 39, s.411-422.
- Gümüş, S. (2012). **Çözümleyici Eleştiri**. İstanbul: Can Yayınları.
- Günay, U. (2005). **Türkiye'de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi**. Ankara: Akçağ Yayınevi.
- Gür, A. (2013). **Türk Tenkit Tarihi (Ders Notları)**. Konya: Palet Yayınları.
- Gür, F. (2000). **Arapgirli Halk Şairi Fehmi Gür Hayatı-Sanatı- Bütün Şiirleri I-II**. Malatya: Malatya Belediyesi Kültür Yayınları.
- Jenks, C.(ed.). (2012). **Temel Sosyolojik Dikotomiler**. (çev. İhsan Çapcıoğlu). Ankara: Birleşik Yayınevi.
- Kabaklı, A. (2002). **Türk Edebiyatı- 2**. İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.
- Kaplan, M. (1978). **Tenkit ve Çeşitleri**. **Türk Edebiyatı**, S. 53, Mart s. 6.

- Kaplan, M. (2006), **Türk Edebiyatı üzerine Araştırmalar-2**. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Karabulut, H. (1988). **Damlada Derya Gizlidir**. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 97, Öztekin Matbaacılık.
- Karabulut, H. (2002). **Destan Destan Üstüne**. hzl. Saim Sakaoğlu, Kadirli: Sebat Matbaası.
- Karabulut, H. (2010). **Atatürk'le Tarihe Yolculuk**. Adana: Ekrem Matbaası.
- Karataş, T. (2001). **Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü**. İstanbul: Perşembe Kitapları.
- Kaya, U. (2001). **Şiirleri ve Türküleriyle Âşık Sefil Selimî**. Sivas: Anasam Yayınları.
- Kaya, D. (2004). **Âşık Veysel**. Sivas: Sivas Valiliği (Doğan yayıncılık).
- Kaya, D. (2005). **Âşık Talibî Coşkun**. Sivas: Sivas Belediyesi Kültür Yayınları.
- Kaya, D. (2010). **Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü**, Ankara: Akçağ Yayınevi.
- Kılıç, Z. (2012). Türk Edebiyatında Birbirine Yakın Üç Kelime: Hiciv, Medih ve Hezel. **Turkish Studies**. International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/3, Ankara. Summer 2012, s.1741-1750.
- Köprülü, F. (2004a). **Edebiyat Araştırmaları 1**. Ankara: Akçağ Yayınevi.
- Köprülü, F. (2004b). **Türk Saz Şairleri**. Ankara: Akçağ Yayınevi.
- Köprülü, F. (2009). **Türk Edebiyatı Tarihi**. hzl. Orhan Köprülü, Ankara: Akçağ Yayınevi.
- Moran, B. (2010). **Edebiyat Kuramları ve Eleştiri**. İstanbul: İletişim Yayınları.
- N. Pospelov, G. (1984). **Edebiyat Bilimi-1**.çev. Yılmaz Onay, Ankara.
- Naci, M. (1322). **Lûgat-i Naci**, İstanbul.
- Oğuz, Ö. (2000). **Türk Dünyası Halk Biliminde Yöntem Sorunları**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ong, W.J. (1993). **Sözlü ve Yazılı Kültür: Sözü'nün Teknolojileşmesi**, (Çev.: Sema Postacıoğlu Banon), İstanbul: Metis Yayınları.
- Öngören, F. (1998). **Cumhuriyet Dönemi Türk Mizah ve Hicvi**. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Özçelebi, B. (1998a). **Cumhuriyet Döneminde Eleştiri (1923-1938)**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

- Özçelebi, H. (1998b). **Cumhuriyet Döneminde Eleştiri (1939-1950)**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Özgül, M. K. (2003). Tenkidi Eleştirmek. **Hece Dergisi Eleştiri Özel Sayısı**, S.77-78-79, s. 7.
- Özsoy, B. S. , Ataman, H. İ. (1993). **Posoflu Âşık Sâbit Müdâmi**. Kayseri.
- Özsoy, B. S. (2006). **Dede Korkut Kitabı (Transkripsiyon- İnceleme-Sözlük)**. Ankara.
- Rayman, H. (1998). **Ardanuçlu Âşık Efkârî**. Erzincan.
- Sağlık, Ş. (2003). Şerhten Eleştiriye. **Hece Dergisi Eleştiri Özel Sayısı**, Ankara: Hece Yayıncılık, s.397
- Sakaoğlu, S. (1987). **Senin Aşkınla Kadirli Âşık Halil Karabulut**. Konya: Nur Matbaası.
- Sakaoğlu, S. (1998). **Türk Dünyası El Kitabı**. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları (Ankara Üniversitesi Basımevi).
- Sakaoğlu, S. , Alptekin, A. B. , Şimşek, E. (2000). **Azerbaycan Âşıkları ve Halk Şairleri Antolojisi**. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Saraç, Ö. (2006). **16. ve 17. yy. Türk Halk Şiirinde Toplumsal Yergi**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Solak, Ö. (2014). **Edebiyat Biliminde Kuram ve Yöntem**. Ankara: Nobel Yayınları.
- Tanpınar, A.H. (2007). Bizde Tenkit. **Edebiyat Üzerine Makaleler**. hzl. Zeynep Kerman. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Thomas, H. (2012). Kültür/ Doğa. **Temel Sosyolojik Dikotomiler**. (ed. Chris Jenks- çev. İhsan Çapcıoğlu). Ankara: Birleşik Yayınevi. s.159- 177.
- Tökel, D. A. (2003). Divan Edebiyatında Eleştiri. **Hece Eleştiri Özel Sayısı**, S. 77, 78,79, s. 17.
- Turan, M. (1997). **Ozanlık Gelenekleri ve Türk Saz Şiiri**, Ankara: Ürün Yayınları.
- Turan, Y.Y. (hzl). (2007). **Kağızmanlı Cemal Hoca**. Ankara: Âşık Ofset,.
- Türk Dil Kurumu (2005). Eleştiri. **Türkçe Sözlük**, Ankara: TDK, s.626.
- Türk Dil Kurumu, (2005). Hiciv. **Türkçe Sözlük**, Ankara: TDK, s.888.
- Türk Dil Kurumu, (2005). Taşlama. **Türkçe Sözlük**, Ankara: TDK, s.1916.
- Türk Dil Kurumu, (2005). Yergi. **Türkçe Sözlük**, Ankara: TDK, s.2171.

- Uçan, H. (2003). **Edebiyat Bilimi ve Eleştiri**. Ankara: Hece Yayınları.
- Uslucan, F. (2004). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Siyasal Yönüyle Hiciv. **Hece Dergisi Hayat- Edebiyat- Siyaset**, Ankara: Hece Yayıncılık.
- Wellek, R. and Warren A. (2013). **Edebiyat Teorisi**.(çev. Ö. Faruk Huyugüzel), İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Yakıcı, A. (1992). **Konyalı Âşık Mehmet- İnceleme- Metin**, Yayınlanmamış Doktora Tezi Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yakıcı, A. (2009). **Ozan Dili Çevik Olur**. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Yakıcı, A. (2013). **Halk Şiirinde Türkü**. Ankara: Akçağ Kitabevi, 71- 86.
- Yıldırım, D. (1998). Sözlü Kültür ve Folklor Kavramı Üzerine Düşünceler. **Türk Bitiği**. Ankara: Akçağ Yayınevi.
- Yıldırım, D. (1998). Tarih Yazımı ve Sözlü Ortam Kaynakları. **Türk Bitiği**. Ankara: Akçağ Yayınevi.
- Yıldırım, D. (1998). Sözel Eleştiri Türü ve “Nasreddin Hoca Bildirileri” Üzerine Birkaç Söz. **Türk Bitiği**. Ankara: Akçağ Yayınevi.
- Yıldırım, D. (1998). Sözlü Kültür Ve Folklor Kavramı Üzerine Düşünceler. **Türk Bitiği**. Ankara: Akçağ Yayınevi.
- Yıldırım, D. (1999). Dede Korkut'tan Ozan Barış'a Dönüşüm, **Türk Dili**. Ankara. S. 570, s. 505- 530.
- Yıldırım, D. (2000). Tarihî Süreç İçinde İletişim Odakları, Ağları ve İşlevleri [XIII.- XX. Yüzyıllar Aralığı Türkiye'si]. **Türk Dünyası**. Ankara. S.10, s. 327-353.
- Dede Korkut'tan Ozan Barış'a Dönüşüm, **Türk Dili**. Ankara. S. 570, s. 505- 530.
- Yılmaz, G. (2005). **18. ve 19. yy. Türk Halk Şiirinde Toplumsal Eleştiri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Yılmaz, G. (2006). **Davut Sularî ve Ozanlık Geleneği İçindeki Yeri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara,
- Yücel, T. (2012). **Eleştiri Kuramları**. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Zelyut, R. (1982). **Halk Şiirinde Gerçekçilik**. İstanbul: Yön Yayınları.

Zelyut, R. (1989). ***Halk Şiirinde Başkaldırı***. İstanbul: Sosyal Yayınlar.

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı : KAYABAŞI, RABİA GÖKCEN
 Uyruğu : T.C.
 Doğum Tarihi ve yeri : 02.02.1983 Konya
 Medeni Hâli : Evli
 Telefon : 0 (382) 288 22 63
 e- posta : rabiagokcen@hotmail.com

Eğitim Derecesi	Okul/ Program	Mezuniyet Yılı
Y. Lisans	Selçuk Ü./ Türk Halk Edb. Bilim Dalı	2008
Lisans	Selçuk Ü. / Türkçe Eğitimi Bölümü	2005
Lise	Meram Konya Lisesi	2001
İş Deneyimi, Yıl	Çalıştığı Yer	Görev
2010- devam ediyor	Aksaray Üniversitesi Eğitim Fakültesi	Öğretim Görevlisi
2009-2010	Kocaeli Üniversitesi	Okutman
2005-2009	Selçuk Üniversitesi	Okutman
Yabancı Dili	: İngilizce	

Yayınlar

1. Halk Kültüründe Göç Uluslararası Sempozyumu, 28- 29- 30 Mayıs 2010, Yörük Göçü Bağlamında Yayla Güzeli Seçme Geleneği Üzerine Bir İnceleme, Balıkesir, 2010.
2. 1. Uluslararası Dil- Kültür ve Tarih Sempozyumu, 3-6 Mayıs 2012, Psykhe “Ruh” İle Eros “Aşk” Mitinin Kafkas Masallarına Yansımaları Üzerine Bir İnceleme, Niğde, 2012
3. Barçın Yaylası Yörüklerinde Yayla Güzeli Seçme Geleneği Üzerine Bir İnceleme, Yörtürk Fikir- Kültür ve Sanat Dergisi, Yıl:16, Sayı: 97, Mayıs- Haziran 2011, Ankara, s.22–23 , 2011
4. Kayabaşı, O. A. ve Kayabaşı, R.G. (2012). *Ali Canip Yöntem ve Batıdan Giren Bir Terim: Epope*. 21. yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi. 2:4; 153-160.
5. Tahiroğlu, M., Kayabaşı, O. A. ve Kayabaşı, R.G. (2013). *Türk Halk Masallarının Öğrencilerin İnsani Değerlere Yönelik Tutumlarına Etkisi*. Kuramsal Eğitim Bilim Dergisi. 6:4; 477-495.